ಕರ್ನಾಟಕ ಸರಕಾರ

ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷರತಾ ಇಲಾಖೆ

ಸರಕಾರಿ ಶಿಕ್ಷಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ (CTE), ಬೆಳಗಾವಿ

ಪಾಠ ಆಧಾರಿತ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಸಾಮಗ್ರಿ

2025-26

ಮಾಧ್ಯಮ: ಮರಾಠಿ

ವಿಷಯ :ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನ

ತರಗತಿ :10

ರಾಜ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ ಇಲಾಖೆ,

ಬನಶಂಕರಿ ಮೂರನೇ ಹಂತ ಬೆಂಗಳೂರು -560085

ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ	
ಶ್ರೀಮತಿ ರಶ್ಮಿ ಮಹೇಶ್. ಭಾ.ಆ.ಸೇ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷರತಾ ಇಲಾಖೆ	
ಡಾ.ತ್ರಿಲೋಕ್ ಚಂದ್ರ ಕೆ.ವಿ ಭಾ.ಆ.ಸೇ ಆಯುಕ್ತರು, ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷರತಾ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು	ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಎಚ್. ಎನ್ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಡಿ.ಎಸ್.ಆರ್.ಟಿ ಬೆಂಗಳೂರು.
ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು ಮತ್ತು ಪರಿಶೀಲಕರು	
ಎನ್. ಶ್ರೀಕಂಠ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರು/ ಸಹ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಸರಕಾರಿ ಶಿಕ್ಷಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, (CTE) ಬೆಳಗಾವಿ	ಶ್ರೀಮತಿ. ಸುಜಾತಾ ಎಸ್. ಬಾಳೇಕುಂದ್ರಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು ಸರಕಾರಿ ಶಿಕ್ಷಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, (CTE) ಬೆಳಗಾವಿ
ಎಸ.ಪಿ. ದಾಸಪ್ಪನವರ, M.A., B.Ed., KES BEO ಬೆಳಗಾವಿ ಗ್ರಾಮೀಣ	Dr.ಎಮ್. ಎಸ. ಮೇದಾರ,M.A., M.Ed.,M.Phil.,PhD. BRC ಬೆಳಗಾವಿ ಗ್ರಾಮೀಣ
ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಹಾಯ ಸುನೀಲ್ ನಾಗಪ್ಪ ಕುಟ್ರೆ B.Sc.,B.Ed. BRP (HS) ಬೆಳಗಾವಿ ಗ್ರಾಮೀಣ	

ಅನುವಾದ ಸಮೀತಿ	
ಶ್ರೀ ವಸಂತ ಬಿ.ಪಾಟೀಲ ಎಸ್.ಎಲ್.ವಿ.ಕೆ ಹೈಸ್ಕೂಲ ಅಗಸಗಾ	ಶ್ರೀ ಗಜಾನನ ಎಸ್.ಧಾಮನೇಕರ ಎಂ.ಜಿ.ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೌಂಡವಾಡ
ಶ್ರೀಮತಿ ಶಶಿಕಲಾ ಪಾಟೀಲ ಎಂ.ಎಚ್.ಪಿ.ಎಸ್ ಕಲ್ಲೇಹೋಳ	ಶ್ರೀಮತಿ ಸುಜಾತಾ ನಾವಗೇಕರ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ಹೈಸ್ಕೂಲ ಮಣ್ಣೂರ
ಶ್ರೀಮತಿ ಉ ಜ್ವಲಾ ಹಟ್ಟಿಕರ ಭಾವಕೇಶ್ವರಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಯಳ್ಳೂರ	ಶ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿಭಾ ಎಸ್.ಕುಂಭಾರ ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದ ಹೈಸ್ಕೂಲ ಉಚಗಾವ
ಶ್ರೀ ತುಕಾರಾಮ ಡಿ.ಕುರಾಡೆ ನ್ಯೂ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಸ್ಕೂಲ್ ಮುತಗಾ	ಶ್ರೀ ಎ.ಬಿ.ಪಾಟೀಲ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಆರ್.ಅಂಬೇಡ್ಕರ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಕೇದನೂರ
ಪರೀಶೀಲಕರು	
ಶ್ರೀಮತಿ ಶಶಿಕಲಾ ಪಾಟೀಲ ಎಂ.ಎಚ್.ಪಿ.ಎಸ್ ಕಲ್ಲೇಹೋಳ	

शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभाग

सरकारी अध्यापक शिक्षण महाविद्यालय (सी.टी.ई.), बेलागावी

धड्यावर आधारित मूल्यमापन साहित्य

२०२५-२६

विषय: सामाजिक विज्ञान

इयत्ता: १० वी

राज्य शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण संचालनालय
बनशंकरी तिसरा टप्पा, बेंगळुरु – ५६००८५

<table>
<tr><th colspan="2">संकल्पना आणि मार्गदर्शन</th></tr>
<tr><td colspan="2">श्रीमती रश्मी महेश व्ही., भा.प्र.से.

प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभाग</td></tr>
<tr><td>डॉ. त्रिलोकचंद्र के. व्ही., भा.प्र.से.
आयुक्त, शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभाग</td><td>श्री गोपालकृष्ण एच. एन.
संचालक, डी.एस.ई.आर.टी., बेंगळुरु</td></tr>
<tr><td colspan="2">शासकीय अध्यापक शिक्षण महाविद्यालय (सी.टी.ई.), बेळगाव - सहकार्य</td></tr>
<tr><td>श्री. एन. श्रीकंठ,
सहसंचालक आणि प्राचार्य,
सरकारी अध्यापक शिक्षण महाविद्यालय (सी.टी.ई.),
बेळगाव</td><td>श्रीमती सुजाता एस बाळेकुंद्री,
प्राध्यापक, सरकारी अध्यापक शिक्षण
महाविद्यालय (सी.टी.ई.), बेलागावी
श्री दासप्पनवर, गटशिक्षणाधिकारी (बीईओ),
बेळगाव ग्रामीण
डॉ. एम. एस. मेदार, गट साधन केंद्र
समन्वयक (बीआरसी), बेळगाव ग्रामीण
एस एन कुट्रे, गट साधन व्यक्ती (बीआरपी),
बेळगाव ग्रामीण</td></tr>
<tr><th colspan="2">अनुवाद समिती</th></tr>
<tr><td>वसंत बी पाटील, एम.ए., बी.एड.
एस.एल.व्ही.के. हायस्कूल, अगसगा</td><td>गजानन एस. धामणेकर, एम.ए.,
बी.एड. एम.जी.एच.एस. गौंडवाड</td></tr>
<tr><td>शशिकला पाटील, एम.ए., एम.एड., नेट
जी.एम.एच.एस. कल्लेहोळ</td><td>सुजाता नावगेकर, एम.ए., बी.एड.
कलमेश्वर हायस्कूल, मन्नूर</td></tr>
<tr><td>उज्वला हट्टीकर, बी.ए., बी.एड.
भावकेश्वरी माध्यमिक विद्यालय यल्लुर</td><td>जोतिबा एस. कुंभार, बी.ए., बी.एड.
स्वामी विवेकानंद हायस्कूल, उचगाव</td></tr>
<tr><td>तुकाराम डी. कुराडे, एम.ए., बी.एड.
न्यू इंग्लिश स्कूल मुतगा</td><td>ए बी पाटील
डॉ. बी. आर. आंबेडकर विद्यालय
केदनूर</td></tr>
<tr><td colspan="2">पुनरावलोकनकर्ता</td></tr>
<tr><td colspan="2">शशिकला पाटील, एम.ए., एम.एड., नेट जी.एम.एच.एस. कल्लेहोळ</td></tr>
</table>

सामर्थ्य आणि अध्ययन घटक

अ.न	पाठाचे नाव	सामर्थ्य
1	युरोपियनांचे भारतात आगमन	*युरोपियन व भारताचे व्यापारी संबंध समजून घेतील. * व्यापारासाठी भारतात आलेल्या युरोपियनांची यादी करतील * कार्नाटिक युद्धे व युरोपियनांचा वसाहती विस्तार समजून घेतील. * युरोपियनांचे राजकीय सुधारणा विवरण करतील. * प्लासीची लढाई, बक्सारची लढाई समजून घेतील. * विस्तारासाठी ब्रिटिशांची धोरणे जाणतील.
2	ब्रिटिश सत्तेचा विस्तार	*अँग्लो-मराठा युद्धे समजून घेतील. * सहायक सैन्य पद्धत नियम व अटीचे विवरण करतील. * ब्रिटीश सतेचे एकत्रीकरण कसे झाले याचा अभ्यास करतील. * अँग्लो-शीख युद्धे यांचे विवरण करतील * डलहौसी आणि खालसा धोरण समजून घेतील
3	भारतात ब्रिटिश सत्तेचे परिणाम	* प्रशासकीय आणि न्यायव्यवस्था –नागरी सेवा, न्यायव्यवस्था, पोलिस व्यवस्था, लष्करी व्यवस्था समजून घेतील. * जमीनमहसुल व्यवस्था पद्धत समजून घेतील. * आधुनिक शिक्षण पद्धती समजून घेतील. * ब्रिटीशांच्या राजवटीत अमलात आणलेले कायदे विवरण करतील.
4	म्हैसूरचे वाडेयर आणि ब्रिटिश सत्तेला कर्नाटकातून झालेला विरोध	* म्हैसूरचे वडेयर घराण्यातील राजांच्या कामगिरीबद्दल प्रशंसा करतील. * हैदर अली आणि टिपू सुलतान यांच्या कार्याचे वर्णन करतील. * हलगलीच्या बेरडांच्या बंडांचे वर्णन करतील. * अमर सुळ्याचे बंड * अँग्लो-म्हैसूर युद्धाचे वर्णन करतील. * सुरपूरचे बंड समजून घेतील.

		* कित्तूरचे बंड राणी चन्नम्माचा ब्रिटिशांविरुद्ध लढा समजून घेतील. * संगोळी रायांणाच्या कार्याचे वर्णन करतील.
5	सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा चळवळ	* ब्राहमों समाज, तरूण बंगाली चळवळ, आर्य समाज,प्रार्थना समाज,सत्यशोधक समाज,अलिगड चळवळ यांची स्थापना आणि शिकवण समजून घेतील. * रामकृष्ण मिशनची शिकवण त्यांनी केलेल्या सुधारणा स्थापना समजून घेतील. * थिऑसॉफिकल सोसायटी चे विचार समजून घेतील * नारायण गुरु यांचे धर्मपरीपालन योगम तसेच पेरियार यांचे विचार समजून घेतील.
6	भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)	*पहिल्या स्वातंत्र्याच्या युद्धची कारणे समजून घेतील. * तत्कालिक कारणे समजून घेतील. * बंडाचा विस्तार आणि त्याचे स्वरूप यांचे विवरण करतील. * बंडाचे अपयश आणि परिणाम त्यांचे विश्लेषण करतील.
7	स्वातंत्र्याची चळवळ	*भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस बद्दल समजून घेतील. * मवाळ, जहाल, क्रांतिकारक यांची भूमिका समजून घेतील * असहकार चळवळ सविनय कायदेभंगाची चळवळ चलेजाव चळवळ भारतीय स्वातंत्र्यात कसे महत्त्वाचे समजून घेतील. * शेतकरी व कामगारांचे आंदोलनाचे महत्त्व जाणतील. * सुभाष चंद्र बोस, डॉ बी आर आंबेडकर,जवाहरलाल नेहरू, मोहम्मद अली जिना यांची भूमिका समजून घेतील * भारताच्या फाळणीचे विवरण करतील.
8	स्वातंत्र्योत्तर भारत	* भारताच्या विभाजनाचे परिणाम समजून घेतील. * निर्वासितांच्या समस्याचे विवरण करतील. * सरकार स्थापनेची समस्याचे विश्लेषण करतील. * संस्थानाचे विलीनीकरण याचे वर्गीकरण करतील.

		* राज्यांची पुनर्रचना कायद्याबद्दल विश्लेषण करतील.
9	जागतिक महायुद्धे आणि भारताची भूमिका	* पहिल्या जागतिक महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम समजून घेतील. * जर्मनीचा हुकूमशहा हिटलर याच्या नाझी पक्षाबद्दल विवरण करतील. * इटलीचा हुकूमशहा मुसोलिनीच्या फॅसिस्ट पक्षाबद्दल विवरण करते. * दुसऱ्या जागतिक महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम विवरण करतील. * महायुद्ध्ये आणि भारताची भूमिका समजून घेतील.
10	सार्वजनिक प्रशासन एक परिचय	*सार्वजनिक प्रशासणाची व्याप्ती आणि महत्व जाणतील. * अर्थ आणि भरतीच्या पद्धती समजून घेतील. * केंद्रीय लोकसेवा आयोग आणि राज्य लोकसेवा आयोग यांच्या कार्याचे वर्णन करतील. * कर्नाटक लोकसेवा आयोग विविध परीक्षांबद्दल समजून घेतील.
11	भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना	*बेरोजगारी समस्येची कारणे व परिणाम शोधतील. * भ्रष्टाचार – भेदभाव देशासाठी मारक कसा विचार करतील. * जातीयवाद कारणे परिणाम शोधतील. * महिलांचे समाजातील स्थान यावर निबंध लिहीतील. * दहशतवाद देशाला मारक कसा विश्लेषण करतील.
12	भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक आव्हाने	*भारताचे परराष्ट्र धोरण महत्त्व समजून घेतील. * मानवी हक्कांची अवहेलना याचे महत्त्व जाणतील. * शस्त्रास स्पर्धा महत्त्वाची कशी विश्लेषण करतील. * आर्थिक असमानता दूर करण्यासाठी उपाय सुचवतील. * दहशतवाद देशाच्या विकासाला मारक कसा याचे विवरण करतील.
13	जागतिक संघटना	*युनोची स्थापना आणि युनोच्या शाखा यांचे विवरण करतील. * युनोची उद्दिष्टे विवरण करतील. * जागतिक आरोग्य संघटनेची भूमिका स्पष्ट करतील. * जागतिक संघटनेच्या शाखा अन्न आणि कृषी विषयक संघटना,

		शैक्षणिक,वैज्ञानिक आणि सांस्कृतिक संघटना, संघटित राष्ट्रांच्या आंतरराष्ट्रीय बालकांचा आपत्कालीन निधी यांच्या कार्याबद्दल समजून घेतील. * युनोची सफलताची यादी करतील. * प्रादेशिक सहकार महत्त्व जाणतील.
14	सामाजिक स्तर	*सामाजिक समानता समजून घेतील. * सामाजिक असमानतेबद्दल जाणून घेतील. * अस्पृश्यता-एक कलंक याचे विश्लेषण करतील. * अस्पृश्यतेच्या निर्मूलनासाठी केलेले उपाय समजून घेतील. * अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी उपाय सुचवतील.
15	श्रम आणि आर्थिक जीवन	*श्रम विभागणी आणि आर्थिक जीवन यांचे विवरण करतील. * नोकरी,व्यवसाय अथवा श्रमामधील असमानता आणि भेदभाव समजून घेतील. * मजुरीसहित आणि मजुरीरहित श्रम फरक लिहितील. * संघटित व असंघटित क्षेत्रातील मजूर /कामगार यांच्यातील फरक समजून घेतील. * असंघटित कामगारासमोरील आव्हानांचे विश्लेषण करतील.
16	सामूहिक वर्तन आणि प्रतिरोध	*जमाव अर्थ, स्वरूप आणि परिणाम समजून घेतील. * दंगल अर्थ, स्वरूप आणि परिणाम याचा अर्थ समजून घेतील. * सामूहिक वर्तनाची वेगवेगळी रूपे समजून घेतील. * महिला स्व सहाय्य संघटनाच्या महत्त्वाचे विश्लेषण करतील.
17	सामाजिक समस्या	* बालमजुरीची समस्या - अर्थ परिणाम निर्मूलनासाठी चे कायदेशीर उपाय समजून घेतील. * स्त्रियांवर होणारे अत्याचार बालविवाह यावर उपाय सुचवतील. * हुंडा स्वरूप परिणाम निर्मूलनासाठी केलेल्या उपाययोजना यांचे विवरण करतील.

		* स्त्री भ्रूण हत्या परिणामांची यादी करतील.
18	भारत भौगोलिक स्थान आणि प्राकृतिक वैशिष्ट्ये	* भारतातील भू स्वरूपाची सर्व सामान्य वैशिष्टे समजून घेतील. * भारताचे प्रकृतीक विभाग विश्लेषण करतील * प्रकृतीक विभागाचे महत्व समजून घेतील.
19	भारताचे हवामान	*हवामानाचे प्रकार व त्यावर परिणाम करणारे घटक यांची यादी करतील. * हवामानातील ऋतू व त्यांची प्रमुख वैशिष्टे यांचे विश्लेषण करतील. * भारतातील पावसाची विभागणी नकाशामध्ये दाखवतील.
20	भारतातील माती	* मातीचा अर्थ व भारतातील मातीचे महत्व समजून घेतील. * मातीचे प्रकार व त्यांची विभागणी वर्गीकरण करतील. * मातीची धूप कारणे व परिणाम यांची यादी करतील * मातीचे संरक्षण यावर उपाय सुचवतील.
21	भारतातील अरण्य संपत्ती	* अरण्यांचा अर्थ व त्यांचं महत्व समजून घेतील. * अरण्यांचे प्रकार व त्यांची विभागणी वर्गीकरण करतील. * अरण्यांचे संरक्षण यावर उपाय सुचवतील. * वन्यजीव अभयारण्ये व राष्ट्रीय उद्याने यांची यादी करतील. * भारतातील जैविक संरक्षण क्षेत्र याचे महत्व समजून घेतील.
22	भारतातील जलसाधन संपत्ती	*पाणी पुरवठ्याचे महत्व समजून घेतील. * पाणी पुरवठ्याचे प्रकार विवरण करतील. * नदी खोऱ्यातील बहुद्देशीय योजनांच्या उदीष्टांची यादी करतील. * भारतातील प्रमुख विद्युत शक्ती योजना समजून घेतील. * राष्ट्रीय विद्युत जाळे समजून घेतील. * पावसाच्या पाण्याचा संग्रह (जलपुर्नभरण) करण्याच्या पद्धती समजून घेतील.
23	भारतातील उपयुक्त जमिनीचा वापर आणि शेती व्यवसाय	* जमिनीवर परिणाम करणारे घटकांची यादी करतील. * शेतीचा अर्थ आणि महत्त्व समजून घेतील.

		* जमिनीचे प्रकार समजून घेतील. * शेतीचे महत्व, शेतीचे प्रकार यांचे विवरण करतील. * पिकांची विभागणी, पिकांच्या पद्धतीवर परिणाम करणारे घटक यांची यादी करतील.
24	भारतातील खनिजे व शक्ति साधने	*भारतात मिळणाऱ्या खनिजांची माहिती आणि त्यांचे महत्त्व समजून घेतील. * भारतातील प्रमुख खनिजांची विभागणी व उत्पादन यांचे विश्लेषण करतील. * अपारंपारिक शक्ती स्त्रोत्र सौर शक्ती पवनशक्तीची आवश्यकता * शक्तिशाधनाच्या उणीवांची कारणे जाणतील. * शक्ती साधनांची उणीव आणि संरक्षण व निवारण यावर चर्चा करतील.
25	भारतातील वाहतूक आणि दळणवळण	*भारतातील वाहतुकीचे महत्त्व समजून घेतील. * रस्ते वाहतुकीचे प्रकार व महत्त्व जाणतील. * रस्ते वाहतुकीच्या समस्या यांची यादी करतील. * दळणवळणाचे प्रकार दळणवळणाचे महत्त्व समजून घेतील. * भौगोलिक माहिती व्यवस्था याचे वर्गीकरण करतील. * जागतिक स्थिती निर्धार प्रणाली आणि दूरसंवेदी तंत्रज्ञान याचे महत्त्व समजून घेतील.
26	भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे	* भारतात उद्योगधंद्यांचे महत्त्व आणि प्रमुख औद्योगिक प्रदेश यांचे अध्ययन करतील. * औद्योगिक क्षेत्रावर परिणाम करणारे घटक यादी करतील. * विविध उद्योगधंद्यांचा परिचय करून घेतील. * ज्ञानावर आधारित उद्योगधंदे माहिती तंत्रज्ञान जैविक तंत्रज्ञान आणि आधुनिक तंत्रज्ञान यावर आधारित उद्योगधंदे यांचा अभ्यास करतील.
27	भारतातील नैसर्गिक आपत्ती (प्रकोप)	*नैसर्गिक आपत्ती चक्रीवादळे कारणे परिणाम आणि प्रतिबंधक उपाय सुचवतील. * महापुर कारणे प्रभावित प्रदेश परिणाम आणि त्यांचे नियंत्रण यावर

		विश्लेषण करतील. * जमीन कोसळणे, किनारपट्टी कोरणे आणि भूकंप कारणे व परिणाम यांची यादी करतील.
28	अर्थव्यवस्था आणि सरकार	*अर्थव्यवस्था आणि सरकार यांच्यातील संबंध समजून घेतील. * भारतातील योजनांचे महत्व जाणून घेतील. * भारतातील पंचवार्षिक योजना आणि त्यांची साधने यावर चर्चा करतील. * हरितक्रांती चे महत्व जाणतील. * निती आयोग याचे महत्त्व समजून घेतील.
29	ग्रामीण विकास	* ग्रामीण विकासाचा अर्थ आणि महत्त्व समजून घेतील. * ग्रामीण विकास आणि विकेंद्रीकरण यांचे महत्त्व जाणतील. * ग्रामीण विकास आणि पंचायत राज संस्था यांची भूमिका वर्णन करतील. * ग्रामीण विकास आणि महिला सबलीकरण याचे महत्त्व यावर चर्चा करतील.
30	सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाज पत्रक	*सार्वजनिक अर्थव्यवस्थेचे अर्थ आणि महत्त्व समजून घेतील. * अंदाज-पत्रक याचे महत्त्व जाणतील. * सार्वजनिक खर्च आणि सार्वजनिक उत्पन्न यातील फरक समजून घेतील. * तुटीची अर्थव्यवस्था आणि आर्थिक तुटी यावर निबंध लिहीतील.
31	बँकेचे व्यवहार	* बँकेची वैशिष्ट्ये समजून घेतील. * बँक आणि टपाल यांचे आर्थिक व्यवहार, बँकेचे प्रकार यांचे विवरण करतील. * बँक खात्यांचे प्रकार समजून घेतील. * बँकखाते उघडण्याची पद्धत जाणतील. * बँक खाते उघडण्याचे फायदे समजून घेतील.
32	उद्योजकता	*उद्योजकता अर्थ समजून घेतील. * उद्योजकतेचे महत्व आणि भूमिका त्यांचे वर्णन करतील.

		* स्वयं उद्योग योजनेचे महत्त्व समजून घेतील.
33	ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण	*ग्राहक हक्क शोषण आणि ग्राहक जागरूकता याबद्दल अधिक माहिती मिळवतील. * ग्राहक संरक्षणाची प्रमुख उद्दिष्टे आणि त्याचे महत्त्व समजून घेतील. * वस्तू आणि सेवा खरेदी करताना काही खबरदारींच्या उपायांचे पालन करणे याचे आकलन करतील. * ग्राहक शिक्षणाचे महत्त्व आणि ग्राहक न्यायालयात खटले दाखल करण्याच्या पद्धती बाबत माहिती मिळवतील.

SSLC- QUESTION PAPER DESIGN उद्दिष्टावर आधारित अंक

उद्दिष्ट	अंक	%
Knowledge	13	16%
Understanding	40	50%
Applying	22	28%
Skill	5	6%
Total	80	100%

WEIGHTAGE TO THEMES

SN	DIVISION / विभाग	MARKS/ अंक
1	इतिहास	25
2	राज्यशास्त्र	11
3	समाजशास्त्र	08
4	भूगोल शास्त्र	22
5	अर्थशास्त्र	07
6	व्यवहार अध्ययन	07
	TOTAL	80

QUESTION DESIGN

SN	TYPES OF QUESTIONS	NUMBER OF QUESTIONS	MARKS	TOTAL MARKS
1	बहुपर्यायी प्रश्न	08	01	08
2	एक अंकी प्रश्न	08	01	08
3	दोन अंकी प्रश्न	08	02	16
4	तीन अंकी प्रश्न	09	03	27
5	चार अंकी प्रश्न	04	04	16
6	पाच अंकी प्रश्न	01	05	05
	TOTAL	38	…...	80

अंकांची विभागणी Distribution of Marks

SN	विभाग	MCQ	1M	2M	3M	4M	5M	प्रश्न	अंक
1	इतिहास	02	02	02	03	02	...	11	25
2	राज्यशास्त्र	01	01	01	01	01	...	05	11
3	समाजशास्त्र	02	01	01	01	...	...	05	08
4	भूगोल शास्त्र	01	02	02	02	01	01	09	22
5	अर्थशास्त्र	01	01	01	01	...	...	04	07
6	व्यवहार अध्ययन	01	01	01	01	...	...	04	07
	TOTAL	08(8)	08(8)	08(8)	27(9)	16(4)	05(1)	38	80

पर्याय प्रश्न	दोन अंकाचे पर्याय प्रश्न	राज्यशास्त्र आणि समाजशास्त्र
	तीन अंकांचे पर्याय प्रश्न	इतिहास,भूगोल, अर्थशास्त्र, व्यवहार अध्ययन

	चार अंकांचे पर्याय प्रश्न	इतिहास
नकाशा आणि ठिकाण	पाठ्यपुस्तकांमध्ये असलेले नकाशे आणि त्याचे विवरणमध्ये असलेले ठिकाण	

इतिहास

प्रकरण 1
युरोपियनांचे भारतात आगमन
I योग्य उत्तर निवडा आणि लिहा.

1."युरोपियन व्यापाराचे महाद्वार" असे म्हणतात.

अ) रोम ब)कॉन्स्टंट टिनोपल क)पॅरिस ड) रियाद

2. भारताचा नवीन जलमार्ग यांनी शोधला

अ)वास्को-दि-गामा ब)अल्मेडा क) अल्फान्सो-दी-अल्बूकर्क ड) डुप्ले

3. निळ्या पाण्याचे धोरण अमलात आणणारा पोर्तुगीज

अ)वास्को-दि-गामा ब)अल्मेडा क) अल्फान्सो-दी-अल्बूकर्क ड) डुप्ले

4. पहिल्या कर्नाटिक युद्धाचा तह

अ) पांडिचेरी ब) एक्स ला चॅपेल क)पॅरिस ड)वांदीवाश

5. बंगालमध्ये ब्रिटिशांना मुक्त व्यापार करण्याचा परवाना देणारा

अ) जहांगीर ब) दुसरा शहा आलम क) बहादूर शहा ड)फारुख सियार

III खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

6.दुहेरी राज्यव्यवस्था अस्तित्वात आणणारा ब्रिटिश अधिकारी कोण?(June 2020)(सुलभ)

7.निळ्या पाण्याचे धोरण म्हणजे काय? (साधारण)

8. 1453 कॉन्स्टंटीनोपलवर कोणी ताबा मिळविला? (June 2020)(सुलभ)

9. भारतातील पोर्तुगीजांचा खरा संस्थापक कोण? (सुलभ)

10.तिसरे कर्नाटिक युद्ध कोणत्या तहाने थांबले?(साधारण)

11. भारतातील फ्रेंचांची राजधानी कोणती?(सुलभ)

12. वास्कोदिगामा भारतात कोणत्या ठिकाणी पोहोचला?(सुलभ)

13. मार्तंड वर्माच्या काळातील प्रमुख व्यापारी शहरे कोणती होती? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे तीन ते चार वाक्यात लिहा.

14. भारताला नवीन जलमार्ग स्थापन झाला त्याची कारणे कोणती? चर्चा करा (Sep2020)(साधारण)

15. दुहेरी राज्यपद्धत विवरण करा (साधारण)

16. दुसऱ्या कर्नाटिक युद्धाची परिणाम कोणते? / दुसऱ्या कर्नाटक युद्धाचे वर्णन करा (March 2020)(कठीण)

17. तिसऱ्या कर्नाटिक युद्धाचे परिणाम लिहा? (March 2009)(कठीण)

18. बक्सारच्या लढाईची कारणे लिहा (April 2025)(साधारण)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यात लिहा किंवा अंशात लिहा.

19. बक्सारच्या लढाईचे परिणाम लिहा (September 2022 April 2023 April 2014) (कठीण)

20. प्लासीच्या लढाईची कारणे आणि परिणाम लिहा (June 2023)(साधारण)

21. मार्तंड वर्माने डचांना कसे नियंत्रित ठेवले? (साधारण)

प्रकरण 2
ब्रिटिश सत्तेचा विस्तार

I खालील प्रश्नांची चार उत्तरे दिली आहेत. योग्य उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

१. पहिले अँग्लो मराठा युद्ध या तहाने थांबले (Sep. 2022)(सुलभ)

अ) बेसिन ब) सालबाई क) लाहोर ड) पुणे

२. सहाय्यक सैन्य पद्धत लागू करणारा ब्रिटिश अधिकारी.(September 2022)

अ) लॉर्ड डलहौसी ब) लॉर्ड वेलस्ली क) रॉबर्ट क्लाईव्ह ड) काउंट दी लाली

3 सहाय्यक सैन्य पद्धत कायद्यावर सही करणारा पहिला राजा(April 2023)(सुलभ)

अ) हैदराबाद ब) म्हैसूर क) मराठा ड) पंजाब

4. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धानंतर ब्रिटिशांनी साताऱ्यामध्ये मराठ्यांचा वारस म्हणून घोषित केले (कठीण)

अ) संभाजी ब)शिवाजी क) शहाजी ड) प्रताप सिंह

5. दत्तक वारस ना मंजूर कायदा आणणारा (सुलभ)

अ) लॉर्ड डलहौसी ब) लॉर्ड वेलस्ली क) रॉबर्ट क्लाईव्ह ड) काउंट द लाली

6. पंजाब ब्रिटिश साम्राज्यामध्ये समाविष्ट करणारे (April 2024)(साधारण)

अ) लॉर्ड डलहौसी ब) लॉर्ड वेलस्ली क) रॉबर्ट क्लाइव्ह ड) लॉर्ड कॉर्नवॉलीस

7. दुसरे अँग्लो मराठा युद्ध या तहाने थांबले(June 2023)(साधारण)

अ) बेसिन ब) सालबाई क) लाहोर ड) पुणे

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

8. शिखांना कोणी संघटित केले ?(साधारण)

9. सहाय्यक सैन्य पद्धती म्हणजे काय?(सुलभ)

10. वेलस्ली आपल्या पदाचा राजीनामा देऊन ब्रिटनला परत गेला कारण काय (Ju2022)(कठीण)

11. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धाला कारणे कोणती?(साधारण)

12.1839 मध्ये पंजाब मध्ये राजकीय अस्वस्थता निर्माण होण्याची कारण काय? (कठीण)

13.पहिल्या अँग्लो मराठा युद्धानंतर पेशवे म्हणून कोणाची निवड झाली?(Sept 2022)(साधारण)

III खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यात किंवा अंशात लिहा.

14. ब्रिटिशांनी भारतात साम्राज्य विस्तार करण्यासाठी अवलंबलेले मार्ग कोणते?(साधारण)

15. पहिल्या अँग्लो मराठा युद्धाची कारणे कोणती? साधारण)

16. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धाची कारणे कोणती? (साधारण)

17. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धाचे परिणाम लिहा?(कठीण)

18. ब्रिटिश अधिकार विस्तारासाठी दत्तक वारस नामंजूर कायदा कसा सहकारी ठरला (सुलभ)

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यात किंवा अंशात लिहा

19. सहाय्यक सैन्य पद्धतीमधील अटी लिहा (Jun2000,Jun2013 Jun2024 Ap2015 Jun2015) (साधारण)

प्रकरण 3
ब्रिटिश सत्तेचे परिणाम

I खालील प्रश्नांची चार उत्तरे दिली आहेत. योग्य उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

1.कलकत्त्यामध्ये सुप्रीम कोर्ट स्थापना करण्यासाठी चालना देणारा कायदा(साधारण)

अ)1773 रेग्युलेटिंग अँक्ट ब)1883 चार्टर कायदा क)1935 भारत सरकारचा कायदा ड)1909 भारत परिषद कायदा

2. पोलीस अधीक्षक हे पद निर्माण करणारा(सुलभ)

अ) वॉरन हेस्टिंग ब) लॉर्ड कॉर्नवॉलिस क) लॉर्ड वेलस्ली ड) लॉर्ड डलहौसी

3. कलकत्ता बॉम्बे मद्रास या ठिकाणी विश्वविद्यालय स्थापन केलेला

अ) विलियम बेटिंग ब) वॉरन हेस्टिंग क) लॉर्ड डलहौसी ड) थॉमस मन्रो

4. मुसलमानांना वेगळा मतदार गट जारी केलेला कायदा (कठीण)(Ap2019)

अ) 1909 भारत परिषद कायदा

ब) 1919 चा भारत सरकारचा कायदा क) 1935 चा भारत सरकारचा कायदा ड) 1892 चा भारत परिषद कायदा

5. 1935 चा भारत सरकारचा कायदा भारताचे स्वतंत्र म्हणून एक प्रमुख कायदा आहे कसे (Ju2025,Ap2016)(कठीण)

अ) प्रांतांमध्ये दुहेरी राज्यपद्धत अमलात आणली ब) नियंत्रण मंडळाची स्थापना

क)जातीवर आधारित स्वतंत्र निवडणूक केंद्रांची व्यवस्था सुरू केली.

ड) अखिल भारतीय संघराज्याची स्थापना झाली.

6. कायम जमीनदारी पद्धत लागू करणारा (Ju2024)(सुलभ)

अ)वॉरन हेस्टिंग ब) लॉर्ड कॉर्नवॉलीस क) लॉर्ड वेलस्ली ड) लॉर्ड डलहौसी

7.आधुनिक शिक्षणाचा प्रसार करणारी अहवाल कोणता? (सामान्य)

अ) अलेक्झांडर रीड अहवाल ब) मेक्याले अहवाल क) चार्ल वुड अहवाल ड) पिल अहवाल

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

8. आधुनिक शिक्षण पद्धतीला चालना देणारा पहिला ब्रिटिश अधिकारी कोण? (साधारण)

9. महलवारी पद्धत याने सुरू केली? (सुलभ)

10. 1858 मध्ये भारताचा पहिला व्हाईसरॉय कोण? (Ma2019) (कठीण)

11. दिवाणी अदालत म्हणजे काय? (सुलभ)

12. चार्टर अँक्ट प्रमुख उद्देश कोणते? (Ap2021)(साधारण)

13. ब्रिटिशांच्या कालावधीमध्ये भारतीयांना सैन्यदलात दिला जाणारा सर्वात उच्च हुद्दा कोणता? (साधारण)

14. भारतीय शेतकरी कर्जात जन्मतो, कर्जात राहतो कर्जात मरतो असे म्हणणारा?(कठीण)
15. कोणत्या कायद्यांतर्गत भारतीय रिझर्व्ह बँकेची स्थापना करण्यात आली?(सुलभ)

III. खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात किंवा अंशात उत्तरे लिहा

16. रयतवारी पद्धतीची लक्षणे कोणती? (साधारण)
17. ब्रिटिश शिक्षण पद्धतीचे भारतीय वर झालेले परिणाम कोणते?(Ap2016 Ju 2017) (कठीण)
18. ब्रिटिशांच्या महसूल नीतीचा भारतीयावर झालेला परिणाम लिहा? (Ap2018,Ap2025)(कठीण)
19.1919 च्या मॉन्टीग्यु-चेम्स फोर्ड सुधारणा कायद्यामधील तरतुदी लिहा?(साधारण)
20. 1935 चा कायदा भारतीय सरकारचे संविधान रचनेमध्ये महत्त्वाचे योगदान देतो कसे? (March 2025)(कठीण)
21.ब्रिटिशांच्या कालावधीमध्ये न्यायव्यवस्थेमध्ये झालेले बदल कोणते? (साधारण)

प्रकरण 4
म्हैसूरचे वडेयर आणि ब्रिटिश सत्तेला कर्नाटकातून झालेला विरोध

I योग्य उत्तर निवडा आणि लिहा.

1. म्हैसूर राज्य गीत कायोश्री गौरी यांनी रचिले (साधारण)
अ) सांची होनम्मा ब) शाम शास्त्री क) बसप्पा शास्त्री ड) तिरूमलाईया
2. पहिले अँग्लो म्हैसूर युद्ध या तहाने थांबले? (2019)(सुलभ)
अ) मंगळूरचा तह ब) श्रीरंगपट्टण क) सालबाईचा तह ड) मद्रासचा तह
3. सुरपूर कोणत्या जिल्ह्यात आहे?
अ) कलबुर्गी ब) बल्लारी क) रायचूर ड) यादगिरी
4. संगोळी रायण्णा यांना फासावर चढवलेले ठिकाण?(साधारण)
अ) कित्तूर ब) नंदगड क) बेळगावी ड) संपगावी
5.पोर्तोनोव्हा युद्धाचा परिणाम म्हणजे…..
A,) हैदर अलीचा ब्रिटिशाकडून पराभव
B) टिपू सुलतान चा ब्रिटिशाकडून पराभव
C) ब्रिटिशांनी कित्तूर ताब्यात घेतले
D) धोंडीया वाघचे निधन
6. बेंगलोर ते म्हैसूर रेल्वे मार्गाची सुरुवात केल्याचे श्रेय यांना जाते….(साधारण)
अ) जयचमराज वडेयर ब) मालवणी कृष्णराज वडेयर क) दहावा चामराजेंद्र वडेयर ड) राजवडेयर
7. महात्मा गांधीजींनी राजश्री असे म्हटले (June-2020)(साधारण)
अ) जयचामराज वडेयर ब) नालवाडी कृष्णराज वडेकर क) दहावा चामराजेंद्र वडेयर ड) राजवडेयर
8. म्हैसूर संस्थांमधील नवरात्री उत्सव (दसरा)श्रीरंगपट्टण मध्ये सुरुवात करणारे (सुलभ)
अ) जयचामराज वडेयर ब) नालवाडी कृष्णराज वडेकर क) दहावा चामराजेंद्र वडेयर ड) राजवडेयर

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

9. भारताच्या इतिहासामध्ये 18 वे शतक असे चित्रित केले आहे? (साधारण)

10.राणी चन्नम्माला बैलहोगलच्या तुरुंगातून कुसुगलच्या तुरुंगामध्ये घालण्याचे कारण काय? (कठीण)

11.अँग्लो म्हैसूर दुसरे युद्ध कोणत्या तहाने थांबले? (साधारण)

12. हलगलीच्या बेरडांनी ब्रिटिशाविरुद्ध बंड करण्याचे कारण काय?(सुलभ)

13. मेलू कोटेच्या चलुव नारायण स्वामींना राजमुद्रीचा मुकुट कोणी अर्पण केला?

III. खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात किंवा अंशात उत्तरे लिहा

14. राजवडेयर यांची कामगिरी कोणती? (साधारण)

15. म्हैसूर राज्याच्या विकासामध्ये के. शेषाद्री अय्यर यांचे योगदान लिहा.(Ap 2024)(कठीण)

16. श्रीरंगपट्टण तहातील अटी कोणत्या? (Mar2020 Ju2015 Ju2018)(कठीण)

IV खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात किंवा अंशात उत्तरे लिहा

17. नालवडी कृष्णराज वडेयर यांच्या कामगिरीचे वर्णन करा (Ap2013, Ju2023, Ap2024, Ap2025)

18. स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये संगोळी रायण्णांच्या भूमिकेचे विवरण करा (Ma2019)(सुलभ)

19. अमरसुळ्याच्या बंडाला शेतकऱ्याचे बंड असे म्हटले जाते कारण? किंवा अमर सुळ्याच्या बंडा बद्दल लिहा.. (Ma2024)(साधारण)

प्रकरण 5

सामाजिक व धार्मिक सुधारणा चळवळी

I खालील प्रश्नांना चार उत्तरे दिली आहेत. योग्य उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

1. 'मानवाची सेवा ही ईश्वर सेवा' म्हणणारी संस्था कोणती?(कठीण)

अ) सत्यशोधक समाज ब) प्रार्थना समाज क) आर्य समाज ड) रामकृष्ण मिशन

2. राजा राम मोहन राय यांनी बंगाली भाषेमध्ये सुरुवात केलेले पत्र (साधारण)

अ) संवाद कौमुदी ब) मूकनायक क) यंग इंडिया ड) कॉमन विल

3. शुद्धी चळवळ ही या संस्थेची प्रमुख होती?

अ) प्रार्थना समाज ब) ब्राह्मो समाज क) सत्यशोधक समाज ड) आर्य समाज

4. थिऑसॉफिकल सोसायटीची स्थापना करणारे (सुलभ)

अ) राम मोहन रॉय ब) ऍनी बेझंट क) दयानंद सरस्वती ड)मादाम ब्लाव्हाटस्की आणि कर्नल ऑलक्वाट

5.'न्यू इंडिया' वर्तमान पत्र कोणी सुरु केले?

अ)राम मोहन राय ब)महात्मा गांधी क) एनी बेझंट ड)दयानंद सरस्वती

6.'वेदांकडे परत चला' अशी घोषणा कोणी केली? (सुलभ)

अ)दयानंद सरस्वती ब)आत्माराम पांडुरंग क)स्वामी विवेकानंद ड)राम मोहन रॉय

7. मूर्ती पूजेवर विश्वास ठेवणारे....

अ)जोतीबा फुले ब)राम मोहन रॉय क) रामकृष्ण परमहंस ड) स्वामी विवेकानंद

8. सामाजिक व्यवस्था सुधारण्यासाठी योग्य आणि सक्तीचे शिक्षण गरजेचे आहे असे कोणत्या संस्थेने म्हटले?

अ) प्रार्थना समाज ब)ब्राह्मो समाज क) सत्यशोधक समाज ड)आर्य समाज

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

9. 19 व्या शतकाला काय म्हणून ओळखतात?

10. आत्म गौरव चळवळ कोणाच्या नेतृत्वाखाली सुरुवात झाली? (सुलभ)

11. प्रार्थना समाजाचे संस्थापक कोण? (सुलभ)

12. स्वातंत्र्य ही प्रत्येक माणसाची प्राथमिक गरज आहे असं म्हणणारे कोण?(साधारण)

13. स्वामी विवेकानंदांचे गुरु कोण? (सुलभ)

14. तरुण बंगाली चळवळ यांनी सुरू केली? (साधारण)

15. रामकृष्ण मिशन संस्थेची स्थापना करण्याचा उद्देश काय? (Nov2020)(कठीण)

16.मानव समाजाला एका जाती एकच धर्म एकच देव असे कोणी म्हटले? (साधारण)

17. 'गुलामगिरी' पुस्तक लिहिलेले समाज सुधारक कोण? (सुलभ)

18. प्रार्थना समाज लोकप्रिय करणारा समाज सुधारक कोण? (साधारण)

19. अँग्लो ओरिएंटल कॉलेजची स्थापना यांनी केली?(साधारण)

20. हेन्री व्हीव्हीयन डिरोजिओ यांनी कोणत्या व्यासपीठाच्या माध्यमातून नवीन विचार सरणीला चालना दिली?

21. राममोहन रॉय यांच्या सती पद्धती विरुद्ध विल्यम बेंटिंग यांनी कसे सहकार्य केले? (साधारण)

22. सत्यार्थ प्रकाश पुस्तकाची रचना कोणी केली?(Ju.2024)(सुलभ)

III. खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात किंवा अंशात उत्तरे लिहा

23.19 व्या शतकाला पुनरूज्जीवनाचा काळ असे म्हणतात. का? (कठीण)

24.राम मोहन रॉय यांच्या सुधारणांचा उल्लेख करा. (Ju2025) (सोपे)

25.सत्यशोधक समाजाच्या सुधारणा कोणत्या आहेत? (मध्यम)

26.ब्राह्मो समाजाची शिकवण काय आहे?(सोपे)

27.दयानंद सरस्वती यांनी कोणत्या सुधारणा केल्या/ आर्य समाजाचे उद्देश लिहा?(मध्यम)

28. प्रार्थना समाजाच्या सुधारणा आणि उद्देश लिहा (Ap2023 Ju2023)(साधारण)

29. स्वामी विवेकानंदांचे योगदान लिहा (सुलभ)

30. ॲनी बेझंट यांच्या सुधारणा कोणत्या?(Sep2020 Ap2024 Au2024)(साधारण)

प्रकरण 6 भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध(1857)

1) योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) 1857 च्या बंडाचे तात्कालीन कारण

A) दत्तक वारस नामंजूर कायदा B) राणी लक्ष्मीबाई ची हत्या C) सैनिकांना नव्याने वापरात आणलेल्या काडतुसा वापरण्याची जबरदस्ती D) मोगल बादशहाला पदच्युत केले

2) कानपूर मध्ये ब्रिटिशांना विरोध केलेला नेता

A) मंगल पांडे B) धोंडीया वाघ C) नानासाहेब C) बहादुर शहा दुसरा

3) यापैकी पहिल्या भारतीय स्वातंत्र्य युद्धाच्या अपयशाचे हे एक कारण आहे.

A) हे युद्ध संपूर्ण देशभर उठले नाही B) हे संघटित युद्ध झाले नाही.C) प्रमुख नेता नव्हता D) अनेक भारतीय या युद्धापासून दूर राहिले

4) पहिल्या स्वातंत्र्य युद्धात शिपायांनी लोकांचा विश्वास गमावण्याचे कारण

A) स्थानिक राजकर्त्यांच्या पाठिंब्याचा अभाव B) योग्य मार्गदर्शनाचा अभाव C) स्वहितासाठी झालेले प्रयत्न D) सैनिकांची लूट आणि अत्याचार

II) खालील प्रत्येक प्रश्नाला एक वाक्यात उत्तर लिहा

5)1857 च्या बंडाला भारतीय इतिहासकार काय म्हणतात?

6)1857 च्या बंडात बराकपूर मध्ये ब्रिटिश अधिकाऱ्याला मारलेला भारतीय सैनिक कोण?

7) ब्रिटिशाविरुद्ध झाशीच्या राणीने मिळवलेले ठिकाण कोणते?

8)1858 मध्ये ब्रिटिश राणीने जाहीर केलेल्या घोषणेला काय म्हणतात?

9)1857 च्या भारतीय स्वातंत्र्य युद्धाला प्रमुख कारण कोणते?

III) खालील प्रत्येक प्रश्नाला दोन किंवा चार वाक्यात उत्तर लिहा.

10)1857 च्या भारतीय स्वातंत्र्य युद्धाची राजकीय कारणे कोणती?(ए2023)

11)1857 च्या भारतीय स्वातंत्र्य युद्धाची आर्थिक कारणे कोणती?(स2020, ए2023)

12)1857 च्या भारतीय स्वातंत्र्य युद्धाची राजकीय कारणे कोणती?(सप्टेंबर2020)

13)1857 च्या पहिल्या भारतीय स्वातंत्र्य युद्धाची सैनिकी कारणे कोणती?

IV) खालील प्रत्येक प्रश्नाला आठ ते दहा वाक्यात उत्तर लिहा.

14) 1857 च्या बंडाच्या अपयशाची कारणे लिहा.(जून2020,जून2022,स2022, ए2024,जून2024,ऑ2024,ए2025,जून 2025)

15)1857च्या बंडाचे परिणाम कोणते?(ए2023)

प्रकरण -18

स्वातंत्र्याची चळवळ

I) योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे संस्थापक —

A) महात्मा गांधी B) ए ओ ह्युम

C) बाल गंगाधर टिळक D) गोपाळ कृष्ण गोखले

2) मराठा वर्तमानपत्राची स्थापना केलेले —

A) जवाहरलाल नेहरू B) रासबिहारी बोस

C) बाळ गंगाधर टिळक D) गोपाळ कृष्ण गोखले

3) स्वराज्य पक्षाची स्थापना झालेले वर्ष…

A)1924 B)1923 C)1929 D)1906

4) हरिपूर येथील अधिवेशनाचे भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे अध्यक्ष हे होते.

A) जवाहरलाल नेहरू B) डॉ.बी आर आंबेडकर. C) लाला लजपत राय D) सुभाष चंद्र बोस

5) आर्थिक निसःरणाचा सिद्धांत मांडलेले(जून 2022)

A) दादाभाई नौरोजी B) अरविंद घोष

C) लाला लजपत राय D) सुभाष चंद्र बोस

6) स्वतंत्र भारताचे पहिले पंतप्रधान—------

A) जवाहरलाल नेहरू B) डॉ. बी आर आंबेडकर C) लाला लजपत राय D) सुभाष चंद्र बोस

7) मवाळ मतवादी नेता हा होता.(स 2021)

A) अरविंद घोष B) लाला लजपत राय

C) गोपाल कृष्ण गोखले D) बाळ गंगाधर टिळक

8)1905 मधील बंगालच्या फाळणीचे कारण(मार्च 2015)

A) हिंदू मुस्लिम यांच्यात भेदभाव निर्माण करणे

B) ब्रिटिशाविरुद्ध चळवळीचा आवाज कमी करणे

C) पश्चिम बंगालचा विकास करणे

D) लोकांना मूलभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे

9) चले जाओ चळवळीमध्ये या काँग्रेसच्या नेत्याने पुढाकार घेतला.त्याचे नाव ओळखा.

A) कस्तुरबा गांधी B) डॉ. बी आर आंबेडकर

C)जयप्रकाश नारायण D) मौलाना अबुल कलाम आझाद

10)1938 च्या हरिपूर येथील काँग्रेसच्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष(स 2020)

A) सरदार वल्लभभाई पटेल B) डॉ. बी आर आंबेडकर C) बाळ गंगाधर टिळक D) सुभाष चंद्र बोस

11) गांधीजींनी चंपारण्य चळवळ करण्याचा उद्देश(जून2021)

A) निळीच्या उत्पादनाला पाठिंबा B) कापूस उत्पादनाला पाठिंबा C) ताग उत्पादनाला पाठिंबा D) चहाचे उत्पादन करणाऱ्या कामगारांना पाठिंबा.

12) अली बंधूनी चालवलेली चळवळ-(ए 2022)

A) असहकार B) खिलाफत C) सविनय कायदेभंग D) छोडो भारत चळवळ

II) खालील प्रश्नांना एक वाक्यात उत्तर लिहा.

13) देशी भाषेतील पत्रिकेवर नियंत्रण कायदा यांनी लागू केला?

14) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना झालेले वर्ष कोणते?

15) गीता रहस्य हे पुस्तक कोणी लिहिले?

16) भारतातील स्वातंत्र्य चळवळीतील संघटना कोणकोणत्या?

17) भारतातील खिलाफत चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले?

18) लाहोर येथील काँग्रेसच्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष कोण?

19) छोडो भारत आंदोलन कोणत्या वर्षी सुरु झाले?

20) फॉरवर्ड ब्लॉक या पक्षाची स्थापना कोणी केली?

21) जनता, मूकनायक ही वर्तमानपत्रे कोणी सुरू केली?

22) भारताचे शेवटचे व्हाईसरॉय कोण?

23) भारत पाकिस्तान यांच्यामध्ये सीमा आखलेले आयोग कोणते?

24) स्वतंत्र मुस्लिम राष्ट्रांची मागणी कोणी केली?

25)" स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे " अशी घोषणा कोणी केली?

III) खालील प्रश्नांना प्रत्येकी सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

26) भारतीय स्वातंत्र्य युद्धातील मवाळांची भूमिका स्पष्ट करा.(ए2017,2021,स2020, मा.2022)

27) आर्थिक निःसारणाचा सिद्धांत म्हणजे काय?

28) स्वातंत्र्य चळवळीतील जहालांची भूमिका स्पष्ट करा.

29) क्रांतिकारकांची भूमिका स्पष्ट करा.(मार्च 2024)

30) असहकार चळवळी विषयी माहिती लिहा.(मार्च 2020,2021,2022)

31) सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीचे वर्णन करा.

32) छोडो भारत चळवळीचे वर्णन करा किंवा ब्रिटिशांनी भारत सोडून जा या चळवळीचे वर्णन करा.

33) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत कामगार आणि शेतकऱ्यांच्या चळवळीचे वर्णन करा.(मार्च 2019,2020)

34) स्वातंत्र्य चळवळीतील संतालांच्या बंडाचे वर्णन करा.(जून 2022)

35)भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत सुभाषचंद्र बोस यांची भूमिका स्पष्ट करा.(मार्च 2015,2018,2021)

36) डॉ बी आर आंबेडकर यांच्या चळवळीचे वर्णन करा.(ए2016,2020,2022,2023,2024)

37) पंडित जवाहरलाल नेहरूंनी केलेल्या सुधारणा कोणत्या?(जून 2016,2018,2021)

प्रकरण- 19

स्वातंत्र्योत्तर भारत

I) योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) भारत आणि पाकिस्तान या दोन देशांच्या निर्मितीसाठी कारण ठरलेला अहवाल.

A) मेकॉले अहवाल B) माउंटबॅटन अहवाल

C) पिल समितीचा अहवाल   D) चार्ल्स वूड अहवाल

2)42 व्या घटनादुरुस्तीनुसार भारतीय राज्यघटनेत समाविष्ट करण्यात आलेले दोन शब्द.(मार्च 2019)

A) समाजवादी- गणराज्य   B) समाजवादी- सार्वभौम C) समाजवादी- प्रजासत्ताक

D) जात्यातीत - समाजवादी

3) भारताचे पोलादी पुरुष / भारताचे पहिले गृहमंत्री(मार्च 2021)

A) महात्मा गांधी B) लाल बहादूर शास्त्री

C) सरदार वल्लभभाई पटेल D) बाळ गंगाधर टिळक

4) म्हैसूर राज्याला कर्नाटक असे नाव देण्यात आलेले वर्ष

A)1963 B)1983 C)1953 D)1973

II) एका वाक्यात उत्तर लिहा.

5) स्वतंत्र भारताचे पहिले राष्ट्रपती कोण?

6) भारताची राज्यघटना अमलात आलेले वर्ष आणि तारीख सांगा.

7) गोव्याला स्वतंत्र राज्याचा दर्जा कोणत्या वर्षी देण्यात आला?

8) राज्य पुनर्रचना समितीचे अध्यक्ष कोण होते?

9) भाषावार प्रांतरचनेनुसार प्रथम अस्तित्वात आलेले राज्य कोणते?

10) पांडिचेरीचे पदुचेरी असे नामकरण कोणत्या वर्षी करण्यात आले?

III) प्रत्येक प्रश्नाला 2ते 4वाक्यात उत्तरे लिहा.

11) भारताच्या स्वातंत्र्य वेळी भारतासमोर उभे असलेल्या समस्या कोणत्या?(जून 2021)

12) फ्रेंचांकडून पांडिचेरी कशी मुक्त करण्यात आली?

13) हैदराबाद संस्थान भारतात कसे सामील करण्यात आले?

14) देशी संस्थानांचे भारतात विलीनीकरण करण्यात सरदार वल्लभाई पटेल यांची भूमिका स्पष्ट करा.

15) जुनागड संस्थान भारतात कसे विलीन केले गेले?

16) गोवा मुक्ती आंदोलनाचे वर्णन करा.(एप्रिल 2019,2021,2022)

पाठ -20

महायुद्धे आणि भारताची भूमिका

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत त्यापैकी योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) जगातील कोणत्याच गटात सामील न होण्याचे धोरण.

A) निळ्या पाण्याचे धोरण B) अलिप्तधोरण C) वर्णभेदनीती D) मानव हक्क धोरण

2) यापैकी मैत्री आणि सहकार करारात सामील झालेले देश हे आहेत.

A) ब्रिटन,फ्रान्स,रशिया B) इटली,फ्रान्स,रशिया

C) जर्मनी,ऑस्ट्रिया,हंगेरी,इटली D) जर्मनी,ऑस्ट्रिया,हंगेरी,फ्रान्स

3) हिरोशिमा आणि नागासाकी ही शहरे या देशात आहे.

A) अमेरिकेची संयुक्त संस्थाने B) जर्मनी C) जपान D) पोलांड

4) पहिले महायुद्ध या कराराने संपले.

A) वर्सेलीसचा करार B) जिनेव्हा करार C)पॅरिस करार D) ताश्कंद करा

5) शीत युद्ध झालेले दोन राष्ट्राचे गट हे आहेत.

A) अमेरिकेची संयुक्त संस्थाने - चीन

B) अमेरिकेची संयुक्त संस्थाने – जपान

C) चीन- सोवियत रशिया

D) अमेरिकेची संयुक्त संस्थाने - सोवियत रशिया

6) हा इतरांपेक्षा वेगळा गट आहे.

A) शत्रुगट B) मैत्रीचा करार C) सलोखा करार D) ब्राऊन शर्ट्स

II) खालील प्रत्येक प्रश्नाला एक वाक्यात उत्तरे लिहा.

7) अँडॉल्फ हिटलरने ब्राऊन शर्ट्स या खाजगी सैन्याची स्थापना का केली?

8) हिटलरने गोबेल्स या खाजगी मंत्र्याची निवड का केली?

9) इटलीतील फॅसिस्ट पक्षाचा सर्वाधिकारी सांगा.

10) तीन मूर्ती भवन कोठे आहे?

11) राष्ट्रसंघाची स्थापना का केली?

12) हॅलोकॉस्ट म्हणजे काय?

13) पहिल्या महायुद्धाचे तात्कालीन कारण कोणते?(मा2024)

14) रशियन राज्यक्रांती केव्हा झाली?

15) नाझी पक्षाचे संस्थापक कोण?

16) फॅसिस्टवादाची लक्षणे कोणती?(ए2017, 2019)

17)1930 च्या आर्थिक मंदीचे परिणाम सांगा.

18) नाझी विचारसरणीचा सारांश लिहा. (जून 2019)

19) तीन मूर्ती भवन का आणि कोठे स्थापले आहे?

20) पहिल्या महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम सांगा.

21) दुसऱ्या महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम लिहा.(एप्रिल 2024)

22) दुसऱ्या महायुद्धाच्या वेळी ब्रिटनने भारतातील संसाधनाचा उपयोग कसा करून घेतला.

23) म्हैसूर लान्सर च्या कमांडर ची नावे लिहा.

राज्यशास्त्र

प्रकरण -6 सार्वजनिक प्रशासन- एक परिचय

I) योग्य पर्याय निवडा

1) सार्वजनिक प्रशासनाचे जनक (मार्च2025)

A) वुड्रो विल्सन B) फेफनर C) ल्युथर गुलिक

D) अलेक्झांडर हमीलटन

2) सार्वजनिक प्रशासन हा शब्द सर्वात प्रथम यांनी वापरात आणला.

A) वुड्रो विल्सन B) एफ एम मार्क्स.

C) अलेक्झांडर हमिल्टन D) ल्युथर गुलिक

3) फोज्ड कार्ब च्या दृष्टिकोनातून सार्वजनिक प्रशासनाची व्याप्ती यांनी सांगितली.

A) एल डी वाईट B) ल्युथर गुलिक C) हर्बर्ट ये सायमन D) ओ ग्लेन स्टॉल

4) विशिष्ट पदासाठी विशिष्ट व्यक्तीची निवड करण्याची प्रक्रिया.

A) बढती B) शिस्त क्रम C) पदोन्नती D) निवड प्रक्रिया

5) कर्मचाऱ्यांची भरती ही व्यवस्थापनामध्ये अत्यंत महत्त्वाची आहे असे यांनी म्हटले.

A) ल्युथर गुलीक B) ओ ग्लेन स्टॉल

C) अलेक्झांडर हॅमिल्टन D) एफ एम मार्क्स

6) केंद्र लोकसेवा आयोग / कर्नाटक लोकसेवा आयोगाची स्थापना या कलमांतर्गत केली आहे

A)315 वे कलम B)316 वे कलम

C)320 वे कलम D)356 वे कलम

II) प्रत्येक प्रश्नाला एक वाक्यात उत्तर लिहा.

7) सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?

8) वुड्रो विल्सनच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?

9) फेफनरच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?

10) ल्युथर गुलीकच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?

11) एफ एम मार्क्सच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?

12) सार्वजनिक प्रशासनाचा व्याप्तीचा समग्र अभ्यास कोणी सुरू केला?

13) सार्वजनिक प्रशासनाचा संकुचित अभ्यास कोणी सुरू केला?

14) प्रत्यक्ष भरती म्हणजे?

15) अप्रत्यक्ष भरती म्हणजे काय?

16) केंद्र लोकसेवा आयोगाच्या अध्यक्ष आणि सदस्यांची निवड किंवा त्यांना बडतर्फ कोण करते?(2025)

17) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाच्या अध्यक्ष आणि सदस्यांची बडतर्फी कोणत्या आधारावर केली जाते?

18) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाचे मुख्य कार्यालय कोठे आहे?

19) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाचे अध्यक्ष आणि सदस्यांची निवड कोण करते?

20) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाचे मुख्य कार्यालय कोठे आहे?

21) राज्यघटनेच्या कोणत्या अधिसूचनेनुसार कायदा व सुव्यवस्थेचा उल्लेख राज्याच्या यादीत केला आहे?

22) राज्य घटनेच्या कोणत्या कलमात केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची कार्य वर्णन केले आहेत?

23) राज्यघटनेच्या कोणत्या कलमांतर्गत देशात आणीबाणी किंवा राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते?

24) राज्य पोलीस खाते कोणाच्या आधीन असते?

25) राज्य गृह खात्याचे प्रशासकीय मुख्य कोण?

III) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

26) सार्वजनिक प्रशासनाचे महत्त्व स्पष्ट करा.

27)" सार्वजनिक प्रशासन व्यक्तीच्या जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंत सेवा बजावत असते" या वाक्याचे समर्थन करा.

28)" सार्वजनिक प्रशासन सामाजिक सुरक्षितता प्रदान करते " या वाक्याचे समर्थन करा.

29) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची कार्ये कोणती?

30) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाची कार्ये कोणती?

31) नागरी सेवा परीक्षांचे तीन टप्पे कोणते?

32) सार्वजनिक सुरक्षा प्रदान करण्यासाठी केंद्रीय गृह मंत्रालयाने स्थापलेल्या सशस्त्र सैनिक दलाची यादी करा.

IV) खालील प्रश्नाला सहा वाक्यात उत्तर लिहा.

33) ल्युथर गुलिक यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासनाची व्याप्ती स्पष्ट करा.

प्रकरण -7 भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना

I) योग्य पर्याय निवडा

1) माहिती हक्क कायदा लागू केलेले वर्ष.

A)2010 B)2008 C)2018 D)2005

2) भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या महिला न्यायाधीश.

A) प्रतिभाताई पाटील B) फातिमा बीवी C) व्ही एस रमादेवी D) सरोजिनी नायडू

II खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा

3) उपप्रादेशिकता म्हणजे काय?

4) चोरटा व्यापार म्हणजे काय?

5) लैंगिक अल्पसंख्यांक कोणाला म्हणतात?

6) भ्रष्टाचार रोखण्यासाठी राष्ट्र आणि राज्य पातळीवर कार्य करणाऱ्या संस्था कोणत्या?

7) प्रादेशिकता म्हणजे काय?

8) जातीयवाद म्हणजे काय?

9) भ्रष्टाचार म्हणजे काय?

10) दारिद्र्य म्हणजे काय?

11) नफा म्हणजे काय?

12) लोकसंख्या लाभांश म्हणजे काय?

III) खालील प्रश्नांना सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

13) चोरटा व्यापार राष्ट्राच्या हितासाठी मारक आहे. स्पष्ट करा.

14) दारिद्र्य निर्मूलनासाठी हाती घेतलेल्या उपाययोजनांची यादी करा.

15) नफेबाजी मुळे अनेक दुष्परिणाम होतात या वाक्याचे समर्थन करा.

16) भ्रष्टाचाराच्या जाळ्यात कोणते घटक गुंतले आहेत?

17) भ्रष्टाचाराचे प्रतिकूल परिणाम सांगा.

18) भ्रष्टाचार नियंत्रित करण्यासाठी हाती घेतलेल्या उपायांचे विश्लेषण करा.

19) आर्थिक असमानता दूर करण्यासाठी हाती घेतलेल्या योजना स्पष्ट करा.

20) लोकसंख्या स्फोटामुळे कोणत्या समस्या निर्माण होतात?

21) नफेबाजीवर आळा घालण्याचे उपाय सांगा.

22) जातीयवाद दूर करण्यासाठी तुमचे उपाय सांगा.

23) लोकसंख्येची समस्या सोडवण्याचे उपाय सांगा.

24) चोरट्या व्यापारावर आळा घालण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना केल्या आहेत?

V) खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.

25) अलीकडे भारतीय महिलांचे स्थान सुधारत आहे. कसे ते चर्चा करा./महिलांची स्थिती सुधारण्यासाठी कोणती पावले उचलली आहेत

26) लैंगिक अल्पसंख्यांकातील भेदभाव दूर करण्यासाठी कोणते उपक्रम हाती घेतले आहेत?(मार्च/ एप्रिल 2025)/ भारतातील लैंगिक अल्पसंख्यांकाच्या सक्षमीकरणासाठी कोणती पावले उचलली आहेत?

27) निरक्षरता निर्मूलनासाठी कोणते उपाय केले आहेत?(मार्च 2025)

प्रकरण -21

भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक समस्या

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत त्यापैकी योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे शिल्पकार.

A) डॉ. बी आर आंबेडकर B) जवाहरलाल नेहरू.

C) एम एस स्वामीनाथन D) सर एम विश्वेश्वरय्या

2) संयुक्त राष्ट्र संघटनेने मानवी हक्काची घोषणा केलेला दिवस.

A) 10 डिसेंबर 1950 B)15 मार्च 1948

C)10 डिसेंबर 1948 D)10 डिसेंबर 1945

3) तृतीय जग या शब्दाचा प्रथम वापर यांनी केला.

A) फ्रँकलिन डी रुजवेल्ट B) जवाहरलाल नेहरू C) जोसेफ स्टॅलिन D) अल्फ्रेड सावी

4) अमेरिका आणि रशियाच्या गटात सामील न होण्याच्या भारताने घेतलेल्या निर्णयाला असे म्हणतात.

A) परराष्ट्र धोरण B) निशस्त्रीकरण C) अलिप्तधोरण D) वर्णभेद धोरण

5) अलिप्तवादाला आपले परराष्ट्र धोरण असे जाहीर केलेला देश.

A) अमेरिका B) रशिया C) चीन D) भारत

6) आंतरराष्ट्रीय मानव हक्क दिवस.(जून 2023)

A)10 डिसेंबर B)15 मार्च C)6 जून D)11 जुलै

7)1789 च्या फ्रेंच राज्यक्रांतीचा मुख्य उद्देश.

A) संयुक्त राष्ट्र संघाची स्थापना B) मानवी हक्काचे संरक्षण C) विदेशी आक्रमण रोखणे D) राष्ट्रसंघाची स्थापना

8) भारत निःशस्त्रीकरणाला उत्तेजन देतो कारण.

A) भारताकडे परमाणुशक्ती आहे.

B) भारताकडे मोठे संरक्षण दल आहे.

C) भारत शांतता प्रिय राष्ट्र आहे.

D) भारत विकसित राष्ट्र आहे.

9)1954 मध्ये भारताबरोबर पंचशील तत्वांचा करार करणारा देश.(सप्टेंबर 2021)

A) चीन B) इंडोनेशिया C) पाकिस्तान D) श्रीलंका

II) खालील प्रश्नांना एक वाक्यात उत्तरे लिहा

10) परराष्ट्र धोरणांचा अर्थ स्पष्ट करा.

11) निशस्त्रीकरण म्हणजे काय?

12) मानवी हक्क म्हणजे काय?

13) दहशतवाद म्हणजे काय?

III) खालील प्रत्येक प्रश्नाला दोन किंवा चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

14) भारताच्या परराष्ट्र धोरणांची यादी करा.

15) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाच्या प्रगतीच्या टप्प्यांची यादी करा.

16) जागतिक स्तरावर मानवी हक्कांच्या संरक्षणासाठी झालेल्या संघर्षाची यादी करा.

17) निश:हस्त्रीकरण साध्य करण्यासाठी कोणते जागतिक करार झालेले आहेत?

18) दुसऱ्या महायुद्धानंतर कोणत्या प्रमुख समस्यांना तोंड द्यावे लागले आहे?

19) वसाहतवादी/ आर्थिक दृष्ट्या मागासलेल्या देशांची मुख्य वैशिष्ट्ये कोणती?

20) दहशतवादाचे दुष्परिणाम स्पष्ट करा.

IV) खालील प्रत्येक प्रश्नाला सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

21) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची मूलभूत तत्वे कोणती?

22) मानवी हक्काच्या संरक्षणासाठी भारताने हाती घेतलेले क्रम सांगा.

23)" शस्त्रास्त्र स्पर्धा ही जगाच्या विनाशाची सुरुवात आहे " तर शस्त्रास्त्र स्पर्धेचे दुष्परिणाम सांगा.(मार्च 2020)

24) दहशतवादाला तोंड देण्यासाठी भारताने कोणती पावले उचलली आहेत?(एप्रिल 2023,2024)

प्रकरण-22

जागतिक संघटना

I. योग्य पर्याय निवडा.

1. संयुक्त राष्ट्र संघाची स्थापना झालेले वर्ष. (सुलभ) (जून 2017)

अ) 1950 ब) 1945 क) 1919 ड) 1948

2. संयुक्त राष्ट्र हा शब्द कोणी तयार केला? (मध्यम) (जून २०१६)

अ) फ्रँकलिन डी. रुझवेल्ट ब) विंस्टन चर्चिल क) जोसेफ स्टॅलिन ड) आलरेड सावी

3. संयुक्त राष्ट्र संघाचे मुख्यालय असलेले शहर. (सुलभ ए-२०१७, जून-२०१८, सप्टेंबर-२०२१)

अ) हेग ब) जिनिव्हा c) वॉशिंग्टन ड) न्यूयॉर्क

4. संयुक्त राष्ट्रसंघटनेतील मंडळाच्या धर्तीवर तयार केलेली एक संस्था. (सामान्य).

अ) महासभा ब) मंत्रालय c) सुरक्षा परिषद ड)विश्वस्त समिती

5. आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाचे मुख्यालय असलेले शहर. (सोपे)(ए-२०१७)

अ) हेग ब) जिनिव्हा क) वॉशिंग्टन ड) न्यूयॉर्क

6. जागतिक आरोग्य संघटनेची स्थापना या वर्षी झाली, (सोपे)

अ) १९४५ ब) १९४८ क) १९५० ड) १९६५

7. 1965 मध्ये संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या या शाखेला नोबेल शांतता पुरस्कार देण्यात आला.

अ) युनेस्को b) जागतिक आरोग्य संघटना क) जागतिक व्यापार संघटना ड) युनिसेफ

8. "सार्क" चे मुख्यालय या शहरात (सोपे)

अ) दिल्ली ब) जिनिव्हा क) काठमांडू ड) न्यूयॉर्क

9. संयुक्त राष्ट्र संघटनेची एक प्रसिद्ध उपसंस्था म्हणून ओळखली जाते (सुलभ)(जून-२०१६)

अ) सचिवालय ब) सुरक्षा समिती क) महासभा ड) अर्थ मंडळ

१०.संयुक्त राष्ट्रांच्या प्रत्येक सदस्य राष्ट्राने महासभेत पाठवावे लागणाऱ्या प्रतिनिधींची संख्या (साधारण) (सप्टें२०२१)

अ) 2 ब) 3 क) 4 ड) 5

११. जागतिक आरोग्य संघटनेचे मुख्यालय येथे आहे. (सामान्य) (-2024)

अ) न्यूयॉर्क ब) पॅरिस क) रोम ड) जिनिव्हा

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

१२. विश्वस्त समितीच्या अधिकाराखाली स्वतंत्र झालेला शेवटचा प्रदेश कोणता होता? (कठीण)

१३. अन्न आणि कृषी संघटनेचे मुख्यालय कुठे आहे? (सोपे) (जून- २०१९)

१४. दुसऱ्या महायुद्धानंतर मुलांच्या कल्याणासाठी कोणती संस्था स्थापन करण्यात आली? (सामान्य) (जून-२०१८)

१५. देशांच्या मध्यवर्ती बँकांसाठी कोणत्या संस्थेला मध्यवर्ती बँक म्हणतात? (सामान्य)

१६. कॉमनवेल्थ राष्ट्रांमध्ये किती सदस्य देश आहेत? (सोपे)

१७. "सार्क" संघटना कोणत्या वर्षी स्थापन झाली? (सोपे)

१८. युरोपियन युनियनचे मुख्यालय कुठे आहे? (सामान्य)

१९. आफ्रिकन संघाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली? (सामान्य)

२०. बाल विकासासाठी युनिसेफ कसे काम करते (मध्यम) (जून २०१८)

III. खालील प्रत्येक प्रश्नाची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा

२१. संयुक्त राष्ट्रांच्या स्थापनेत महत्त्वाची भूमिका बजावणारे महत्त्वाचे जागतिक नेते कोण आहेत (सोपे)

२२. संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेचे कायमस्वरूपी सदस्य कोण आहेत? (सुलभ) (जून २०१५, परीक्षा 3- २०२४)

२३. जागतिक आरोग्य संघटनेची कामगिरी काय आहे? (मध्यम)

२४. अन्न आणि कृषी संघटनेची उद्दिष्टे काय आहेत? (सर्वसाधारण) (सप्टेंबर-२०२०, एप्रिल-२०१८)

२५. आयबीआरडीची कार्ये लिहा. (सामान्य)

२६. युरोपियन संघाच्या मुख्य संस्था कोणत्या आहेत? (कठीण)

२७. आंतरराष्ट्रीय आर्थिक समस्या सोडवण्यात IMF ची भूमिका स्पष्ट करा (मध्यम) (A-२०१६,A-२०२३)

IV**. खालील प्रत्येक प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यांमध्ये लिहा**

२८. संयुक्त राष्ट्रांच्या संलग्न संघटना कोणत्या आहेत? (सोपे)

२९. संयुक्त राष्ट्रांच्या उद्दिष्टांची यादी करा. (सामान्य) (A-२०१९)

३०. आर्थिक आणि सामाजिक परिषदेची कार्ये काय आहेत? (सामान्य)

३१. युनेस्कोची कार्ये काय आहेत? (सामान्य) (जून-२०२३, परीक्षा 1-२०२५)

V. या प्रत्येक प्रश्नाची उत्तरे आठ वाक्यांमध्ये किंवा मुद्द्यांमध्ये लिहा.

३२. महासभेची रचना आणि कार्ये लिहा. (सामान्य)

३३. सुरक्षा परिषदेची रचना आणि कार्ये लिहा. (सामान्य) (A-२०१९, २१-२०२४, ५-२०२०,२-२०२०)

३४. जागतिक संघटनेच्या कामगिरीची यादी करा (कठीण) (जून-२०१९, परीक्षा 1-2025)

समाजशास्त्र

प्रकरण-8 सामाजिक स्तर

1. योग्य उत्तर निवडा

1. संविधानाच्या या कलमानुसार अस्पृश्यतेला प्रतिबंधित केले आहे? (जून-2015, स.-2021) (सोपे)

अ) 24 वे कलम ब). 42 वे कलम क) 17 वे कलम ड) 30 वे कलम

2. 'मानवता एक आहे' हे वाक्य कोणी म्हटले
(एप्रिल 2015, ए 2017, ए 2023, मे-2025)
अ) पंप ब) जन्न क) रन्न ड)आंबेडकर
3. अस्पृश्यता हा हिंदू समाजावर असलेला कलंक आहे असे कोणी म्हटले. (फे-2016, जून-2023) (सुलभ)
अ) आंबेडकर ब) ज्योतिबा फुले क) महात्मा गांधी. ड) विवेकानंद
4. नागरी हक्क संरक्षण कायद्यात यावर्षी सुधारणा करण्यात आली
अ)1989 ब) 1976 क) 1955 ड) 1950
5. अस्पृश्यतेच्या प्रथेला शिक्षापात्र गुन्हा घोषित करणारा कायदा (कठीण)
अ)) ग्राहक हक्क संरक्षण कायदा ब) अस्पृश्यता गुन्हे कायदा. क) बालकामगार निर्मूलन कायदा. ड) नागरी हक्क संरक्षण कायदा.
6. भारतातील स्तर व्यवस्था खालीलपैकी यावरून ओळखली जाते.
अ) वर्णभेद ब) गुलामगिरी क) जातिव्यवस्था ड) वरीलपैकी काहीही नाही
7. अस्पृश्यता गुन्हे कायदा' यावर्षी लागू करण्यात आला (2021) (सुलभ)
अ)1976. ब). 1955. क) 1989. ड) 1996

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तर लिहा

8 सामाजिक स्तर म्हणजे काय? (२०१९, जून-२०१६, २०२४) (सुलभ)
9 पूर्वग्रह म्हणजे काय? (मार्च-२०२४) (सामान्य)
10 कोणत्या कायद्याने राज्य सरकारांना अस्पृश्यता निर्मूलनाची विशेष जबाबदारी दिली? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा

11 पूर्वग्रह निर्माण करणारे भेदभाव कोणते आहेत? (सामान्य)
12 भेदभावामुळे निर्माण होणारा पूर्वग्रह कोणत्या भावनांना जन्म देतात? (कठीण)

IV. खालील प्रश्नाची उत्तरे सहा वाक्यांमध्ये किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या

13 सामाजिक स्तरीकरण वेळोवेळी आणि देशानुसार कसे बदलते यावर चर्चा करा. (एप्रिल-२०२३,) (मध्यम)
14 अस्पृश्यता दूर करण्यासाठी कोणते संविधानात्मक आणि कायदेविषयक उपाय आहेत?/ सामाजिक स्तरीकरण रोखण्यासाठी सरकारने उचललेली पावले.
/भारत अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी कायदेशीररित्या कसे काम करत आहे?
/भारतात अस्पृश्यांचे हक्क कायदेशीररित्या कसे संरक्षित केले गेले आहेत?
/अलीकडच्या काळात भारतात अस्पृश्यता कमी होत आहे. समर्थन द्या (२०१५, २०१६, २०१७, -२०१८, २०१९, २०२१, २०२२,२०२३, २०२४, २०२४) (साधारण)
15 अस्पृश्यता ही एक सामाजिक समस्या आहे, यावर चर्चा करा. (मध्यम)
16 अस्पृश्यतेच्या सामाजिक संकटावर मात करण्यासाठी तुमच्या सूचना काय आहेत? (सोपे)

प्रकरण- 9 श्रम आणि आर्थिक जीवन

I त्यापैकी एक योग्य उत्तर निवडा

1 संघटित कामगारांसाठी एक उदाहरण (सुलभ)
अ)भाजी विक्रेते ब) मजूर सी) घरकाम करणारे. ड) शिक्षक

2 असंघटित क्षेत्रातील कामगार (फे-२०२०) (सुलभ)

अ) डॉक्टर ब) कृषी कामगार क). विमा कंपनी कामगार ड) सैनिक

3 आधुनिक काळात वर्गव्यवस्थेचे कारण (कठीण)

अ) औद्योगिकीकरण ब) वसाहतवाद क) साम्राज्यवाद ड) जागतिकीकरण

4 मजुरीरहित केलेल्या कामाचे एक उत्तम उदाहरण (-२०२३) (सुलभ)

अ)सेवक ब) शेतमजूर क) गृहिणी ड) हातमजुर

5 मजुरीसहित केलेल्या कामाचे एक उत्तम उदाहरण (सुलभ)

अ) रस्त्यावरील व्यापार ब) उद्योगांमध्ये कामगार क) शाळांमध्ये शिक्षकांचे काम ड) वरील तिन्ही

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात द्या:

6 श्रम म्हणजे काय? (सुलभ)

7 **श्रम**विभाजन म्हणजे काय? (फे२०२४)

(सुलभ)

8 समान वेतन कायदा केंव्हा आणि का लागू करण्यात आला? (सामान्य)

9 विशेष कौशल्य म्हणजे काय (सुलभ)

10 मजुरीसहित श्रम म्हणजे काय? (सुलभ)

11 मजुरीरहित श्रम म्हणजे काय? (सुलभ)

12 बेरोजगारी म्हणजे काय? (मा-२०२१) (सामान्य)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये किंवा परिच्छेदांमध्ये द्या:

13 मजुरीसहित आणि मजुरीरहीत **श्रमा**तील फरक स्पष्ट करा. (२०२४) (सामान्य)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यांत लिहा

14 बेरोजगारीची कारणे कोणती आहेत? (फे-२०१९) (मध्यम)

15 बेरोजगारी ही एक गंभीर सामाजिक समस्या कशी? बेरोजगारीचा समाजावर कसा वाईट परिणाम होतो? बेरोजगारीचे परिणाम काय आहेत? (जून-२०१८) (कठीण)

16 बेरोजगारी दूर करण्यासाठी सरकारने कोणते उपाय केले आहेत? /सर्वात जास्त लोकसंख्या असलेल्या भारतात बेरोजगारीची समस्या कशी सोडवता येईल? (२०१६, २०१७, २०१८, २०२१, २०२३, २०२३, २०२४) (सामान्य)

17 संघटित आणि असंघटित कामगारांमधील फरक सांगा. / संघटित कामगार हे असंघटित कामगारांपेक्षा कसे वेगळे आहेत? (एप्रिल- २०१५, जून- २०१५, जानेवारी- २०१६, २०२०,२०२२, .. २०२३) (सुलभ)

18 असंघटित कामगारांसमोर कोणती आव्हाने आहेत? (जून-२०१६, मार्च-२ २०१९, २०१९, २०२२, २०२३) (सामान्य)

19 संघटित क्षेत्राचे श्रम-केंद्रित स्वरूप स्पष्ट करा. (एप्रिल-२०२३, मे-२०२५) (सामान्य)

20 रोजगारातील भेदभावाचे स्वरूप स्पष्ट करा. (मार्च-२०१९) (सामान्य)

प्रकरण-23 सामूहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

I.योग्य पर्याय निवडा

1 सायलेंट व्हॅली चळवळ कोठे सुरू झाली. (2019) (सुलभ)

अ)तामिळनाडू ब) कर्नाटक क) केरळ ड) महाराष्ट्र

2 कर्नाटकातील उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील सल्यानी गावात झालेली पर्यावरण चळवळ.

अ) चिपको चळवळ ब) अप्पीको चळवळ क) सायलेंट व्हॅली आंदोलन. ड) कैगा अणुऊर्जा प्रकल्प विरोधी चळवळ

3 नर्मदा बचाव चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले. (सप्टेंबर-२०२०, जून-२०२४) (सुलभ)

अ) मेधा पाटकर ब) डॉ. शिवराम कारंथ क) सुंदरलाल बहुगुणा ड) डॉ. बी. आर. आंबेडकर

4 डॉ. शिवराम कारंथ यांनी विरोध केलेली पर्यावरण चळवळ(सामान्य)

अ) सायलेंट व्हॅली चळवळ ब) कैगा अणुऊर्जा प्रकल्प विरोधी चळवळ क) चिपको चळवळ ड) अप्पिको चळवळ

5 कर्नाटक राज्य शेतकरी संघटनेचे संस्थापक. (सुलभ)

अ) प्रा. एम. डी. नुंजूडस्वामी ब) डॉ. शिवराम कारंथ क) डी. देवराज अर्स ड) बाबा अमेय

II.एका वाक्यात उत्तर लिहा.

6 सामूहिक वर्तन म्हणजे काय? (सुलभ)

7 दंगल म्हणजे काय? (सुलभ)

8 जमाव म्हणजे काय? (2022) (सुलभ)

9 कामगार चळवळ म्हणजे काय? (सामान्य)

10 अप्पिको चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले? (सामान्य)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये द्या.

11 दंगलीची कारणे कोणती आहेत? (सामान्य)

12 दंगली कशा नियंत्रित करता येतील? (2024, 2022) (सामान्य)

13 चिपको चळवळीबद्दल लिहा. (सुलभ)

14 कर्नाटकातील अप्पिको चळवळी बद्दल स्पष्टीकरण द्या. (सुलभ)

15 पर्यावरण चळवळींमध्ये नर्मदा बचाव आंदोलन कसे वेगळे आहे, यावर चर्चा करा. (कठीण)

16 सायलेंट व्हॅली चळवळीचे स्पष्टीकरण द्या. (सामान्य)

17 कैगा अणुऊर्जा प्रकल्पविरोधी चळवळीचे स्पष्टीकरण द्या. (सामान्य)

IV. खालील प्रश्नाची उत्तरे सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

18 जमवाचे स्वरूप सांगा. (सामान्य)

19 दंगलीचे स्वरूप/वैशिष्ट्ये सांगा. (एप्रिल-२०२३) (सामान्य)

20 भारतातील पर्यावरणातील संरचनात्मक बदलासाठी हाती घेतलेल्या प्रमुख पर्यावरणीय चळवळींची यादी करा.(सप्टेंबर-2022) (कठीण)

प्रकरण 4 सामाजिक समस्या

I त्यापैकी योग्य उत्तर निवडा.

1 बालक सहाय्यवाणी संख्या (सप्टेंबर-२०२०, एप्रिल-२०२४.) (सामान्य)

अ)१०८१ ब) १०९८ क) १०३३ ड) १०८६

2 संविधानाच्या कलम २४ नुसार (जून-२०२५) (कठीण)

अ) बालविवाह हा दंडनीय गुन्हा आहे. ब) अस्पृश्यता पाळणे हा दंडनीय गुन्हा आहे. क) हुंडा हा दंडनीय गुन्हा आहे. ड) १४ वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या मुलांना कामावर ठेवणे

3 हुंडा प्रतिबंधक कायदा कें्व्हा लागू झाला (कठिण)

अ) १९६० ब) १९८४ क) १९६१ ड) १९८५

4 प्रसूतीपूर्व गर्भलिंग चाचणी प्रतिबंध कायदा कें्व्हा लागू झाला. (कठीण)

अ) १९९४ ब) १९८५ क) २००६ ड) २०१९

5 ६ ते १४ वयोगटातील मुलांसाठी मोफत आणि सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार (ऑगस्ट २०२४) (सामान्य)

अ) शिक्षण हक्क कायदा-२००९

ब) बालकामगार कल्याणासाठी राष्ट्रीय धोरण-१९८७

क) लैंगिक गुन्ह्यांपासून मुलांचे संरक्षण कायदा-२०१२

ड) बालकामगार निर्मूलन आणि पुनर्वसन कायदा-२००६

6 बालकामगार प्रतिबंध आणि नियंत्रण कायदा कें्व्हा लागू झाला (एप्रिल-२०२३) (सामान्य)

अ) १९८८ ब) १९९४ क) १९८६ ड) २००६

7 कर्नाटकमध्ये, सर्व शिक्षा अभियानद्वारे बालकामगारांना शाळेत आणण्यात आले. (जून 2023)(कठीण)

अ) शाळेत परत या   ब) वेतनापासून शाळेपर्यंत   क) कली – नली   ड) नली - कली

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

8 बालमजुरी म्हणजे काय? (सुलभ)

9 बालविवाह म्हणजे काय (सुलभ)

10 स्त्रीभ्रूणहत्या म्हणजे काय? (2020, 2021, 2023, 2025) (सुलभ)

11 स्त्री शिशू हत्या म्हणजे काय?

12 प्रसूतीपूर्व लिंग तपासणी प्रतिबंध कायदा (१९९४) का लागू करण्यात आला? (सामान्य)

13 बालविवाह प्रतिबंधक कायदा कोणत्या वर्षी लागू करण्यात आला? (सामान्य)

14 मुलांवरील लैंगिक अत्याचार रोखण्यासाठी कोणता कायदा लागू करण्यात आला? हा कायदा कें्व्हा लागू करण्यात आला? (सामान्य)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या.

15 बालकामगार समस्येची कारणे कोणती आहेत? (सुलभ)

16 बालमजुरीच्या समस्येचे दुष्परिणाम काय आहेत? (एप्रिल-२०२५) (सामान्य)

17 स्त्रीभ्रूणहत्येची कारणे कोणती आहेत? (सुलभ)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यांमध्ये

18 बालमजुरी निर्मूलनासाठी सरकारने कोणती पावले उचलली आहेत? (कठीण)

19 बालविवाहाची कारणे कोणती? (सामान्य)

20 बालविवाहाचे दुष्परिणाम काय आहेत? (जून-२०२५) (सामान्य)

21 बालविवाह कसे रोखता येतील? (एप्रिल-२०२५) (कठीण)

22 बालविवाह रोखण्यासाठी सरकारने कोणते उपाय केले आहेत? (कठीण)

23 हुंड्याचे दुष्परिणाम काय आहेत? (सामान्य)

24 हुंडा समस्येवर कोणते उपाय आहेत? (ऑगस्ट-२०२५) (सामान्य)

भूगोल

प्रकरण 1 भारत - भौगोलिक स्थान आणि प्राकृतिक वैशिष्ट्ये

I. योग्य उत्तर निवडा.

1 पूर्वकिनारपट्टीचे मैदान (-२०२०) (सुलभ)

अ) लांब ब) रुंद क) विस्तीर्ण ड) लहान

2 लडाख पठाराचा शोध कोठे लागला (SLP -२०२३) (सुलभ)

अ) मध्य हिमालयात ब) महा हिमालयात क) शिवालिक टेकड्यांमध्ये ड) भारताच्या पर्यायी पठारावर

3भारतातील सर्वात उंच पर्वतशिखर (जून-२०१९) (सुलभ)

अ)) गॉडविन ऑस्टिन ब) माउंट एव्हरेस्ट क) अनैमुडी   ड) गुरुशिखर

4 भारतातील सर्वात मोठे भौगोलिक विभाग (सुलभ)

अ) उत्तरेकडील महा मैदान ब) हिमालय क) किनारी मैदाने आणि बेटे. ड) दख्खनचे   पठार

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तर लिहा.

5 पूर्व आणि पश्चिम घाट कुठे जुळतात. (मार्च/एप्रिल-२०२२) (सामान्य)

6 उत्तर भारतातील मैदानाला संचयन मैदाने असे का म्हणतात (2023- 23) (सामान्य)

7 हिमालयातील कोणत्याही दोन शिखरांची नावे सांगा (SLP -२०२२) (मध्यम)

8 शिखर म्हणजे काय (सामान्य)

9 भारतातील सर्वात जुने भूभाग कोणते आहे? (सामान्य)

10 बाह्यहिमालयाचे दुसरे नाव काय आहे? (सामान्य)

11 दक्षिण भारतातील सर्वात उंच पर्वतशिखर कोणते आहे? (सामान्य)

12 पश्चिम घाटात कोणते पर्वतशिखर आढळते? (सामान्य)

13 भारतीय प्रमाणवेळ कोणत्या रेखांशावर आधारित आहे? (सामान्य)

14 महाराष्ट्र आणि कर्नाटकमध्ये पश्चिम घाटांना काय म्हणतात? (सामान्य)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या.

15 भारताचे प्रमुख नैसर्गिक विभाग कोणते आहेत? (सामान्य)

16 देशाच्या आर्थिक विकसात कोणते पठार महत्त्वाची भूमिका बजावते? (२०२१-२२) (कठीण)

17 पूर्व आणि पश्चिम घाटातील फरक सांगा (मध्यम)

18 हिमालयीन पर्वत भारतीयांसाठी अत्यंत उपयुक्त कसे आहेत (२०२०, जून-२०२३)(कठीण)

IV. 19 भारताच्या नकाशावर खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सामान्य)

अ)) इंदिराकोल (२०२०, जून-२०२५)

ब) निलगिरी (२०२१-२२)

क) मलबार (२०२१-२२)

ड) 82 १/२ पूर्व रेखांश (जून २०२२, २०२३, जून-२०२५)

ई) कर्कवृत्त (2022,2024)

20 **भारताच्या नकाशावर खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सामान्य)**

1 विंध्य पर्वतरांगा (2020)

2 अरवली पर्वत

3 कोंकण किनारपट्टी (2024)

4 कोरोमंडल किनारपट्टी(2025)

5 गॉडविन ऑस्टीन K2

प्रकरण 11 भारताचे हवामान

I.खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

1.उन्हाळ्यामध्ये उत्तर भारतातील उष्णतामान अधिक असण्याचे कारण काय?(साधारण)

2.उन्हाळ्यामध्ये पाऊस पडण्याचे कारण कोणते ?(एप्रिल 2023)(साधारण)

3.काल बैसाखी म्हणजे काय?

4.नैऋत्य मान्सून वाऱ्याच्या दोन शाखा कोणत्या?(जून 2015)(सुलभ)

5.नैऋत्य मान्सून काळात पाऊस पडणारी राज्य कोणती ?(साधारण)

6.भारतात अत्यंत कमी पाऊस पडणारा कालावधी कोणता?

7.कॉफी कारंजा म्हणजे काय? (मार्च 2021)

8.माविना हुईलु म्हणजे काय?(साधारण)

9.पश्चिम घाटाच्या पश्चिम भागात जास्त पाऊस पडतो का?(साधारण)

10 मान्सूनच्या परतीच्या वाऱ्यांना ईशान्य

मान्सूनवारे असे का म्हणतात ? (साधारण)

11भारतातील जास्त उष्णतामान असणारे ठिकाण कोणते?(साधारण)

12) भारतात अति जास्त पाऊस पडणारे ठिकाण कोणते?(साधारण)

13) भारतातील अति कमी पाऊस पडणारे ठिकाण कोणते?(जून 2023)(साधारण)

14) परतीच्या मान्सून काळात भारतात चक्रीवादळ निर्माण होण्याची कारणे कोणती?(साधारण)

15) उन्हाळ्यामध्ये उत्तर भारतापेक्षा दक्षिण भारतामध्ये उष्णतामान कमी असण्याचे कारण काय?(एप्रिल 2016)(साधारण)

II.खालील प्रश्नांची दोन किंवा चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

16) भारताच्या हवामानाचे प्रमुख ऋतू कोणते? (एप्रिल 2022)(साधारण)

17) भारतीय हवामानावर परिणाम करणारे घटक कोणते? (जून 2018)(कठीण)

18) ऑक्टोबरच्या सुरुवातीला मान्सून वारे परत फिरण्याची कारणे कोणती?(कठीण)

19) भारतातील सर्वात जास्त पाऊस पडणारी ठिकाणे कोणती?(साधारण)

20) "भारतीय शेती ही मान्सूनचा जुगार आहे."या वाक्याचे समर्थन करा. एप्रिल 2015 17 ,18,(साधारण)

प्रकरण 12 भारतातील माती

I. खालील बहुपर्यायी प्रश्नांना चार उत्तरे दिलेली आहेत त्यातील योग्य उत्तर निवडून लिहा

1)भारतात जास्त प्रमाणात विस्तारलेली माती (2024 मे) सुलभ

A) काळी माती B)लाल माती

C)गाळाची माती D) डोंगराळ माती

2) भारतातील जास्त प्रदेशांमध्ये आढळून येणारी माती (सोपा)

A)डोंगरी माती B)काळी माती

C) गाळाची माती D)लाल माती

3) या मातीला रेगूर माती म्हणतात. (एप्रिल 2018)साधारण

A) काळी माती B) वाळवंटी माती

C) जांभ्याची माती D) गाळाची माती

4)अरण्य व्यवसायाला उपयोगी असलेली माती (सोपा)(साधारण)

A)लाल माती B) काळी माती

C) गाळाची माती D) वाळवंटी माती

5) नाचना,तंबाखू, तेलबिया पिकविण्यासाठी योग्य असलेली माती (सुलभ)

A) लाल माती B) डोंगरी माती

C)काळी माती D) गाळाची माती

6) नायट्रोजन आणि क्षारतेचे प्रमाण या मातीत कमी दिसून येते.(साधारण)

7) राजस्थानमध्ये जास्त प्रमाणात दिसून येणारी माती (एप्रिल 2018) (सुलभ)

A) वाळवंटी माती B) जांभ्याची माती C) लाल माती D) रेगुर माती

8) कुजलेले जैविक अंश अधिक प्रमाणात असलेली माती (सुलभ)

A)डोंगरी माती B) लाल माती C) काळी माती D)जांभ्याची माती

9) 200 सें.मी.पेक्षा जास्त पाऊस असणाऱ्या प्रदेशात दिसून येणारी माती (साधारण)

A)लाल माती B)काळी माती C)वाळवंटी माती D)जांभ्याची माती

10) डेक्कन ट्रॅप प्रदेशात दिसून येणारी माती कोणती?(जून 2016)(साधारण)

A)काळी माती B)जांभ्याची माती C)लाल माती D) रेगुर माती

II.खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

11) भारतामध्ये विविध प्रकारची माती दिसून येण्याचे कारण काय? (साधारण)

12) मातीमध्ये कोणते अंश असतात?(साधारण)

13) गाळाची माती म्हणजे काय ?(साधारण)

14) काळ्या मातीला 'काळी कपासाची माती'असे का म्हणतात?(एप्रिल 2019)

15) डेक्कन ट्रॅप म्हणजे काय? (साधारण)

16) काळया मातीत जास्त दिवस ओलावा टिकून राहतो कारण काय? (जुलै 2021)

17) वाळवंटी माती कोठे तयार होते ? (साधारण)

18) वाळवंटी मातीमध्ये पाणी जास्त का टिकत नाही आणि लगेच ती सुकते का?(साधारण)

19) वाळवंटी माती शेतीला उपयोगी नाही का ? (साधारण)

20) भारताच्या पश्चिम घाटामध्ये लॅटरेट माती जास्त दिसून येते का ? (साधारण)

21) मातीची धूप म्हणजे काय?(साधारण)

22) मातीचे संरक्षण म्हणजे काय ?(साधारण)

23) मातीच्या धूपेची प्रमुख कारणे कोणती? (साधारण)

24) नैसर्गिक झरे का कोरडे होतात?(कठीण)

25) जांभ्याच्या मातीची निर्मिती कशी होते?

26) अलीकडच्या काळात आपल्या जलाशयांचे पाणी संग्रह करण्याचे सामर्थ्य का कमी होत आहे ?(जून 2016)(साधारण)

III. खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात. उत्तरे लिहा.

27) मातीच्या धूपेची कारणे सांगा.(जून 2015, जून 2018 ,जून 2022 जून 2020 ,एप्रिल 2022 ,परीक्षा -2-2024 (साधारण)

28) डोंगरी मातीची लक्षणे सांगा. (साधारण)

29) काळया माती बद्दल लिहा. (साधारण)

30) जांभ्याच्या मातीला लाल रंग येण्याचे कारण काय ?(कठीण)

IV. खालील प्रश्नांची सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

31) मातीच्या धूपेमुळे अनेक दुष्परिणाम होतात कसे? समर्थन करा(एप्रिल 2017, जून 2017,मार्च 2020,एप्रिल 2023,परीक्षा -3 2024)(साधारण)

32) लाल माती जांभ्याच्या माती पेक्षा कशी वेगळी आहे ?(कठीण)

33) भारतात दिसून येणारे मातीचे विविध प्रकार कोणते?(साधारण)

34) वाळवंटी माती गाळाच्या माती पेक्षा कशी वेगळी आहे ?(साधारण)

V. खालील प्रश्नाचे आठ वाक्यात उत्तर लिहा.

35) मातीचे धूप कशी थांबू शकतो ? (एप्रिल 2015, एप्रिल 2016, मार्च 2021, जून 2023 ,परीक्षा 1 2025) (साधारण)

प्रकरण 13 भारतातील अरण्य संपत्ती

I. योग्य उत्तर निवडून लिहा.

1) सुंदरबन अरण्य येथे आढळते.(एप्रिल 2019 ,एप्रिल 2022)(सोपा)

A) नर्मदा नदीचा त्रिभुज प्रदेश
B) गंगा नदीचा त्रिभुज प्रदेश
C) सिंधू नदीचा त्रिभुज प्रदेश
D) गोदावरी नदीचा त्रिभुज प्रदेश

2) भारतातील जास्त प्रदेश या अरण्याने व्यापलेला आहे.(सुलभ)

A) पानझडी अरण्ये B) सदाहरित अरण्ये
C) मॅंग्रोव्ह अरण्ये D) उष्णकटिबंधातील गवताळ अरण्ये

3) हिमालयीन पर्वतामध्ये विविध प्रकारची जंगले आढळतात कारण (सुलभ)

A)मातीचे स्वरूप B) अधिक पाऊस
C) उच्च तापमान आणि आर्द्रता D)जास्त उंची वैविध्यपूर्ण हवामान

4) ही खोलमुळे असलेले झुडूप युक्त वनस्पती आहे (साधारण)

A)वाळवंटी अरण्ये B)मॅंग्रोव्ह अरण्य C)सदाहरित अरण्ये D)अल्पाईन अरण्ये

5) भारतातील जैविक संरक्षण क्षेत्रांची संख्या. (सुलभ)

A)18 B)20 C)22 D)24

6) भारतात सर्वात जास्त अरण्य असलेले राज्य (एप्रिल 2019)(सुलभ)

A)हरियाणा B) कर्नाटक C)महाराष्ट्र D) मध्य प्रदेश

7) भारतातील सर्वात कमी अरण्य असलेले राज्य (सुलभ)

A)राजस्थान B)हरियाणा C)बिहार D)केरळ

8) नदीच्या मुखाजवळ व नदीच्या खोऱ्याच्या सखल प्रदेशात आढळणारी अरण्ये (सुलभ)

A)वाळवंटी अरण्ये B) अल्पाइन अरण्य

C)उष्ण कटिबंधातील गवताळ अरण्ये

D)मॅंग्रोव्ह अरण्ये

9) भारतातील पहिले जैविक संरक्षण केंद्र

A)सुंदरबन B)मानस C)निलगिरी D) नंदादेवी

II. खालील प्रश्नांना एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

10) गंगा नदीच्या मुखाजवळ असलेल्या अरण्यांना सुंदरबन असे का म्हणतात? (मे 2023)(साधारण)

11) नैसर्गिक वनस्पती किंवा अरण्य म्हणजे काय?(साधारण)

12) भारतीय अरण्य स्थिती अहवाल 2021 नुसार भारताचा एकूण किती भूभाग अरण्याने व्यापलेला आहे (साधारण)

13) पानझडी मान्सून अरण्यांना हे नाव पडण्याचे कारण काय? (जून 2020,2022)(साधारण)

14) भारतात पानझडी मान्सून अरण्याने जास्त प्रदेश का व्यापला आहे ? (साधारण)

15) अरण्य संरक्षण म्हणजे काय? (साधारण)

16) भारतात वन्यजीव अभयारण्य का निर्माण केली आहेत? (कठीण)

17) भारतात प्रथम स्थापित झालेले राष्ट्रीय उपवन कोणते? (सुलभ)

18) भारतात जैविक क्षेत्रांचे संरक्षण का केले जात आहे ?(साधारण)

III.खालील प्रश्नांना दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

19) हिमालयातील अल्पाईन अरण्यामध्ये आढळून येणाऱ्या वनस्पती कोणत्या (ए.2018)(साधारण)

20) भारतातील मॅंग्रोव्ह अरण्य प्रदेशाची विभागणी सांगा (मार्च-2 -2021)(साधारण)

21) भारतातील पानझडी मान्सून अरण्यांची लक्षणे सांगा.(एप्रिल 2017) (साधारण)

IV खालील प्रश्नांची सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

22) सदाहरित अरण्ये पानझडी मान्सून अरण्यापेक्षा कशी वेगळी आहेत?(एप्रिल 2016)(कठीण)

23) अलीकडच्या काळात अरण्यांचे प्रमाण का कमी होत आहे?अरण्य नाशाची कारणे सांगा. व अरण्य संरक्षण अत्यंत महत्त्वाचे आहे का?(सन 2020)(कठीण)

24) भारतातील अरण्यांचे प्रकार कोणते? (जून 2016)(साधारण)

25) उष्णकटिबंधातील गवताळ अरण्ये व वाळवंटी अरण्ये यातील फरक लिहा.(एप्रिल 2015)(परीक्षा -1 2024)(साधारण)

26) भारतातील प्रमुख वन्यजीव अभयारण्याची यादी करा.(साधारण)

27) भारतातील प्रमुख राष्ट्रीय उपवनांची यादी करा.(साधारण)

V. **खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.**

28) अरण्य, मानव व परिसराला खूप उपयुक्त साधन संपत्ती आहे स्पष्ट करा. किंवा अरण्याचे महत्त्व सांगा.(परीक्षा -1 2025)(कठीण)

29) अरण्याचे आपण कसे संरक्षण केले पाहिजे? किंवा अरण्य संरक्षणाच्या पधदती लिहा.(जून 2015 ,जून 2017, मार्च 2019, मार्च 2020, जून 2023, परीक्षा -2 2024 परीक्षा - 3 2024)(साधारण)

प्रकरण 13 भारतातील जलसाधन संपत्ती

I योग्य उत्तरे निवडून लिहा.

1)जगातील सर्वात जास्त सिंचन क्षेत्र असलेला देश (सुलभ)

A)रशिया B)चीन C)भारत D)अमेरिका

2)भारतात सर्वात जास्त तलावाने पाणीपुरवठा करणारे राज्य (सुलभ)

A)तमिळनाडू B)कर्नाटक C)बिहार D)आंध्र प्रदेश

3)स्वतंत्र भारतातील पहिली बहुउद्देशीय धरण योजना कोणती?(सुलभ)

A)भाक्रानानगल योजना B)दामोदर दरी योजना C) कोसी योजना D)हिराकूड योजना

4) महानदीवर बांधलेले धरण (साधारण)

A)हिराकुड धरण योजना B)भाक्रानानगल धरण योजना

C)तेहरी धरण योजना D)नागार्जुन सागर धरण योजना

5)"बिहारचे अश्रू" म्हणून ओळखली जाणारी नदी (सुलभ)

A)सतलज नदी B)कोसी नदी C)कृष्णा नदी D)महानदी

6) नागार्जुन सागर धरण योजना या नदीवर बांधले आहे.(साधारण)

A) दामोदर नदी B)कृष्णा नदी C)कोसी नदी D)तुंगभद्रा नदी

7) दामोदर नदी धरण बांधकामामुळे निर्माण झालेले परिणाम(एप्रिल 2019)(साधारण)

A) दामोदर नदी आता बंगालची अश्रू राहिली नाही. B)भूस्खलनाच्या घटना वारंवार घडतात C)तीव्र भूकंप झाले. D)प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रे पाण्याखाली गेली आहेत

8)ओरिसा मधील प्रमुख बहुउद्देशीय योजना (जून 2021)(सुलभ)

A)हिराकूड B) भाक्रा नानगल C)पंपासागर D)नागार्जुन सागर

9) सतलज नदीवर बांधलेली बहुउद्देशीय धरण योजना (जून 2023)(सुलभ)

A)भाक्रा नानगल B)हिराकुड C)पंपासागर D)नागार्जुन सागर

II.खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

10) पाणी पुरवठा म्हणजे काय?(साधारण)

11) भारतातील दुसऱ्या क्रमांकाचे अति उंच धरण कोणते? (सुलभ)

12) नेपाळ व भारताची संयुक्त धरण योजना कोणती?

13)जल पुनर्भरण म्हणजे काय?(मार्च 2024 (साधारण)

14) भूजल पातळी कशी सुधारली जाऊ शकते?

15) दामोदर नदीला बंगालचे अश्रू असे का म्हणतात?(साधारण)

III.खालील प्रश्नांना दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा

16) पाणी पुरवठ्याचे प्रकार कोणते?(साधारण)

17) विहिरीने पाणीपुरवठा ही भारतातील महत्त्वाची पाणी पुरवठ्याची पद्धत आहे? कसे (कठीण)

18) पुराचे कालवे व बारमाही कालवे यातील फरक लिहा.(कठीण)

19) राष्ट्रीय विद्युत जाळे म्हणजे काय?(एप्रिल 2018)(साधारण)

20) अलीकडे पावसाचे पाणी साठवणे अत्यंत गरजेचे आहे का?(साधारण)

21) पावसाच्या पाण्याचा संग्रह करण्याचे प्रकार कोणते?(साधारण)

IV. खालील प्रश्नाचे सहा वाक्यात उत्तर लिहा

22) भारतात पाणी पुरवठ्याची का आवश्यकता आहे?(मार्च 2019)(कठीण)

V.खालील प्रश्नाचे आठ वाक्यात उत्तर लिहा

23) बहुउद्देशीय धरण योजनांचे उद्देश कोणते? (साधारण)

VI. तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात खालील धरण योजना दाखवा.(साधारण)

A)भाक्रा नानगल (जून 2021)

B)कोसी (एप्रिल 2016 ,2017)

C) नर्मदा (एप्रिल 2016, जून 2020)

D) हिराकूड (परीक्षा -2- 2024, परीक्षा -3-2024)

E) दामोदर (जून 2015 ,2023)

F) अप्पर कृष्णा योजना

G) तुंगभद्रा (मार्च 2021, एप्रिल 2022)

H) नागार्जुन सागर (एप्रिल 2015, 2018)

प्रकरण 6 वे

भारतातील उपयुक्त जमिनीचा वापर आणि शेती व्यवसाय

I.खालील बहुपर्यायी प्रश्नांना चार उत्तरे देण्यात आलेली आहेत.त्यातील योग्य उत्तरे निवडून लिहा.

1) कोणत्याही एका प्रदेशामध्ये लोक कायमचे स्थिर राहून जी शेती करतात त्याला काय म्हणतात?(साधारण)

A) संघन शेती B) स्थिर शेती

C) व्यापारी शेती D)स्थलांतरित शेती

2)भारतात सर्वात जास्त भात पिकवणारे राज्य (सुलभ)

A) बिहार. B) उत्तर प्रदेश

C)पश्चिम बंगाल D)कर्नाटक

3) गव्हाचे कोठार म्हणून ओळखले जाणारे राज्य (सुलभ)

A) पंजाब B)गुजरात

C)तामिळनाडू D)मध्य प्रदेश

4) चहा उत्पादनात भारताचे स्थान (सोपा)

A)पहिले स्थान B)दुसरे स्थान

C)पाचवे स्थान. D)आठवे स्थान

5) व्यापाराच्या उद्देशाने पिके घेणारी शेती (साधारण)

A)उदरनिर्वाह शेती. B)व्यापारी शेती B)स्थलांतरित शेती. D)स्थिर शेती

खालील प्रश्नांना एका वाक्यात उत्तरे लिहा

6) जमिनीचा वापर म्हणजे काय?(सुलभ)

7) सुवर्ण क्रांती म्हणजे काय?(साधारण)
8) व्यापारी शेती म्हणजे काय? (सोपे)
9) कर्नाटकामध्ये तंबाखू बाजार केंद्र कोणत्या शहरात आहे?(सुलभ)
10) फुल शेती (फ्लोरि कल्चर)म्हणजे काय?(साधारण)
11) लागवडी खालील क्षेत्राच्या बाबतीत भारताचा जगात कितवा क्रमांक आहे?(सोपे)
12) रब्बी मौसम म्हणजे काय?(साधारण)
13) संघन शेती म्हणजे काय?(साधारण)(मार्च 2019 ,2024)
14) उदरनिर्वाह शेती म्हणजे काय ?(साधारण)(जून 2016)
15) मिश्र शेती म्हणजे काय?(साधारण)(जून 2015)

खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

16) भारतातील पिकाचे मोसम कोणते ?(साधारण)
17) भात शेतीपेक्षा गहू शेती कशी वेगळी आहे ?(कठीण)
18) कापूस लागवडीसाठी कोणते घटक अनुकूल आहेत?(सुलभ)
19) भारतातील बागायती व्यवसायाने भरपूर प्रगती केली आहे. स्पष्ट करा (कठीण)
20) फुलांची शेती भारतीय शेतकऱ्यांच्या विकासाला कशी सहाय्य करते?(कठीण)

खालील प्रश्नांची सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

21) जमिनीच्या वापरावर अनेक घटक परिणाम करतात या वाक्याचे समर्थन करा.(कठीण)
22)भारतातील जमिनीच्या वापराचे प्रकार कोणते?(साधारण)
23)भारतीय शेतीचे प्रमुख प्रकार कोणते? (साधारण)

V. **खालील प्रश्नांचे आठ वाक्यात उत्तरे लिहा**.

24) शेतीचे महत्व सांगा.(साधारण)
25) भारतात पिकांच्या पद्धतीवर परिणाम करणारे घटक कोणते (कठीण)

प्रकरण ७

भारतातील खनिजे व ऊर्जा संसाधने

I. योग्य पर्याय निवडा.

1 भारतातील सर्वांत मोठा तेल साठा
अ) दिग्बाई ब) अंकलेश्वर क) बॉम्बे हाय ड) नहर कटिया
2 याला द्रव सोने म्हणतात का? (सोपे)
अ) कोळसा ब)अभ्रक
क)पेट्रोलियम ड) अणुऊर्जा
3 पेट्रोलियमला द्रवरूप सोने म्हणतात कारण (सरासरी २०१५, २०१७ २०१९)
अ) हे एक बहुउद्देशीय ऊर्जा संसाधन आहे ब) ते मोठ्या प्रमाणात निर्यात केले जाते
क) हे युद्ध आणि शांततेच्या काळात वापरले जाते
ड) हे उच्च कडकपणा असलेले संसाधन आहे.
4 यापैकी पारंपारिक ऊर्जा संसाधनाचे एक चांगले उदाहरण (सोपे)

अ) पेट्रोलियम ब) सौर ऊर्जा क) भूऔष्णिक ऊर्जा ड) पवन ऊर्जा

5. “काळे सोने” म्हणून ओळखला जाणारा धातू (सोपे

अ)अभ्रक ब)बॉक्साईट क)सोने ड)मँगनीज

6 **अणु खनिजामध्ये हा सर्वात हलका धातू आहे** (सोपा)

अ) युरेनियम ब) बेरिलियम क) लिथियम ड) थोरियम

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा

7 खनिज म्हणजे काय? (सोपे)

8 कोणत्या धातूला २० व्या शतकातील आश्चर्य धातू म्हटले जाते?

9अल्यूमिनियमाला २० व्या शतकातील आश्चर्यकारक धातू का म्हंटले जाते? (कठीण

10 आंतरराष्ट्रीय मूल्य निश्चित करण्यासाठी कोणत्या धातूचा वापर माध्यम म्हणून केला जातो?

11 भारतातील कोणत्या खाणीतून सर्वाधिक सोने तयार होते? (सोपे)

12 भारतात पहिल्यांदा पेट्रोलियमचा शोध कोठे लागला (सोपे)

13 जागतिक तापमानवाढ म्हणजे काय? सोपे)

14 सौर ऊर्जा म्हणजे काय? (सोपे

15 भारतातील पहिले सौर ऊर्जा निर्मिती केंद्र कोठे उभारण्यात आहे? (सोपे)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन वाक्यात लिहा

16 कोळशाचे उपयोग सांगा (साधारण)

17 अपारंपारिक ऊर्जा संसाधनाचे महत्व स्पष्ट करा/ आज पारंपारिक ऊर्जा स्रोतांचा वापर कमी करणे आवश्यक आहे. का?

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यात लिहा

18 मॅगनीज धातूचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपे)
19 मॅगनीज धातूचे उपयोग काय आहेत? (साधारण)
20 मॅगनीजचे उपयोग सांगा (साधारण)
21पेट्रोलियमला द्रव सोने का म्हणतात (कठीण) (जून २०१५, २०१७)
22 संसाधनांच्या कमतरतेवर मात करण्यासाठी तुमच्या स्वतः च्या सूचना द्या (एप्रिल २०१८)

प्रकरण 27

भारतातील वाहतूक आणि दळणवळण

1 योग्य पर्याय निवडा.

1 'गेटवे ऑफ इंडिया' म्हणून ओळखले जाणारे बंदर (जुलै-२०२१) (सोपे)

अ)कोलकाता ब)न्यू मंगलोर क) गोवा ड)मुंबई

2 'भारताचे चहाचे बंदर' (जून२०२४)(सोपे)

अ) मुंबई ब) न्यू मंगलोर क) गोवा ड) कोलकाता

3 भारतातील सर्वात लांब राष्ट्रीय महामार्ग (सोपे)

अ) राष्ट्रीय महामार्ग ४४   ब) राष्ट्रीय महामार्ग ७ क) राष्ट्रीय महामार्ग ४७   ड) राष्ट्रीय महामार्ग ५४

4 भारतीय विमानतळ प्राधिकरणाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली (सोपे)

अ) 1988 ब) 1947 क)1995 ड)1965

5 भारताचे नैसर्गिक बंदर (सोपे)

अ) चेन्नई   ब) मुंबई   क) मार्मा गोवा   ड) विशाखापट्टणम

6 मार्ग सूचक किवा मार्ग शोधक म्हणून ओळखली जाणारी प्रणाली (सोपे)

अ) जीपीएस ब) जीआयएस क) जीएसटी   ड) आरएसटी

7 भारताची प्रादेशिक आणि स्वतंत्र जीपीएस प्रणाली (सरासरी)

अ) gio मधील नकाशा ब) स्वदेशी

क) नाविक   ड) मार्ग सूचक

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

8 वाहतूक म्हणजे काय? (सोपे)

9 भारतीय सीमा रस्ते प्राधिकरणाने जगातील सर्वात उंच रस्ता कोठे बांधला? (सोपे)

10 राष्ट्रीय महामार्गाचे बांधकाम व देखरेखीसाठी भारत सरकारने NHAI ची स्थापना केली आहे ? (सोपे)

11 दूर संवेदी तंत्रज्ञान म्हणजे काय? (सोपे)

12 वाहतुकीचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपे)

13 प्रसार माध्यमे म्हणजे काय? (सोपे)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन वाक्यात लिहा.

14 वाहतुकीचे प्रकार सांगा? (सोपे)

15 भारतातील चार मुख्य प्रकारचे रस्ते कोणते आहेत? (सोपे)

16 रेल्वे वाहतुकीचे महत्त्व स्पष्ट करा. (सरासरी)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

17 वाहतुकीचे फायदे काय आहेत? / वाहतुकीचे महत्त्व स्पष्ट करा/ देशाचा विकास / वाहतुकीमुळे जलद आर्थिक विकास होतो. कसा?(सरासरी) (एप्रिल-२०१८, जून-२०२२)

18.भारतातील रस्ते वाहतुकीच्या समस्या काय आहेत? (सरासरी) (जून-२०१८)

19 पूर्व किनाऱ्यावरील बंदरांची यादी करा. (सोपे)

20 पश्चिम किनाऱ्यावरील बंदरांची यादी करा. (सोपे)

21 दळणवळणाचे महत्त्व स्पष्ट करा.(साधारण) (एप्रिल-२०१६)

22 जीआयएस प्रणालीचे उपयोग स्पष्ट करा. (साधारण)

23 जीपीएस तंत्रज्ञानाचे उपयोग काय आहेत? (सरासरी)

24 मार्ग सूचक तत्रज्ञानाचे उपयोग स्पष्ट करा. (साधारण)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दहा वाक्यात लिहा.

25 भारतातील प्रमुख विमानतळांची यादी करा. (सोपे)

26 भारताचा बाह्यरेखा नकाशा काढा आणि खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा.(साधारण)

अ) गेटवे ऑफ इंडिया

ब) भारताचे चहाचे बंदर

क) न्यू मंगलोर

ड) विशाखापट्टणम

इ) कांडला

फ)छत्रपती शिवाजी महाराज आंतरराष्ट्रीय विमानतळ

ग) केम्पेगौडा आतरराष्ट्रीय विमानतळ

ह) इंदिरा गांधी आतरराष्ट्रीय विमानतळ

प्रकरण - 28

भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

I योग्य पर्याय निवड

1 भारतातील पहिला पोलाद उद्योग मध्ये स्थापन झाला.(सोपे)

अ) सेरामपुरा -पश्चिम बंगाल

ब)सालेम- तामिळनाडू

क) भद्रावती-कर्नाटक

ड) कुल्टी - पश्चिम बंगाल

2 भारताचे मॅंचेस्टर म्हणून ओळखले जाणारे ठिकाण (सप्टेंबर २०२१) (सोपे)

अ)दावणगेरे ब)मुंबई क) कोईम्बतूर ड)सालेम

3 भारतातील सिलिकॉन व्हॅली (जून २०१७, २०२३) (सोपे)

अ) बंगळुरू   ब)तेलंगणा   क) म्हैसूर   ड) हैदराबाद

4 इस्रोची स्थापना (सोपा) साली झाली...

अ)1961 ब)1976 क) 1969 ड) 1950

5 चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवाजवळ याण उतरणारा हा पहिला देश आहे (सरासरी)

अ) अमेरिका   ब) चीन क) जपान ड) भारत

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

6 औद्योगिक क्षेत्र म्हणजे काय? (जून २०१९) (सोपे)

7 लोखंड आणि पोलाद उद्योगाला मूलभूत उद्योग म्हणतात का? (कठीण)

8 कापड उद्योग म्हणजे काय? (सोपे)

9 महाराष्ट्रातील मुंबईला भारताचे मॅंचेस्टर का म्हणतात? (कठीण) (जून २०१८)

10 भारतातील पहिला कागद उद्योग कोठे स्थापन झाला? (सोपे)

11 ज्ञान-आधारित उद्योग म्हणजे काय? (सरासरी)

12 ज्ञान-आधारित उद्योगाला हे नाव का मिळाले? (कठीण)

13 भारत सरकारने सॉफ्टवेअर तंत्रज्ञान पार्क का स्थापन केले? (कठीण)

14 बंगळुरूला भारताची सिलिकॉन व्हॅली का म्हणतात? (कठीण)

15 इस्रोचे मुख्यालय कुठे आहे? (सोपे)

16 इस्रोचे पहिले अध्यक्ष कोण होते? (सोपे)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा.

17 इस्रोच्या प्रमुख कामगिरीचा उल्लेख करा. (सरासरी)

18 कागद उद्योगात वापरला जाणारा कच्चा माल कोणता आहे? (सोपे)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

19 मानवी आर्थिक क्रियाकलापांमध्ये उद्योग खूप महत्त्वाची भूमिका बजावतात. कसे? (कठीण) (मार्च २०२०)

20 कापूस वस्त्रोद्योगाचे वितरण स्पष्ट करा.(साधारण)

21 जैवतंत्रज्ञानाने शेती क्षेत्रात मोठी क्रांती घडवून आणली. समर्थन करा. (कठीण)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी आठ ते दहा वाक्यांमध्ये लिहा.

22 भारतातील उद्योग फक्त काही ठिकाणीच आहेत. का? (कठीण)

23 भारतातील प्रमुख लोखंड आणि पोलाद उद्योगाची नावे सांगा, (सोपे) (जून २०१५, एप्रिल २०१६, (जून २०१६, २०१७, २०२२, एप्रिल २०२२, २०२४)

24 भारतातील प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रे कोणती आहेत? (सोपे) (एप्रिल २०१७, २०२४)

25 भारतात उच्च तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे कोणते बदल घडून आले आहेत? (साधारण)

26 भारताचाच्या नकाशात खालील ठिकाणे दाखवा

अ) बेंगळूरू (जून २०२३, एप्रिल २०१७)

ब) भद्रावती - (जून २०२३, एप्रिल २०१८)

क) मुंबई - (एप्रिल २०२२)

ड) दुर्गापूर

इ) सुरत

फ) विशाखापट्टणम(एप्रिल २०२३, २०२५) ग) कलकत्ता

प्रकरण 29

नैसर्गिक आपत्ती

I योग्य पर्याय निवडा

1 अलीकडेच अरबी समुद्रातही चक्रीय वादळे आली आहेत कारण(साधारण)

अ)धरणे नद्यांच्या स्वरूपातील बदल खान जागतिक तापमान वाढ

2 पुरासाठी खबरदारीचे उपाय साधारण सप्टेंबर 2021

चांगल्या दर्जाच्या बांधकाम साहित्याचा वापर उंच इमारतीवर बंदी भूजलाच्या अतिरेकी उत्खननावर निर्बंध वनीकरण

3 नदीच्या दोन्ही बाजूंना भिंती बांधल्या पाहिजेत कारण साधारण

बंदी बनवणे धूप रोखण्यासाठी पूर नियंत्रण करण्यासाठी भूकंप रोखण्यासाठी भूस्खलन रोखण्यासाठी

4 धूप नियंत्रण करण्यासाठी लावलेल्या जंगलाचा प्रकार साधारण सप्टेंबर 2021

मान्सून प्रकारचे अरण्य सदाहरित अरण्य हिमालयातील अल्पाइन अरण्य मॅंग्रोव्ह अरण्य

अ)सदाहरित अरण्य क)हिमालयातील अल्पाइन जंगल ड) मंग्रोव्ह जंगल

5 किनारपट्टीची धूप सर्वात जास्त आढळणारे राज्य (सरासरी) (एप्रिल २०१६)

अ). तामिळनाडू ब) आंध्र प्रदेश क). केरळ ड). ओडिशा

6 पाणलोट क्षेत्रात जंगले लावावीत कारण (साधारण)

अ) पूर नियंत्रित करण्यासाठी ब)चक्री वादळांवर नियंत्रण ठेवणे

क) भूस्खलन टाळण्यासाठी ड)भूकंप टाळण्यासाठी

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

7 चक्रीवादळे देण्याचे मुख्य कारण काय आहे? (साधारण)

8 निलोफर चक्रीवादळ कोणत्या वर्षी आले? (साधारण)

9 पूर म्हणजे काय? (सोपे)

10 धरणांमुळे पूर कसा येतो? (साधारण)

11 खाण क्षेत्रात भूस्खलन सामान्य आहे. का? (कठीण) (एप्रिल २०१६)

12 भूस्खलन म्हणजे काय? (सोपे)

13 किनारपट्टीची धूप म्हणजे काय? (साधारण)

14 भूकंप महणजे काय? (साधारण)

15 नैसर्गिक आपत्ती म्हणजे काय?(साधारण)

16 पश्चिम किनाऱ्या वर किनारपट्टीची धूप अधिक सामान्य आहे. का? (कठीण) (एप्रिल २०१७)

17 किनाऱ्या लगत खारफुटीची जंगले का वाढवावीत? (कठीण) एप्रिल २०१०, (२०१८)

18 भारतातील कोणत्या राज्यांना चक्रीवादळाचा सर्वाधिक फटका बसतो? (साधारण) (एप्रिल २०१८)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा.

19 भारतात आलेल्या चक्रीवादळाची कोणतीही दोन उदाहरणे द्या. (सोधे)

20 महापुर नियंत्रणाचे कोणतेही चार उपाय लिहा. (साधारण)

21भूस्खलनाचे परिणाम काय आहेत? (साधारण)

22 किनारपट्टीच्या धूपाचे परिणाम काय आहेत? (साधारण)

23 किनारपट्टीची धूप रोखण्यासाठी कोणते उपाय आहेत? (साधारण) (जून २०१७)

24 भूकंपाची कारणे लिहा. (साधारण) (२०२४)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

25 चक्रीय वादळाचे परिणाम लिहा. (साधारण) (एप्रिल २०२२, २०२४)

26 चक्रीय वादळां पासून संरक्षण करण्यासाठी कोणते उपाय करता येतील? (सरासरी) (एप्रिल २०२४)

27 महापुराची कारणे कोणती आहेत? (सरासरी) (जून २०१६, २०१९)

28 भूस्खलनाची कारणे कोणती आहेत? (साधारण) (जून २०१५)

29 भूकंपांचे परिणाम लिहा. (एप्रिल २०२४) (सोपे)

30 भूकपासाठी खबरदारीच्या उपाययोजनांची यादी करा. (साधारण) (एप्रिल २०२३)

31 महापुराचे परिणाम लिहा. (एप्रिल, जून २०२२) (सोपे)

32 मानवी क्रियाकलाप पूर आणि भूस्खलनाचे कारणे आहेत हे स्पष्ट करा. (साधारण) (सप्टेंबर २०२०)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी आठ ते दहा वाक्यांमध्ये लिहा.

33 नैसर्गिक आपत्ती कोणत्या आहेत? (साधारण) (एप्रिल २०१५)

34 नैसर्गिक आपत्तींवेळी कोणते उपाय करावे लागतात?(साधारण)

35. भारताचा बाह्यरेखा नकाशा काढा आणि खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सरासरी)

अ) कोयना **(एप्रिल २०२३)**

ब) लातूर

क) विशाखापट्टणम

ड) कोची

अर्थव्यवस्था

अर्थशास्त्र

अध्याय 1: अर्थव्यवस्था आणि सरकार

I चार पर्याय दिले आहेत योग्य पर्याय निवडा

1 भारताचे हरितक्रांतीचे पितामह______

A डॉ. नॉर्मन बोरलॉग B वर्गीस कुरियन Cडॉ. एम. एस. स्वामीनाथन Dसर एम. विश्वेश्वरय्या

2 आयोगामध्ये देशाचे नेतृत्व पंतप्रधान करतात. परंतु दैनंदिन कारभार कोण पाहतात

A राष्ट्रपती B सचिव C उपपंतप्रधान D उपाध्यक्ष

3.अकराव्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये कशाला प्राधान्य दिले गेले

A.कृषी B सर्वांचा समावेश असलेला विकास C शिक्षण D उद्योग

4.पंचवार्षिक योजनांना अनुमोदन कोणती संस्था देते

A राष्ट्रीय विकास मंडळ B योजना आयोग C नीती आयोग D पंतप्रधानांचे कार्यालय

II. प्रत्येक प्रश्नाचे एका वाक्यात उत्तर लिहा.

5. आर्थिक स्थिरता म्हणजे काय?

6.सामाजिक न्याय म्हणजे काय?

7.आर्थिक योजना म्हणजे काय?

8.भारतरत्न सर. एम विश्वेश्वरय्या यांना भारताच्या आर्थिक योजनेचे पितामह का म्हणतात.?

9.हरित क्रांती म्हणजे काय?

10.सुगी नंतरचे तंत्रज्ञान म्हणजे काय?

11.दुसरी हरितक्रांती किंवा सदाहरित क्रांती म्हणजे काय?

III. तीन-चार वाक्यात उत्तरे लिहा

12. पंचवार्षिक योजनेचे उद्देश लिहा?

13.नीती आयोगाची ध्येय कोणती

IV पाच सहा वाक्यात उत्तरे लिहा

14.पंचवार्षिक योजनांची यादी करा?

15.हरितक्रांतीचे प्रेरणादायक घटक कोणते?

प्रकरण :30

ग्रामीण विकास

I. **योग्य उत्तर निवडा**

1. राष्ट्रीय आयोगाच्या विकासात प्राथमिक क्षेत्राचे योगदान

A.वाढते B.हळूहळू कमी होते.C.समानता.
D.कमी जास्त होते.

2. भारताचा खरा विकास म्हणजे ग्रामीण विकास असे कोणी म्हटले आहे? (सोपे) (एप्रिल-२०१५, एप्रिल-२०१७, एप्रिल-२०१८, सप्टेंबर-२०२१, मार्च-२०२१, जुलै-२०२२)

A महात्मा गांधी B सर एम. विश्वेश्वरय्या.
C जवाहरलाल नेहरू Dडॉ. बी.आर. आंबेडकर.
3.संविधानाच्या कोणत्या कायद्याच्या दुरुस्तीनंतर एकसमान पंचायत राज्य व्यवस्था अस्तित्वात आली?(सोपे)(स-२०२१,ए-२०१९, ए-२०१९)

A 42 व्या B 46 व्या C 73 व्या D 74 व्या
4. पंचायत राज्य संस्था_______या तत्त्वावर कार्य करतात ? (साधारण)

A समाजवादी B लोकशाही C निरंकुश प्रभुत्व D राजेशाही

5. ग्रामीण भागातील मूलभूत सेवा-सुविधांचा विकास करण्यासाठी कोणती योजना उपयुक्त आहे? (कठिन) (मॉडेल-२०२४)

A. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
B. स्वर्ण जयंतीग्राम स्व रोजगार योजना

C. सुवर्ण ग्रामोदय योजना
D. इंदिरा आवास योजना

6. ग्रामीण गरीब महिलांना आर्थिक स्वावलंबी करण्यासाठी……..या योजना आणल्या आहेत? (सामान्य)

A महिला स्वसहाय संघ (स्त्री शक्ती संघ)
B सुकन्या समृद्धी. C स्त्री समृद्धी D स्त्री विकास
7. ग्रामस्वराज संकल्पना कोणी सांगीतली? (सोपे) जुलै-2021

A जवाहरलाल नेहरू B बाळ गंगाधर टिळक
C सरदार वल्लभभाई पटेल D महात्मा गांधी

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाची उत्तरे एका वाक्यात द्या.

9. ग्रामीण विकासाचा अर्थ स्पष्ट करा? (सामान्य) नमुना 1-2023

10. ग्रामस्वराज म्हणजे काय?(सामान्य)जुलै- 2021

11. सत्तेचे विकेंद्रीकरण म्हणजे काय? (सोपे) (परीक्षा,2-2024 राज्य पू.-2022 नमुना-2022)

III. खालील प्रत्येक प्रश्नाची उत्तरे दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा .

12. पंचायत राज्य संस्थांच्या तीन स्तरांची नावे लिहा? (सामान्य)

13. गृहनिर्माण योजनांची नावे लिहा?

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे सविस्तर लिहा.

14. ग्रामीण भागातील आर्थिक परिस्थिती कशी आहे स्पष्ट करा? (सामान्य)

15. ग्रामीण विकासाचे महत्त्व स्पष्ट करा? (सामान्य) एप्रिल- 2015, एप्रिल-2016, एप्रिल-2018, परीक्षा 3- 2024, राज्य पु.-2016, 2017, 2018. नमुना 1-2021)

16. ग्रामीण विकासात पंचायत राज संस्थांची भूमिका स्पष्ट करा? (सोपे) (जून- 2017, 2018, 2021 परीक्षा, 2-2024, राज्य पु.-2022, 2023, 2024, नमुना 1,2-2020)

17. महिलांच्या सक्षमीकरणात महिला स्वयंसहाय संघाची भूमिका स्पष्ट करा? (सोपे) (जून -2020, ए- 2023, 2- 2021)

18. विकेंद्रीकरण लोकशाही व्यवस्थेमध्ये महत्त्वाची का आहे? (सामान्य) (एप्रिल -2017, नमुना-2021, 2023)

प्रकरण : 31

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अर्थसंकल्प

I. योग्य उत्तर निवडा.

1. भारतामध्ये आर्थिक वर्ष___ या महिन्यात संपते (सामान्य) (जून- 2017, वर्ष- 2- 2024, राज्य- 2018)

A एप्रिल1 Bजानेवारी C मार्च 31 Dडिसेंबर 31

2. केंद्र सरकारचा अर्थसंकल्प सादर करतो? (सामान्य) (एप्रिल- 2018,एप्रिल- 2016)

A राष्ट्रपती B पंतप्रधान C राज्य अर्थमंत्री D केंद्रीय अर्थमंत्री

3.सरकार विकासासाठी साधारणता___ अर्थसंकल्प सादर करतात. (सामान्य) (जून- 2023)

A बचत B संतुलित C तुटीचे बजेट D विकास

4. हे प्रत्यक्ष कराचे उदाहरण आहे (सामान्य) (मॉडेल 1 - 2025)

A आयात निर्यात कर B वस्तू आणि सेवा कर

C कंपनीवरील कर D यापैकी नाही

5. या तारखेपूर्वी अर्थसंकल्पाला अनिवार्यपणे मान्यता मिळणे आवश्यक आहे. (सामान्य) (मॉडेल 4- 2025)

A एप्रिल 1 B जानेवारी 1 C मार्च 31 D डिसेंबर 31

II. प्रत्येक प्रश्नाचे एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

6. वैयक्तिक अर्थव्यवस्था म्हणजे काय ?(सोपे)

7. सरकारच्या आर्थिक व्यवस्थापनेला काय म्हणतात? (सामान्य)

8. अंदाजपत्रक (बजेट) म्हणजे काय? (सोपे) (जून- 2015, जून- 2018)

9.तुटीचे अंदाजपत्रक म्हणजे काय? (मध्यम) (जून-2023)

10.भारतासारखे देश तुटीचे अंदाजपत्रक का सादर करतात? (कठीण)

11. सामाजिक सेवांची दोन उदाहरणे द्या. (सोपे)

12. नियोजित खर्चाचे उदाहरण द्या. (मध्यम)

13. वित्तीय नीती/ कोषीय नीती म्हणजे काय? (कठीण) (परीक्षा 1- 2024)

14. प्रत्यक्ष कर म्हणजे काय? (मध्यम)

III: दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

15. अंदाजपत्रकाचे(बजेट) तीन प्रकार सांगा. (सोपे)

16. योजना खर्च म्हणजे काय? (सोपे)

17.आर्थिक सेवा कोणत्या आहेत? (मध्यम)

18.कर उत्पन्न म्हणजे काय? एक उदाहरण द्या. (सोपे)

19. प्रत्यक्ष करांची नावे सांगा. (सोपे) (रा.पु. -2023)

20.अंतर्गत कर्ज म्हणजे काय? येथे कर्ज देणारा कोण असतो? (मध्यम)

21. प्रगतीशील कर धोरण म्हणजे काय? (कठीण)

IV: खालील प्रश्नांची उत्तरे सविस्तर लिहा.

22. सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि वैयक्तिक अर्थव्यवस्था यांच्यातील फरक स्पष्ट करा. (मध्यम) (जून-2015, परीक्षा 2-2024, रा.पु.- 2017)

23. केंद्र सरकारच्या कर-व्यतिरिक्त उत्पन्नाचे स्रोत कोणते आहेत? (कठीण) (एप्रिल- 2015, एप्रिल -2023, जून -2019, रा.पु. -2019, 2023, 2024)

24. प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष करांमधील फरक स्पष्ट करा. (सोपे)

25. सार्वजनिक वित्ताचे/राजकोषीय धोरणाचे/वित्तीय धोरणाचे महत्त्व स्पष्ट करा. (मध्यम) (जून- 2017, जून-2023, परीक्षा 1-2024, परीक्षा 3-2024, रा.पु.- 2016)

26. योजना खर्चाची यादी करा. (मध्यम)

व्यवहार अध्ययन

प्रकरण:16 बँक व्यवहार

I. या प्रश्नांमध्ये प्रत्येक प्रश्नाचे चार पर्याय किंवा उत्तरे दिली आहेत. त्यापैकी योग्य उत्तर निवडा.

1. 'बँक' हा शब्द इटालियन भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे? (सोपे)

A बँको B बँकको C बांचू D बाक

2.भारताची मध्यवर्ती बँक (बँकांची बँक) म्हणून कोणाला ओळखले जाते? (सोपे)

A रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया B सिंडिकेट बँक

C स्टेट बँक ऑफ इंडिया D कॅनरा बँक

3.नियमित उत्पन्न असलेले ज्येष्ठ नागरिक, पेन्शनधारक कोणते खाते उघडतात? (मध्यम)

A.बचत खाते B चालू खाते C आवर्ती ठेव खाते D निश्चित ठेव खाते

4. मुलांचे लग्न, मौल्यवान वस्तूंची खरेदी, जमीन, कार इत्यादी भविष्यातील गरजांसाठी कोणते खाते उघडता येते? (मध्यम) (जून-2024)

A निश्चित ठेव खाते B आवर्ती ठेव खाते

C चालू खाते D बचत खाते

5. राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र कोणत्या विभागातर्फे दिले जाते? (सोपे) (जून-2023)

A पोस्ट खाते B कृषी विभाग

C वित्त विभाग D शिक्षण विभाग

6. दिवसातून कितीही वेळा पैसे जमा करण्याची आणि काढण्याची सुविधा असलेले बँक खाते कोणते? (सोपे) (जून-2022)

A चालू खाते B बचत खाते C आवर्ती ठेव खाते D निश्चित ठेव खाते

7. कोणत्या बँक खात्यातील ठेवीवर व्याज दिले जात नाही, तर त्यांच्या सेवेसाठी सेवा शुल्क आकारले जाते? (मध्यम) (एप्रिल-2011)

A आवर्ती ठेव खाते B निश्चित ठेव खाते   C चालू खाते   D बचत खाते

II. प्रत्येक प्रश्नाचे एका वाक्यात उत्तर लिहा.

8.भारतातील बँकांच्या सर्व क्रियाकलापांना नियंत्रित करणारी बँक कोणती आहे?

9. लोक आपले दागिने आणि मौल्यवान वस्तू सुरक्षित ठेवण्यासाठी बँकांकडून कोणती सेवा घेतात?

10. ATM चे पूर्ण रूप काय आहे?

11. 'बँक' हा शब्द कोणत्या भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे?

III.खालील प्रश्नांची उत्तरे सविस्तर लिहा.

12. बँकांचे गुणधर्म कोणते आहेत?

13. बँकांचे प्रकार कोणते?

14.बँकांची कार्ये कोणती?

15.बँका कोणत्या सेवा देतात?

16.बँकांच्या कार्यांमुळे/बँकांच्या सेवांमुळे/बँक खाते उघडल्याने होणारे फायदे कोणते आहेत?

17.टपाल कार्यालयांचे आर्थिक व्यवहार कोणते आहेत?

18. बँक खाते उघडण्याच्या पायऱ्या किंवा पद्धती कोणत्या?

19.बचत खाते आणि चालू खाते यांच्यातील फरक स्पष्ट करा?

प्रकरण: 32   उद्योजकता

I. एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

1 उद्योजकता हा शब्द फ्रेंच भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे? (सोपे)

2 उद्योजकता म्हणजे कोण? (मध्यम)

3 उद्योजकता म्हणजे काय? (मध्यम)

4 जिल्हा औद्योगिक केंद्रांच्या स्थापनेचा उद्देश काय आहे? (कठीण) (जून-२०२४)
5 जिल्हा औद्योगिक केंद्राची कोणत्या वर्षी स्थापना झाली? (सोपे)

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे सविस्तर लिहा.

6. उद्योजकता/उद्योजकाची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? (मध्यम) (सप्टेंबर-२०२२) (एप्रिल- २०२३)

7 उद्योजकाची कार्ये स्पष्ट करा. (मध्यम)

8 'उद्योजकता ही एक सृजनशील प्रक्रियाआहे.' या विधानाचे समर्थन करा. (कठीण) (जून-२०२०) (जून-२०२३) (जून-२०२४) (ऑगस्ट-२०२४) (एप्रिल-२०२५)

9 आर्थिक विकासात उद्योजकाची भूमिका काय आहे? (कठीण) (सप्टेंबर-२०२०) (जून-२०२२) (जून-२०२५)

10.उद्योजकांना स्वतःचा व्यवसाय सुरू करण्यासाठी कोणत्या संधी उपलब्ध आहेत? (मध्यम)

11.स्वयंरोजगारासाठी कर्ज देणाऱ्या संस्था कोणत्या आहेत? (कठीण)

12.उद्योजकांना प्रोत्साहन देणाऱ्या संस्थांची नावे सांगा. (कठीण)

13.जिल्हा औद्योगिक केंद्रे कोणत्या सेवा पुरवतात? (कठीण)

प्रकरण:33 ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण

I. योग्य उत्तर निवडा.

1. दरवर्षी जागतिक ग्राहक दिन…रोजी साजरा केला जातो.

A 15 सप्टेंबर B 15 जानेवारी C 15 मार्च D 15 डिसेंबर
2. जर तक्रारींचे मूल्य एक कोटी रुपयांपेक्षा कमी असेल, तर ते ____आयोगाकडे सादर केले पाहिजे.

A राज्य ग्राहक विवाद निवारण आयोग
B राष्ट्रीय ग्राहक विवाद निवारण आयोग
C तालुका ग्राहक विवाद निवारण आयोग
D जिल्हा ग्राहक विवाद निवारण आयोग

3. "बाजाराचा राजा" असे कोणाला म्हणतात?

A ग्राहक,B उत्पादक C विक्रेता D वितरक

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

4 टेलिशॉपिंग म्हणजे काय?

5. ग्राहक संरक्षणाची गरज काय आहे?

6. जिल्हा ग्राहक विवाद निवारण आयोगाच्या अध्यक्षांची नियुक्ती कोण करते?

7. ग्राहक संरक्षण कायदा कोणत्या वर्षी लागू करण्यात आला?

III: दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

8. ग्राहक शोषणाची कारणे कोणती आहेत?

9. दरवर्षी १५ मार्च रोजी जागतिक ग्राहक दिन का साजरा केला जातो?

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे सविस्तर लिहा.

10. ग्राहक संरक्षण कायदा ग्राहकांचे हक्क कसे जपतो? किंवा ग्राहक संरक्षण कायद्याने ग्राहकांना दिलेले हक्क कोणते आहेत?

11. ग्राहक आयोग, न्यायालयात तक्रार दाखल करण्याची प्रक्रिया स्पष्ट करा.

उत्तरे

प्रकरण 1

युरोपीयनांचे भारतात आगमन

I योग्य उत्तर निवडा .

1.“युरोपियन व्यापाराचे महाद्वार” असे म्हणतात.

ब)कॉन्स्टंटटिनोपल

2. भारताचा नवीन जलमार्ग यांनी शोधला

अ)वास्को-दि-गामा

3. निळ्या पाण्याचे धोरण अमलात आणणारा पोर्तुगीज

अ) फ्रान्सिस्को-द-अल्मेडा

4. पहिल्या कर्नाटिक युद्धाचा तह

ब) एक्स-ला-चॅपेल

5. बंगालमध्ये ब्रिटिशांना मुक्त व्यापार करण्याचा परवाना देणारा

ड)फारुख सियार

III खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

6.दुहेरी राज्यव्यवस्था अस्तित्वात आणणारा ब्रिटिश अधिकारी कोण? (June 2020)(सुलभ)

रॉबर्ट क्लाईव्ह

7.निळ्या पाण्याचे धोरण म्हणजे काय? (साधारण)

सागरी मार्गावर मक्तेदारी मिळविण्यासाठी आरमार प्रबळ **बनविण्याच्या धोरणाला.**

8. 1453 कॉन्स्टंटीनोपलवर कोणी ताबा मिळविला? (June 2020)(सुलभ)

ऑटोमन तुर्कांनी

9. भारतातील पोर्तुगीजांचा खरा संस्थापक कोण? (सुलभ)

अल्फान्सो अल्बुकर्क

10. तिसरे कर्नाटिक युद्ध कोणत्या तहाने थांबले?(साधारण)

पॅरिसच्या करारानुसार

11. भारतातील फ्रेंचांची राजधानी कोणती?(सुलभ)

सध्याची पद्दूचेरी किंवा पाँडिचेरी

12. वास्को द गामा भारतात कोणत्या ठिकाणी पोहोचला?(सुलभ)

1498 मध्ये भारताच्या पश्चिम किनारपट्टीवरील कालिकत जवळील काप्पडू येथे पोहोचला.

13. मार्तंड वर्माच्या काळातील प्रमुख व्यापारी शहरे कोणती होती?(साधारण)
नेडूमंगड आणि कट्टारकारा
* असुरक्षित लोकांच्या प्रगतीसाठी सामाजिक सुरक्षा धोरण
* युवा निधी, राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान
* समाजातील पीडित लोकांच्या कल्याणासाठी सामाजिक सुरक्षा.
29) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची कार्य कोणती?
* केंद्र सरकारच्या अ आणि ब वर्गातील भरती पदासाठी स्पर्धा परीक्षा आयोजित करणे.
* थेट भरतीसाठी व्यक्तिमत्व चाचणी घेणे.
* बढती आणि बदलीसाठी च्या पायऱ्या बाबत सभागृहात सल्ला देणे.
* अधिकाऱ्यांशी झालेल्या गैरवर्तनाबद्दल सरकारवर शिस्तभंगाची कारवाई करणे.
30) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाची कार्य कोणती?
* स्पर्धा परीक्षांच्या माध्यमातून राज्य सरकारची सेवा.
* भरतीसाठी व्यक्तिमत्व चाचण्या घेणे
* शिस्तभंगाच्या आणि पूर्वलक्षी पदोन्नती प्रकाराबाबत सरकारला सल्ला देणे.
* वर्षातून दोन वेळा विभागीय परीक्षा घेणे
* स्पर्धा परीक्षांचे आयोजन करणे
31) नागरी सेवा परीक्षांचे तीन टप्पे कोणते?
* प्राथमिक परीक्षा
* मुख्य परीक्षा
* व्यक्तिमत्व चाचणी
32) सार्वजनिक सुरक्षा प्रदान करण्यासाठी केंद्रीय गृह मंत्रालयाने स्थापलेल्या सशस्त्र सैनिक दलांची यादी करा.
* केंद्रीय राखीव पोलीस दल
* सीमा सुरक्षा दल
* रेल्वे संरक्षण दल
* केंद्रीय औद्योगिक सुरक्षा दल
IV) खालील प्रश्नाचे सहा वाक्यात उत्तर लिहा.
33) ल्युथर गुलिक यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासनाची व्याप्ती स्पष्ट करा.
* नियोजन
* आयोजन
* कर्मचाऱ्यांचा पुरवठा
* निर्देश
* समन्वय साधने
* अहवाल देणे
* अंदाजपत्रक मांडणे

प्रकरण :7 भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) माहिती हक्क कायदा लागू केलेले वर्ष—

* 2005

2) भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या महिला न्यायाधीश

* फातिमा बीबी

II) खालील प्रश्नांना एक वाक्यात उत्तर लिहा.

3) उपप्रादेशिकता म्हणजे काय?

* वेगवेगळ्या प्रदेशातील प्रदेशिकतेला उपप्रादेशिकता म्हणतात.

4) चोरटा व्यापार म्हणजे काय?

* विनाकार आणल्या जाणाऱ्या वस्तू म्हणजे चोरटा व्यापार होय.

5) लैंगिक अल्पसंख्यांक कोण?

* लैंगिक अल्पसंख्यांक म्हणजे समुदायातील अशा व्यक्ती ज्यांच्या भावना आणि वर्तन त्यांच्या जननेंद्रियाशी शारीरिक किंवा मानसिक दृष्ट्या विसंगत असते.

6) भ्रष्टाचार रोखण्यासाठी राज्य पातळीवर कार्य करणारी संस्था कोणती?

* लोकायुक्त, लोकपाल

7) प्रांतीयवाद म्हणजे काय?

* स्वतःच्या प्रांताबद्दलचे असलेले पराकोटीचे प्रेम.

8) जातीयवाद म्हणजे काय?

* धर्माच्या आधारावर समाजाचे विभाजन करणे आणि त्या आधारावर III. खालील प्रश्नांची उत्तरे तीन ते चार वाक्यात लिहा.

14. भारताला नवीन जलमार्ग शोधण्याची कारणे कोणती? चर्चा करा (SEP 2020)(साधारण)

*कॉन्स्टंटटिनोपला जोडणारे सर्व व्यापारी मार्ग तुर्कांच्या नियंत्रणाखाली आले.

*तुर्कांनी या मार्गावर नेण्यात येणाऱ्या व्यापारी वस्तूवर भरमसाठ कर लागण्यास प्रारंभ केला.

15. दुहेरी राज्यपद्धत वर्णन करा (साधारण)

ही पद्धत 1765 मध्ये रॉबर्ट क्लाईव्हने पश्चिम बंगाल मध्ये अमलात आणली.

या पद्धतीनुसार ब्रिटिशांना जमीन महसूल गोळा करण्याचा हक्क प्राप्त झाला. परंतु न्यायदान, दैनंदिन राज्यकारभार आणि प्रशासकीय कामकाज नवाबाकडेच राहिले.

16. दुसऱ्या कर्नाटिक युद्धाचे परिणाम कोणते?/ दुसऱ्या कर्नाटिक युद्धाचे वर्णन करा (March 2020)(कठीण)

* फ्रेंचांनी डुप्लेला फ्रान्सला परत बोलावून घेतले.

* या युद्धामुळे फ्रेंचांचे राजकीय वर्चस्व कमी होऊन ब्रिटिशांची प्रतिष्ठा वाढली.

17. तिसऱ्या कर्नाटिक युद्धाचे परिणाम लिहा? (March 2009)(कठीण)

फ्रेंचांचे भारतातील राजकीय वर्चस्व संपुष्टात आले.

18. बक्सारच्या लढाईची कारणे लिहा (April 2025)(साधारण)

* मीर कासिमने स्वतःला स्वतंत्र नवाब म्हणून घोषित केले.

* दस्तकाच्या गैरवापरास आळा घालून त्याने भारतीय व्यापाऱ्यांनाही कर मुक्त व्यापार करण्याची सवलत दिली.
* त्यामुळे ब्रिटिशांबरोबर त्यांची थेट स्पर्धा सुरू झाली
* ब्रिटिश व्यापारांचे फार मोठे नुकसान झाले.
* मीर कासिमला पदच्युत करून ब्रिटिशांनी मिरजाफरला नवाब बनवले.
* त्यामुळे मीर कासीमने दुसरा शहा आलम अवधचा नवाब सुजा असे कोणाला आता यांच्याशी करार करून बक्सारची लढाई केली.

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यात लिहा.

19. बक्सारच्या लढाईचे परिणाम लिहा(September 2022 April 2023 April 2014) (कठीण)
* ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीला बंगालमधील दिवाणी हक्क दुसऱ्या शाह आलम कडून मिळाले.
* शाह आलमला वार्षिक 26 लाख रुपये घेऊन बंगाल वरील आपले सर्व हक्क ब्रिटिशांना द्यावे लागले.
* अवधचा नवाब शुजा उद्दौला याला युद्धाची नुकसान भरपाई म्हणून 50 लाख रुपये द्यावे लागले.
* मीर जाफरचा मृत्यू झाल्यामुळे त्याच्या मुलास मासिक निवृत्तीवेतन दिले आणि बंगालचा पूर्ण कारभार कंपनी पाहू लागली.

20. प्लासीच्या लढाईची कारणे आणि परिणाम लिहा (June 2023)(साधारण)

कारणे:- 1)दस्तकाचा गैरवापर :- ईस्ट इंडिया कंपनीच्या व्यापारासाठी दिलेल्या दस्तक अधिकाराचा गैरवापर ब्रिटिश अधिकारी करू लागले त्यामुळे राज्याच्या खजिन्याला आर्थिक नुकसानीला तोंड द्यावे लागले याची सिराज उद्दौलाला चिड आली

2) किल्ल्याची विनापरवाना दुरुस्ती :- फ्रेंचांच्या भीतीने ब्रिटिशांनी नबाबाची परवानगी न घेता किल्ल्याची दुरुस्ती केली तसेच तोफा हटविण्याची नबाबाची मागणी धुडकावून लावल्यामुळे सिराज उद्दौला संतापला.

3)कृष्णरंध्र शोकांतिका :- सिराज उद्दौलाने फोर्ट विल्यम किल्ला जिंकून इंग्रजी सैनिकांना बंदी बनवले .बंदी बनवलेल्या ब्रिटिश सैनिकांना त्याने एका छोट्या खोलीत दामले 146 लोकांपैकी 123 जणांचा त्या खोलीतील उष्णतेने गुदमरून मृत्यू झाला.यालाच कृष्णरंध्र शोकांतिका म्हणतात. ही बातमी ऐकून रॉबर्ट क्लाइव्ह प्रचंड सैन्य घेऊन बंगालला आला

परिणाम :- 1) या युद्धामुळे अनैतिकता भारतीयातील एकतेचा अभाव त्यावेळचे भारतीय व्यापारी लोभी वृत्तीचे होते हे दिसून आले.

2) मीर जाफर बंगालचा नवाब बनला.

3) ईस्ट इंडिया कंपनीला बंगालमधील व्यापाराचे विशेष अधिकार मिळाले.

4) सिराज उद्दौलाने कलकत्त्यावर केलेल्या आक्रमणाची नुकसान भरपाई म्हणून मीर जाफरने ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीला 17 कोटी 70 लाख रुपये दिले.

21. मार्तंड वर्माने डचांना कसे नियंत्रित ठेवले? (साधारण)
* 1729 ते 1758 पर्यंत वायनाड संस्थानावर राज्य करणाऱ्या मार्तंड वर्माने आजूबाजूच्या राजापासून आणि परदेशी डचांपासून आपल्या राज्याचे रक्षण केले.
* डच लोकांनी काळया मिरीच्या व्यापारावर नियंत्रण ठेवू नये म्हणून त्यांनी आपली राजधानी पद्मनाभपुराहून तिरुअनंतपुरम येथे हलविली.

* जेव्हा डच सैन्याने कायमकुलम, कोची पूरक्कड आणि वडक्कुकुर या राज्यासह त्रावणकोरवर हल्ला केला तेव्हा मार्तंड वर्माच्या सैन्याने डच सैन्याचा पराभव केला नेदमंगल आणि कट्टारकारा ही व्यापारी केंद्र ताब्यात घेतली.

प्रकरण 2   ब्रिटिश सत्तेचा विस्तार

I खालील योग्य उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

१. पहिले अँग्लो मराठा युद्ध या तहाने थांबले (September 2022)(सुलभ)

ब) सालबाई

२, सहाय्यक सैन्य पद्धत लागू करणारा ब्रिटिश अधिकारी.(September 2022)

ब) लॉर्ड वेलस्ली

3 सहाय्यक सैन्य पद्धततिवर सही करणारा पहिला राजा(April 2023)(सुलभ)

अ) हैदराबाद निजाम

4. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धानंतर ब्रिटिशांनी साताऱ्यामध्ये मराठ्यांचा वारस म्हणून घोषित केले (कठीण)

ड) प्रताप सिंह

5. दत्तक वारस ना मंजूर कायदा यांनी लागू केला(सुलभ)

अ) लॉर्ड डलहौसी

6. पंजाब ब्रिटिश साम्राज्यामध्ये समाविष्ट करणारे (April 2024)(साधारण)

अ) लॉर्ड डलहौसी

7. दुसरे अँग्लो मराठा युद्ध या तहाने थांबले(June 2023)(साधारण)

अ) बासेन

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

8. शिखांना कोणीसंघटित केले ?(साधारण)

रणजीत सिंह

9. सहाय्यक सैन्य पद्धती म्हणजे काय? (सुलभ)

भारतातील राज्यांना स्वतःच्या नियंत्रणाखाली आणण्यासाठी 1798 मध्ये लॉर्ड वेलस्लीने अमलात आणलेली पद्धत.

10. वेलस्ली आपल्या पदाचा राजीनामा देऊन ब्रिटनला परत गेला कारण काय (June 2022)(कठीण)

वेलस्लीच्या युद्धपिपासाळू धोरणामुळे कंपनीवरील आर्थिक बोजा वाढला यावरून त्याच्यावर कडक टीका झाली.त्यामुळे वेलस्ली आपला पदाचा राजीनामा देऊन इंग्लंडला परत गेला.

11. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धाचे कारण कोणते ?(साधारण)

* तिसरे अँग्लो मराठा युद्ध 1817 ते 1818 या कालावधीत मराठी व ब्रिटिश याच्यात झाले.

* स्वतःची पत व स्वातंत्र्य अबाधित ठेवण्यासाठी मराठा घराण्याने शर्तीचे प्रयत्न केले.

12.1839 मध्ये पंजाब मध्ये राजकीय अस्वस्थता निर्माण होण्याची कारण काय? (कठीण)

1839 मध्ये पंजाबचा सिंह म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या रणजित सिंह या राजाच्या निधनामुळे तिथे राजकीय अराजकता माजली.

13.पहिल्या अँग्लो मराठा युद्धानंतर पेशवे कोण झाले?(September 2022)(साधारण)

दुसरा माधवराव पेशवे

III खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यात लिहा.

14. ब्रिटिशांनी भारतात साम्राज्य विस्तार करण्यासाठी अवलंबलेले मार्ग कोणते?(साधारण)

* 18 व्या शतकाच्या मध्यापासून ते 19 व्या शतकाच्या मध्यापर्यंत वारंवार युद्धे केली.
* सहाय्यक सैन्य पद्धत लागू केली
* दत्तक वारस नामंजूर योजना लागू केला

15. पहिल्या अँग्लो मराठा युद्धाची कारणे कोणती?(साधारण)

* पहिला अँग्लो मराठा युद्ध 1775 ते 1782 दरम्यान मराठा व ब्रिटिशांमध्ये झाले.
* दुसऱ्या शहा आलमने मराठ्यांशी हात मिळवणी केल्यामुळे त्याला दिल्लीच्या तख्तावर बसवले. *इंग्रजांच्या ताब्यात असलेले होरा आणि अलाहाबाद हे प्रांत शहा आलमने मराठ्याला दिले.
* यामुळे इंग्रज व मराठयांमध्ये वैर निर्माण झाले.
* माधवराव पेशवे या शूर व बलाढ्य योध्दाच्या मृत्यूने मराठ्यांना फटका बसला.
* नारायणराव सत्तेवर आले पण रघुनाथ रावांनी त्यांची हत्या केली.
* यामुळे पेशवे पदासाठी अंतर्गत कलह सुरू झाले.
* मराठा सरदारांच्या गटाने राघोबादादा ऐवजी नारायणरावांचा मुलगा दुसरा माधवराव याला पेशवे दिले.
* यामुळे राघोबा ब्रिटिशांच्या आश्रयाला गेला याच संधीचा फायदा ब्रिटिशांनी घेतला.

16. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धाची कारणे कोणती?(साधारण)

* तिसरे अँग्लो मराठा युद्ध 1817 ते 1818 या कालावधीत मराठा व ब्रिटिश यांच्यात झाले.
* स्वतःची पत व स्वातंत्र्य अबाधित ठेवण्यासाठी मराठा घराण्यांनी शर्तीचे प्रयत्न केले.
* 1817 साली पेशव्यांनी पुण्यातील इंग्रजांच्या रेसिडेन्सी वर हल्ला चढवून तेथे जाळपोळ करण्याचा प्रयत्न केला.
* नागपूरच्या आप्पासाहेबांनी व मल्हारराव होळकर यांनी इंग्रजांविरुद्ध बंड पुकारले व ते पराभूत झाले.
* शेवटी दुसऱ्या बाजीराव पेशव्याने ब्रिटिशांविरुद्ध कोरेगाव व आष्टी येथे 818 मध्ये युद्ध केले आणि तो ब्रिटिशांना शरणाला आला.

17. तिसऱ्या अँग्लो मराठा युद्धाचे परिणाम लिहा?(कठीण)

* ब्रिटिशांनी पेशवे पद रद्द करून बाजीरावला निवृत्तीवेतन दिले.
* छत्रपती शिवाजीचा वंशज प्रताप सिंह याला साताऱ्याच्या गादीवर बसवले आणि त्याला मराठ्यांचा वारसदार म्हणून घोषित केले.
* अशा रीतीने त्यांनी मराठ्यांचा विरोध पूर्णपणे दडपून टाकला.

18. ब्रिटिश अधिकार विस्तारासाठी दत्तक वारस नामंजूर कायदा कसा उपयोगी ठरला ?(सुलभ)

* या कायद्यानुसार जर एखाद्या निपुत्रीक राजाचा मृत्यू झाला तर त्याच्या दत्तक पुत्राला गादीवर बसण्याचा कायदेशीर हक्क नव्हता.
* असे राज्य आपोआपच ब्रिटिश साम्राज्यामध्ये विलीन केले जात असे.
* या धोरणा अंतर्गत सातारा, नागपूर संबळपूर,उदयपूर,झाशी,जयपूर अशी अनेक संस्थाने खालसा करण्यात आली.

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा वाक्यात लिहा

19. सहाय्यक सैन्य पद्धतीमधील अटी लिहा (June 2000 bhabhi June 2013 June 2024 April 2015 June 2015) (साधारण)

* सहाय्यक सैन्य पद्धत स्वीकारणाऱ्या भारतीय राजांना ब्रिटिश सैन्य त्यांच्या राज्यात ठेवावे लागले * सैन्याची देखभाल आणि सैनिकांच्या वेतनाचा खर्च संबंधित राजाने करावा.

* राजाला त्याच्या दरबारात ब्रिटिशांचा वकील ठेवणे आवश्यक होते.

* ब्रिटिशांच्या परवानगीशिवाय राजाला इतर कोणत्याही युरोपियनांची नेमणूक करता येणार नाही *राज्यकर्त्यांनी इतर राज्यांशी तसेच इतर संस्थानांशी स्वतंत्र करार करावयाचे नाहीत.

* त्यासाठी त्यांना गव्हर्नरची परवानगी घेणे बंधनकारक होते.

* वरील सर्व सेवांच्या बदल्यात त्या राजाला ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीकडून अंतर्गत किंवा बाह्य आक्रमणापासून संपूर्ण संरक्षण मिळेल.

प्रकरण 3

ब्रिटिश सत्तेचे परिणाम

I खालील प्रश्नांची योग्य उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

1.कलकत्त्यामध्ये सुप्रीम कोर्ट स्थापन करण्यासाठी चालना देणारा कायदा **अ)1773 रेग्युलेटिंग ऍक्ट**

2. पोलीस अधीक्षक हे पद निर्माण करणारा

ब) लॉर्ड कॉर्नवॉलिस

3. कलकत्ता बॉम्बे मद्रास या ठिकाणी विश्वविद्यालय स्थापन केलेला

क) लॉर्ड डलहौसी

4. मुसलमानांना वेगळा मतदार संघ जारी केलेला कायदा **अ) 1909 भारत परिषद कायदा**

5.1935 चा भारत सरकारचा कायदा भारताचे स्वतंत्र म्हणून एक प्रमुख कायदा आहे कसे

ड) अखिल भारतीय संघराज्याची स्थापना झाली.

6. कायमधारा किंवा जमीनदारी पद्धत लागू करणारा - **लॉर्ड कॉर्नवालीस -1793**

7.आधुनिक शिक्षणाचा प्रसार करणारी वरदी कोण मेकॉले **अहवाल**

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

8. आधुनिक शिक्षण पद्धतीला चालना देणारा पहिला ब्रिटिश अधिकारी कोण?

विलियम बेंटिंग

9. महालवारी पद्धत याने सुरू केली?

आर.एम.बेवर्ड आणि जेम्स थॉमसन

10. 1858 मध्ये भारताचा पहिला व्हाईसरॉय कोण? **लॉर्ड कॅनिंग**

11. दिवाणी अदालत म्हणजे काय? **दिवाणी अदालत म्हणजे नागरी न्यायालय**

12. चार्टर अँक्टचे प्रमुख उद्देश कोणते? **इस्ट इंडिया कंपनीला ब्रिटिश सरकारकडून भारतात व्यापार करण्यासाठी मिळालेल्या सनदेचे नूतनीकरण करणे.**

13. ब्रिटिशांच्या कालावधीमध्ये भारतीयांना सैन्यदलयात दिला जाणारा सर्वात उच्च हुद्दा कोणता?**सुभेदार**

14. भारतीय शेतकरी कर्जात जन्मतो, कर्जात राहतो कर्जात मरतो असे म्हणणारा? **चार्ल्स मेटकॉफ**

15. कोणत्या कायद्यांतर्गत भारतीय रिझर्व बँकेची स्थापना करण्यात आली? **चार्ल्स वूड आयोग**

III. खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात उत्तरे लिहा

16. रयतवारी पद्धतीची लक्षणे कोणती?

- रयतवारी पद्धत पहिल्यांदा बारा महल प्रांतामध्ये सुरुवात झाली.
- 1792 मध्ये अलेक्झांडर रीड यांनी ही पद्धत सुरू केली.
- जो जमीन कसतो तोच जमिनीचा मालक म्हणून ओळखला जात असे.
- उत्पन्नाच्या 50 टक्के रक्कम मालकाला कराच्या स्वरूपात कंपनीला द्यावी लागेल.
- जमीन महसुलाला 30 वर्षांची मुदत असे.

17. ब्रिटिश शिक्षण पद्धतीचे भारतीया वर झालेले परिणाम कोणते?

- भारतीयांमध्ये राष्ट्रीयत्वाची भावना जागृत झाली.
- भारतीयांमध्ये आधुनिकता निधर्मीपणा लोकशाही वृत्ती आणि विवेक बुद्धी जागृत झाली.
- स्थानिक साहित्य व भाषांना उत्तेजन मिळाले.
- नियतकालिकांचा उदय झाला.
- जे एस मिल,रुसो,मॉंटेस्क्यू यांच्या विचारांमुळे सुशिक्षित भारतीय तरुणांमध्ये नव्या विचारांची उत्पत्ती होऊ लागली.
- जगभरात सुरू असलेल्या स्वतंत्र चळवळींचा प्रभाव भारतीयावरही पडला.
- भारतीयांना आपल्या परंपरा संवर्धन करण्याची जाणीव निर्माण झाली.

18. ब्रिटिशांच्या महसूल नीतीचा भारतीय वर झालेला परिणाम लिहा?

- शेतकऱ्यांचे शोषण करणारा जमीनदारांचा नवा वर्ग निर्माण झाला.
- जमीनदारांच्या शोषणाला बळी पडलेले शेतकरी भूमीहीन झाले.
- जमिनी गहाण ठेवून कर उपलब्ध होऊ लागले.
- अनेक जमीनदारांना जमिनीचा कर भरण्यासाठी त्यांच्या जमिनी गहाण ठेवावे लागल्या.
- कृषी क्षेत्र हे इंग्लंडमधील कारखान्यांना लागणारा कच्च्या मालाचे उत्पादन करणारे व्यावसायिक क्षेत्र बनले.
- सावकार लोक श्रीमंत झाले.

19. 1919 च्या मॉन्टीगो-चेम्स फोर्ड सुधारणा कायद्यामधील तरतुदी लिहा?

- केंद्रात दोन ग्रहांचे सरकार स्थापनेची पद्धत सुरू झाली.
- वरिष्ठ सभागृह व कनिष्ठ सभागृह यांची स्थापना झाली.
- प्रांतामध्येसुद्धा दोन गृह निर्माण करण्यात आली.
- भारतासाठी एका उच्च आयुक्तांची नेमणूक करण्यात आली.
- प्रांतीय अर्थसंकल्प केंद्रीय अर्थसंकल्पापासून वेगळा करण्यात आला.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांना विकास करण्याची हमी देण्यात आली.
- मुसलमान ,शीख ,अँग्लो इंडियन व युरोपियन यांच्यासाठी स्वतंत्र मतदारसंघ सुरू करण्यात आले.

20. 1935 चा कायदा भारतीय सरकारला संविधान रचनेमध्ये महत्त्वाचे योगदान देतो कसे?

- 1928 मध्ये मोतीलाल नेहरूंच्या नेतृत्वाखाली सादर करण्यात आलेला अहवाल या कायद्याच्या निर्मितीमध्ये महत्त्वाचा ठरला.
- भारतीय राज्यघटनेतील बहुतांश तरतुदी या कायद्यावर आधारित आहेत.
- या कायद्यांतर्गत भारतीयांना पूर्णपणे जबाबदार सरकार स्थापन करण्याची परवानगी दिली.

- या कायद्यांतर्गत केंद्रामध्ये दुहेरी राज्यव्यवस्था स्थापन करण्यात आली.

21. ब्रिटिशांच्या कालावधीमध्ये न्यायव्यवस्थेमध्ये झालेले बदल कोणते?

- 1764 च्या बक्सार च्या लढाईनंतर शहा आलम कडून बंगाल प्रांतातील दिवाणी हक्क ब्रिटिशांना मिळाले.
- ब्रिटिशांनी बंगाल प्रांतात दुहेरी राज्यव्यवस्था अमलात आणली.
- 1772 मध्ये वॉरन हेस्टिंग यांनी दोन प्रकारची न्यायालये सक्तीची केली.
- दिवाणी अदालत म्हणजे नागरी न्यायालय व फौजदारी अदालत म्हणजे गुन्हेगारी न्यायालय ब्रिटिशांनी अमलात आणली.
- ब्रिटिशांनी कायदे अमलात आणून गुन्हेगारी कायद्यात आवश्यक ते बदल करण्यात आले.
- दिवाणी न्यायालय युरोपियन अधिकाऱ्यांच्या अधिपत्याखाली आली.
- फौजदारी न्यायालय काझिंच्या नियंत्रणाखाली असली तरी ती युरोपियन अधिकाऱ्यांच्या देखरेखेखाली कार्यरत होती.

प्रकरण 4

म्हैसूरचे वडेयर आणि ब्रिटिश सत्तेला कर्नाटकातून झालेला विरोध

I खालील प्रश्नांची योग्य उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

1. म्हैसूर राज्य गीत कायोश्री गौरी यांनी रचिले

क) बसप्पा शास्त्री

2. पहिले अँग्लो म्हैसूर युद्ध या तहाने थांबले?

ड) मद्रासचा तह

3. सुरपूर कोणत्या जिल्ह्यात आहे? **ड)यादगिरी**

4. संगोळी रायण्णा यांना फासावर चढवलेले ठिकाण?**ब) नंदगड**

5.पोर्तोनोव्हो येथील युद्धाचा परिणाम काय झाला?

अ) हैदर अलीचा ब्रिटिशांकडून पराभव

6. बेंगलोर ते मैसूर रेल्वे मार्गाची सुरुवात केल्याचे श्रेय यांना जाते? **क) दहावा च्यामराजेंद्र वडेयर**

7. महात्मा गांधीजींनी राजश्री असे म्हटले..

ब) चौथा कृष्णराज वडेयर

8. मैसूर संस्थांमधील नवरात्री उत्सव (दसरा)श्रीरंगपट्टण मध्ये सुरुवात करणारे- **राजवडेयर**

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

9. भारताच्या इतिहासामध्ये 18 वे शतक असे चित्रित केले आहे? **राजकीय समस्यांचे शतक**

10. राणी चन्नम्माला बैलहोगलच्या तुरुंगातून कुसुगलच्या तुरुंगामध्ये घालण्याचे कारण काय?

संगोळी रायण्णा राणी चन्नम्माच्या सांगण्यावरून लष्करी कारवाया करत आहे अशी समजूत झाली.

11. अँग्लो मैसूर दुसरे युद्ध कोणत्या तहाने थांबले? **मंगळूरचा तह**

12. हलगलीच्या बेरडांनी ब्रिटिशाविरुद्ध बंड करण्याचे कारण काय?

शस्त्रास्त्र वापरावर बंदी घालण्यात आली म्हणून

13. ‘राजमुडी’हा मुकुट कोणी भगवान चेलूवनारायण स्वामीना अर्पण केला?**राजवडेयर**

III. खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात किंवा अंशात उत्तरे लिहा

14. राजवडेयर यांची कामगिरी कोणती?

- सीजन पट्टण ही त्याने राजधानी बनवली.
- श्रीरंगपट्टण म्हैसूर आणि मेलुकोट येथील मंदिराचे पुनरुज्जीवन केले.
- राजामुडी हा मोकुट त्याने भगवान चेलूवनारायण स्वामींना अर्पण केला.
- श्रीरंगपट्टण येथे नवरात्र उत्सवाची सुरुवात केली.

15. म्हैसूर राज्याच्या अभिवृद्धीमध्ये के शेषाद्री अय्यर यांचे योगदान लिहा.

- नवीन रेल्वे मार्गांची सुरुवात केली.
- म्हैसूर नागरी सेवा परीक्षा सुरू केल्या.
- बालविवाह प्रतिबंध कायदा लागू केला.
- शिमशाजलविद्युत प्रकल्प सुरू केला.

पाणी पुवठ्याला अधिक महत्त्व दिले.

16. श्रीरंगपट्टण तहातील अटी कोणत्या?

- टिपू सुलतानने आपले अर्धे राज्य ब्रिटिशांना देणे.
- युद्धाची नुकसान भरपाई म्हणून तीन कोटी रुपये देणे.
- या पैशाच्या बदल्यात जामीन म्हणून आपले दोन पुत्र ब्रिटिशांकडे ओलीस ठेवणे.
- आपल्या ताब्यात असणाऱ्या ब्रिटिश सैन्यांची तुरुंगातून सुटका करणे.

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा

17. चौथा कृष्णराज वडेयर यांच्या कामगिरीचे वर्णन करा

- सोन्याच्या खाणीमध्ये सुधारणा महाविद्यालयाची स्थापना मानिकणवे जलाशयाचे बांधकाम रेल्वे रुग्णालय आणि शिवण समुद्रम येथील जलविद्युत प्रकल्प सुरु करण्यात आला. शिवन समुद्रम येथून जलविद्युत कोलार सोन्याच्या खाणीला आणि नंतर बेंगळूर शहराला वीजपुरवठा करण्यात आला.
- यांच्या कालावधीमध्ये भारतात विद्युतीकरण झालेले बेंगळूर हे पहिले शहर ठरले.
- सर्व प्राथमिक शिक्षण मोफत केले .
- मुलींच्या शिक्षणासाठी मदत केली.
- म्हैसूर विद्यापीठ सुरू केले.
- परदेशात शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती सुरू केली.
- 1905 मध्ये टाटांच्या मदतीने बेंगलोर येथे इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स ची स्थापना केली.
- सिंचन विकासाला विशेष लक्ष दिले.
- बेळगोळ जवळ कावेरी नदीवर एक धरण बांधण्यात आले.
- नवीन रेल्वे मार्ग सुरू करण्यात आले.
- लोह आणि पोलाद कारखाना सिमेंट कारखाना, भद्रावती येथील कागद कारखाना, मांडया येथील साखर कारखाना, मैसूर येथे चंदन तेलाचा कारखाना, बेंगळूर येथे साबण कारखाना, बेळगोळ येथील रसायने व खताचा कारखाना सुरू केला.
- न्यायालयीन सभेची स्थापना केली.

18. स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये संगोळी रायण्णांची भूमिका वर्णन करा

- चन्नम्मा बरोबर संगोळी रायाण्णाही लढला.
- युद्धामध्ये त्याला अटक करण्यात आली व नंतर त्यांची सुटका करण्यात आली.
- कित्तुरच्या स्वातंत्र्यासाठी सैनिकांना संघटित केले.
- तालुक्याच्या ठिकाणी असणारे खजिने लुटण्याची योजना आखली होती.
- नंदगड आणि संपत गाव ही याची प्रमुख स्थळे होती.
- कृष्णदेवरायामुळे याला पकडण्यात आले.
- 1831 मध्ये नंदगड येथे फाशीची शिक्षा ठोठावण्यात आली.

19. अमरसुळ्याचे बंडाला शेतकऱ्याचे बंड असे म्हटले जाते कारण? किंवा अमर सुळ्याच्या बंडा बद्दल लिहा..

- हे प्रामुख्याने शेतकऱ्यांचे बंड होते.
- स्वामी अपरंपर कल्याण स्वामी आणि पुट्टबसप्पा यांनी हे बंड केले.
- स्वामी अपरांपर, कल्याण स्वामी यांच्या अटकेनंतर पुट्टबसपा यांनी हे बंड सुरू ठेवले.
- पुट्टबसप्पा यांनी स्वतःच कल्याणस्वामी आहे असे सांगितले.
- पुट्टबरसपानी बंडखोरांना संघटित केले.
- यांनी बंटवाळच्या खजिन्याची व तुरुंगाची लूट केली.
- कोडगु मधील लोकांच्या सहाय्याने ब्रिटिशांनी त्याना पकडले.

प्रकरण 5
सामाजिक व धार्मिक सुधारणा चळवळी

I खालील प्रश्नांची उत्तर निवडा आणि ते लिहा.

1. 'मानव सेवा ही ईश्वर सेवा' म्हणणारी संस्था कोणती? **ब) प्रार्थना समाज**

2. राजा राम मोहन राय यांनी बंगाली भाषेमध्ये सुरुवात केलेले वर्तमान पत्रक **अ) संवाद कौमुदी**

3. शुद्धी चळवळ ही या संस्थेची प्रमुख होती?

ड) आर्य समाज

4. थिऑसॉफिकल सोसायटीची स्थापना करणारे

ड)मादाम ब्लाव्हाटस्की आणि कर्नल ऑलक्वाट

5.'न्यू इंडिया' वर्तमान पत्र कोणी सुरु केले?**क)ॲनी बेझंट**

6.'वेदांकडे परत चला' अशी घोषणा कोणी केली?**अ)दयानंद सरस्वती**

7. मूर्ति पूजेवर विश्वास ठेवणारे...

क) रामकृष्ण परमहंस

8. सामाजिक व्यवस्था सुधारण्यासाठी योग्य आणि सक्तीचे शिक्षण गरजेचे आहे असे कोणत्या संस्थेने म्हटले?**क) सत्यशोधक समाज**

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

9. 19 व्या शतकाला काय म्हणून ओळखतात?

भारतीय पुनरूर्जीवनाचा काळ आणि समाजसुधारणांचा काळ

10. आत्म गौरव चळवळ कोणाच्या नेतृत्वाखाली सुरुवात झाली? **ई व्ही रामस्वामी अय्यर/पेरियार**

11. प्रार्थना समाजाचे संस्थापक कोण? **आत्माराम पांडुरंग**

12. स्वातंत्र्य हे प्रत्येक माणसाचे प्राथमिक आवश्यकता आहे असं म्हणणारे कोण? **ज्योतिबा फुले**
13. स्वामी विवेकानंदांचे गुरु कोण? **रामकृष्ण परमहंस**
14. तरुण बंगाली चळवळ यांनी सुरू केली? **हेन्री व्हीव्हीयन डिरोजिओ**
15. रामकृष्ण मिशन संस्थेची स्थापना करण्याचा उद्देश काय?
रामकृष्ण परमहंस यांच्या आदर्शांचा विचारांचा प्रचार करण्यासाठी
16.मानव समाजाला एका जाती एकच धर्म एकच देव असे कोणी म्हटले? **नारायण गुरु**
17. गुलामगिरी पुस्तक लिहिलेले समाज सुधारक कोण? **महात्मा ज्योतिबा फुले**
18. प्रार्थना समाज लोकप्रिय करणारा समाज सुधारक कोण? **एम.जी. रानडे**
19. अँग्लो ओरिएंटल कॉलेजची स्थापना यांनी केली? **सर सय्यद अहमद खान**
20. हेन्री व्हीव्हीयन डिरोजिओ यांनी कोणत्या व्यासपीठाच्या माध्यमातून नवीन विचार सरणीला चालना दिली? **शैक्षणिक संघटना**
21. राममोहन रॉय यांच्या सती पद्धती विरुद्ध विलियम बेंटिंग यांनी कसे सहकार्य केले?
सती पद्धत विरोधी कायदा अमलात आणला.
22. सत्यार्थ प्रकाश पुस्तकाचे रचना कोणी केली? **दयानंद सरस्वती**

III. खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात किंवा अंशात उत्तरे लिहा

23.19 व्या शतकाला पुनरुजीवनाचा काळ असे म्हणतात. का?

- भारतीयांचा पाश्चात्य संस्कृतीशी संबंध आला.
- इंग्रजी शिक्षणाचा फायदा झाला.
- भारतीयांमध्ये बुद्धिवाद वाढला.
- तर्कशुद्ध वृत्तीने भारतीयांना अंधश्रद्धा आणि त्यांच्या परंपरांमधील विरोधाभासावर प्रश्नचिन्ह निर्माण करण्यास प्रवृत्त केले.
- भारतीय मध्ये वैज्ञानिक आणि तर्कसंगत दृष्टिकोन उदयास आला.
- या कालावधीमध्ये भारतीयांना लोकशाही स्वातंत्र्य समता आणि राष्ट्रवादी या संकल्पनांची ओळख झाली.
- राजा राम मोहनराय,दयानंद सरस्वती,महादेव गोविंद रानडे, ज्योतिबा फुले, स्वामी विवेकानंद, अँनी बेझंट,सय्यद अहमद खान,नारायण गुरु आणि पेरियार यांनी सामाजिक सुधारणा घडवून आणल्या.

24.राम मोहन रॉय यांच्या सुधारणांचा उल्लेख करा.

- भारतीय पुनर्जीवनासाठी आधुनिक विज्ञान आणि इंग्रजी शिक्षण आवश्यक आहे असे त्यांनी सांगितले.
- महिलांच्या शोषणाला विरोध केला.
- सती प्रथा आणि बालविवाह पद्धतींचा विरोध केला.
- लॉर्ड विल्यम बेंटिंग यांच्या मदतीने सतीबंदी कायद्याचे समर्थन केले.
- संवाद कौमुदी नावाचे बंगाली वृत्तपत्र सुरू केले.
- यज्ञ आणि विधी यांच्या कामगिरीचा निषेध केला.

25.सत्यशोधक समाजाच्या सुधारणा कोणत्या आहेत?
स्त्रियांना शिक्षण देणे.

- बाल विवाह विरोध केला.
- विधवांना तिरस्कारीत जीवनापासून अलिप्त करणे
- विधवा पुनर्विवाहाला प्रोत्साहन देणे.
- जातिव्यवस्थेचा तिरस्कार करणे.
- शूद्रांना व स्त्रियांना शिक्षण मिळण्याची व्यवस्था करणे.
- आपल्या विहिरीतील पाणी अस्पृश्यांना व सर्व जाती धर्मासाठी खुले केले.
- सावित्रीबाई फुले यांनीही त्यांच्या कार्यात मोलाचे योगदान दिले.
- मुलीं साठी वसतिगृहाची स्थापना झाली.
- समानतेवर आधारीत नवा समाज निर्मितीचे कार्य फुले दाम्पत्याने गेले.

26.ब्राह्म समाजाची शिकवण काय आहे?

- एकेश्वरवादाचे प्रतिपादन केले.
- अर्थहीन चालीरीतींना विरोध केला.
- बालविवाह आणि बहुपत्नीत्व याला विरोध केला.
- विधवा स्त्रियांची दयनीय स्थिती दूर करणे.
- चांगुलपणा कोठेही असला तरी त्याचा स्वीकार केला पाहिजे.
- इंग्रजी शिक्षणास महत्त्व दिले.

27.दयानंद सरस्वती यांनी कोणत्या सुधारणा केल्या/ आर्य समाजाचे उद्देश लिहा?

- ईश्वरावर श्रद्धा ठेवावी.
- जाती पद्धतीचा तिरस्कार करावा.
- आंतरजातीय विवाहांना प्रोत्साहन दिले.
- बहुपत्नीत्व व बालविवाह पद्धतींचा तिरस्कार केला.
- स्त्री व पुरुष समान आहेत.
- वेद हे अत्यंत श्रेष्ठ आहेत.

28. प्रार्थना समाजाच्या सुधारणा आणि उद्देश लिहा

- मानव जातीची सेवा म्हणजे ईश्वर सेवा
- शिक्षणाच्या प्रसाराला प्राधान्य दिले.
- डेक्कन एज्युकेशन सोसायटीच्या माध्यमातून शैक्षणिक क्षेत्राचा विकास केला.
- बालविवाह, जातीव्यवस्था मूर्ती पूजा आणि परदा पद्धतीचा विरोध केला.
- सर्वधर्म हे सत्याकडे जाणारे मार्ग आहेत असे त्यांनी सांगितले.
- विधवा विवाह, स्त्री साक्षरता, आंतरजातीय विवाह सर्व जातीच्या लोकांच्या एकत्र जेवणाला प्रोत्साहन दिले. अनाथ आश्रम राष्ट्रीय शाळा आणि महिलांसाठी आश्रयगृह स्थापन करण्यात आली. समाजाच्या सुधारणे शिवा राजकीय आणि आर्थिक क्षेत्रातील प्रगती अशक्य आहे असे त्यांचे मत होते.
- हिंदू आणि मुस्लिम ऐक्याचा प्रचार केला. मुलींच्या शिक्षणासाठी त्यांनी हायस्कूल सुरू केले.

29. स्वामी विवेकानंदांचे योगदान लिहा

- भारतीयांना जागरूक करणारे क्रांतिकारी संन्यासी.
- स्वामी विवेकानंदांनी सर्व धर्मांच्या समानतेचा संदेश जगभर पोहोचविला
- मोक्षप्राप्तीसाठी समाजसेवा आवश्यक आहे असे त्यांनी सांगितले.

- राष्ट्र आणि धर्म या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत.
- सुशिक्षित लोक समाजात सुधारणा घडवून आणतील असा त्यांचा ठाम विश्वास होता.
- कायद्याच्या माध्यमातून सामाजिक सुधारणांचे नियम लागू केले पाहिजे अशी त्यांची अपेक्षा होती.
- पाश्चिमात्यांचे अंधानुकरण थांबविण्याचे आवाहन त्यांनी केले.
- संस्कृतीचे संवर्धन करणे महत्त्वाचे असे त्यांनी सांगितले.

30. ॲनी बेझंट यांच्या सुधारणा कोणत्या?

- भगवत गीतेचा इंग्लिशमध्ये अनुवाद केला.
- यांना श्वेत सरस्वती असे म्हंटले जात असे.
- सेंट्रल हिंदू कॉलेज ची सुरुवात केली.
- 'न्यू इंडिया'हे वृत्तपत्रे सुरू केली.
- होमरूल लीग चळवळ सुरू केली.
- भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस अधिवेशनाच्या पहिल्या महिला अध्यक्षा होत्या.

प्रकरण:17
भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत त्यापैकी योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1)1857 च्या बंडाचे तात्कालीन कारण.

C) नव्याने वापरात आणलेल्या काडतुसाना गाईची व डुकराची चरबी लावल्याची अफवा.

2) कानपूर मधील बंडाचे नेतृत्व यांनी केले.

C) नानासाहेब

3) 1857 च्या बंडाच्या अपयशाचे यापैकी एक कारण आहे.

C) योग्य नेतृत्व नव्हते

4) पहिल्या स्वातंत्र्य युद्धात सैनिकानी लोकांचा विश्वास गमावला.

D) सैनिकांचे लूटमार आणि दरोडे.

II) प्रत्येक प्रश्नाचे एक वाक्यात उत्तरे लिहा

5) 1857 च्या बंडाला भारतीय इतिहासकार आणि काय नाव दिले?

- भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध.

6) 1857 च्या बंडा वेळी बराकपूर मध्ये ब्रिटिश अधिकाऱ्याला ठार मारलेला सैनिक कोण?

- मंगल पांडे

7) झाशीच्या राणीने ब्रिटिशाविरुद्ध युद्ध केलेले ठिकाण कोणते?

- ग्वाल्हेर

8) 1858 मध्ये ब्रिटिश राणीने जाहीर केलेल्या घोषणेला काय म्हणतात?

- भारतीय सनद (मॅग्नाचार्ट)

9) 1857 च्या बंडाचे सुरुवात कोणत्या घटनेने झाली?

- मेरठ मधील भारतीय सैनिकांची सुटका.

III) प्रत्येक प्रश्नाला दोन ते चार वाक्यात उत्तर लिहा.
10) 1857 च्या बंडाची राजकीय कारणे कोणती?
- दत्तक वारस नामंजूर कायदा
- सातारा जयपूर उदयपूर झांसी ही संस्थाने ब्रिटिशांनी काबीज केली.
- तंजावर आणि कर्नाटीकच्या नवाबांची पदे रद्द झाली.
- मुघल सम्राट औंधच्या नवाबाला पदच्युत केले.
- लाखो सैनिक बेरोजगार झाले.
11) 1857 च्या पहिल्या स्वातंत्र्ययुद्धाची आर्थिक कारणे कोणती?(सप्टेंबर 2020 एप्रिल 2023)
- हस्तकला आणि कुटीर उद्योगांचा नाश झाला.
- भारतीय कारागीर बेरोजगार झाले.
- कुटीर उद्योग बंद पडले.
- भारतीय वस्तूवर मोठा कर लादला.
- जमीनदार शेतकऱ्यांचे शोषण करत होते.
- शेतकरी आर्थिक संकटात सापडले.
- इनाम दिलेल्या जमिनी परत काढून घेतल्या.
12) 1857 च्या बंडाची प्रशासकीय कारणे कोणती?(सप्टेंबर 2020)
- नवीन दिवाणी आणि फौजदारी कायदे अमलात आणले.
- कायद्यामध्ये पक्षपात केला जात असे.
- भारतीयांसाठी वेगळे नियम लागले.
- इंग्रजी ही न्यायालयीन भाषा होती.
- बहुतेक न्याय इंग्रजांच्या बाजूने दिला जात असे.
- नवीन कायद्याचे आशय लोकांना समजले नाही.
13) 1857 च्या बंडाची सैनिकी कारणे कोणती?
- भारतीय सैनिकांची अवस्था दयनीय होती.
- शिपायांना इंग्रजासारखे राहणीमान वेतन आणि बढतीच्या संधी नव्हत्या.
- भारतीय सैनिकांना समुद्रापलीकडील देशात युद्धासाठी जावे लागे.
- नव्याने वापरात आणलेल्या रॉयल एनफिल्ड काड तुसानागाईची व डुकराची चरबी लावल्याची अफवा पसरली.
IV) खालील प्रत्येक प्रश्नाला आठ वाक्यात उत्तर लिहा.
14) 1857 च्या बंडाच्या अपयशाची कारणे लिहा.(जून 2020, जून 2022, सप्टेंबर 2022, एप्रिल 2024, जून 2024, ऑगस्ट 2024, एप्रिल 2025, जून 2025)
- हे बंड संपूर्ण भारतभर पसरले नाही.
- काही राजे आणि जमीनदार स्वतःच्या स्वार्थासाठी लढले.
- बंडाचे योग्य नियोजन नव्हते.
- भारतीय सैनिकात एकजूटता नव्हती.
- योग्य मार्गदर्शनाचा अभाव.

- संघटनेचा अभाव.
- योग्य नेतृत्वाचा अभाव.
- बंडखोरांना विशिष्ट ध्येय नव्हते.
- अनेक स्थानिक राजकर्ते बंडापासून अलिप्त राहिले.
- सैनिकांनी लुटमार केल्यामुळे लोकांचा विश्वास गमावला.

15) 1857 च्या बंडाचे परिणाम कोणते?

- ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीची सत्ता संपुष्टात आली.
- भारताचा राज्यकारभार ब्रिटिश राणीच्या अधिपत्याखाली आला.
- 1858 मध्ये राणीने जाहीरनामा घोषित केला.
- भारतीयांचे प्रेम पाठिंबा विश्वास आणि शांती असेल तरच भारतात राज्य करणे साध्य आहे.
- भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीला एक नवी दिशा मिळाली.

पाठ 7
स्वातंत्र्याची चळवळ

खालील प्रश्नांना प्रत्येकी चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे संस्थापक —----

-B) ए. ओ. ह्यूम

2) मराठा वर्तमानपत्र यांनी सुरू केले

-C) बाळ गंगाधर टिळक

3) स्वराज्य पक्षाची स्थापना झालेली वर्ष —-

-B) 1923

4) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या हरिपूर येथील अधिवेशनाचे अध्यक्ष —_–

-D) सुभाष चंद्र बोस

5) आर्थिक नि:सारणाचा सिद्धांत मांडलेले —---

-A) दादाभाई नौरोजी

6) स्वतंत्र भारताचे पहिले पंतप्रधान —---

-A) जवाहरलाल नेहरू

7) मवाळांच्या गटात असलेले एक —---

-C) गोपाल कृष्ण गोखले

8) 1905 मधील बंगालच्या फाळणीचे कारण

-B) ब्रिटिशाविरुद्धच्या चळवळीची तीव्रता कमी करणे.

9) चले जाव चळवळीचे नेतृत्व काँग्रेसेत्तर नेत्याने केले. यापैकी काँग्रेसेत्तर नेता हा होता.-

C) जयप्रकाश नारायण

10) 1938 च्या हरिपूर काँग्रेसच्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष हे होते —--

D) सुभाष चंद्र बोस

11) गांधीजींनी चंपारण्य चळवळ सुरू केली —--

A) निळीच्या उत्पादनाला पाठिंबा
12) आली बंधूनी चालवलेली चळवळ —-
B) खिलापत चळवळ
II) खालील प्रश्नांना एक वाक्यात उत्तर लिहा.
13) देशी भाषेतील वर्तमानपत्रावर नियंत्रण आणण्याचा कायदा कोणी लागू केला?
- लॉर्ड लिटन
14) भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
- 1985
15) गीता रहस्य हे पुस्तक कोणी लिहिले?
- बाळ गंगाधर टिळक
16) भारतातील गुप्त संघटना कोणत्या?
- अनुशीलन समिती आणि अभिनव भारत.
17) भारतातील खिलाफत चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले?
- मोहम्मद अली आणि शौकत आली
18) लाहोर येथील काँग्रेसच्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष कोण होते?
- पंडित जवाहरलाल नेहरू
19) चले जाव चळवळ यावर्षी सुरू झाली.
-1942
20) फॉरवर्ड ब्लॉक पक्षाची स्थापना कोणी केली?
- सुभाष चंद्र बोस
21) जनता, मूकनायक ही वर्तमानपत्रे कोणी सुरू केली?
-डॉ. बी आर आंबेडकर
22) भारताचे शेवटचे व्हाईसरॉय कोण?
- लॉर्ड माऊंटबॅटन
23) भारत आणि पाकिस्तान मधील सीमा रेखा आखलेला अहवाल कोणता?
- रेड क्लिप कमिशन
24) स्वतंत्र मुस्लिम राष्ट्राची मागणी कोणी केली?
- मोहम्मद अली जिना.
25)” स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे “ अशी घोषणा कोणी केली?
- बाळ गंगाधर टिळक
III) खालील प्रश्नांना प्रत्येकी सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.
26) भारतीय स्वतंत्र चळवळीतील मावाळांची भूमिका सांगा.
* भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचा पहिल्या वीस वर्षाचा काळ हा मवाळांचा कालखंड होता.
* दादाभाई नवरोजी म गो रानडे गोपाल कृष्ण गोखले सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी हे मवाळांचे नेते होते.
* ब्रिटिशांच्या राजवटीवर व न्यायावर विश्वास होता.
* त्यांनी लोकांना राजकीय शिक्षण देण्याचा प्रयत्न केला.

* सैनिकांचा खर्च कमी करणे उद्योग विकास करणे आणि चांगले शिक्षण देणे या त्यांच्या मागण्या होत्या.
* त्यांनी ब्रिटिश राजवटीचे दुष्परिणाम अवलोकन्याचा प्रयत्न केला.
* आर्थिक निःसारनाचा सिद्धांत मांडला.

27) आर्थिक निःसारनाचा सिद्धांत स्पष्ट करा. किंवा दादाभाई नवरोजी यांनी भारतीय संपत्तीचा ओघ इंग्लंडकडे चालला या वाक्याचे समर्थन करा.

* दादाभाई नवरोजी यांनी भारतातील संपत्तीचा ओघ इंग्लंडकडे कसा चालला याचे विश्लेषण केले.
* आयात वाढ व निर्यात कमी केल्यामुळे
* भारतीय खजिन्यातून ब्रिटिश अधिकाऱ्यांना दिला जाणारा पगार.
* निवृत्ती वेतन आणि प्रशासकीय खर्च भारतीयाला उचलावा लागत असे.
* त्यामुळे भारताची संपत्ती इंग्लंडकडे वाहत गेली.

28) स्वातंत्र्य चळवळीतील जहालांची भूमिका स्पष्ट करा.

* जहालाने मवाळणा राजकीय दास म्हटले
* अरविंद घोष बाल गंगाधर टिळक बिपिन चंद्र पाल हे प्रमुख जहाल नेते होते.
* जहाल आणि स्वदेशी चळवळ देशभर पसरवली.
* स्वराज्य आणि सुशासनाला पर्याय नाही असे सुचविले.
* संपूर्ण स्वातंत्र्य मिळविणे हे त्यांचे ध्येय होते.
* त्यांनी धार्मिक विधी द्वारे लोकांना संघटित केले.
* गणेशोत्सव शिवजयंती दुर्गा पूजेच्या माध्यमातून लोकांच्या मध्ये देश प्रेम जागे केले.
* स्वातंत्र्य चळवळीसाठी लोकांना संघटित केले.

29) क्रांतिकारकांनी चालवलेल्या चळवळीचे स्पष्टीकरण करा.

* क्रांतिकारकांनी संपूर्ण स्वातंत्र्याचे स्वप्न पाहिले.
* हिंसात्मक मार्गाने ब्रिटिशांना पराभूत करू यावर विश्वास होता.
* व्हिडी सावरकर अरविंद घोष श्यामजी कृष्ण वर्मा खुदीराम बोस भगतसिंग चंद्रशेखर आजाद हे क्रांतिकारक होते
* गुप्त संघटनांची स्थापना
* अनुशीलन समिती आणि अभिनव भारत यासारख्या संघटना.
* बॉम्ब आणि बंदुकीचा धाक
* देणगी संग्रह आणि शस्त्रास्त्रांचा संग्रह केला.
* क्रांतिकारकांना प्रशिक्षण दिले.
* पण शेवटी इंग्रजांनी क्रांतिकारकांना फाशी दिली.

30) असहकार चळवळी विषयी माहिती लिहा

* 1920 मध्ये गांधीजींनी असहकार चळवळीची घोषणा केली.
* गांधीजींनी ब्रिटिशांनी दिलेले पुरस्कार नाकारले.
* विद्यार्थ्यांनी शाळा व महाविद्यालयावर बहिष्कार घातला.
* वकिलानी वकिली सोडली.
* ब्रिटिश राजपुत्राच्या भेटीला विरोध केला.

* या चळवळीने ब्रिटिश सरकारला भीती वाटू लागली.
* चौरी चौरा हत्याकांड.
* चौरी चौरा घटनेमुळे गांधीजींनी असहकार चळवळ मागे घेतली.

31) सविनय कायदेभंग चळवळीचे वर्णन करा.
* संपूर्ण स्वराज्याचे ध्येय ठरविले.
* गांधीजींनी चळवळीची संपूर्ण जबाबदारी स्वीकारली.
* गांधीजींनी व्हाईसरॉयला 11 मागण्यांचे पत्र लिहिले
* व्हाईसरॉयने या मागण्यांचा विचार केला नाही.
* गांधीजींनी त्यांच्या अनुयायासह साबरमती पासून दांडी पर्यंत पायी प्रवास केला.
* समुद्रकिनाऱ्यावर मीठ बनवून मिठाचा सत्याग्रह सुरू केला.
* ही चळवळ देशाच्या विविध भागात सुरू झाली.
* सर्व नेत्यासह हजारो लोकांना अटक झाली.

32) चले जाव चळवळीचे वर्णन करा. किंवा छोडो भारत आंदोलन चळवळीचे स्पष्टीकरण करा.
* काँग्रेसने क्रिप्स मिशनच्या शिफारशी स्वीकारल्या नाहीत.
* काँग्रेसने छोडो भारत आंदोलनाची हाक दिली.
* ब्रिटिशांनी भारत सोडा अशा घोषणा दिल्या गेल्या.
* गांधीजींनी करा अथवा मरा असा संदेश दिला.
* ब्रिटिशांनी गांधीजी आणि इतर नेत्यांना अटक केली.
* या संघर्षामुळे नवीन नेत्यांचा उदय झाला.
* काँग्रेसेत्तर संघटनांनी महत्त्वाची भूमिका बजावली.
* जयप्रकाश नारायण यांनी चळवळ पुढे चालू ठेवली.
* द फ्रीडम स्ट्रगल यानुसार त्यांनी राजनीती अमलात आणली.
* मुस्लिम लीगने या चळवळीत भाग घेतला नाही.

33) स्वातंत्र्य चळवळीतील शेतकरी आणि कामगार संघटनेचे वर्णन करा.
* **शेतकऱ्यांचा निषेध**
* चंपारण्य जिल्ह्यात निळीच्या लागवडीला विरोध केला.
* जमीन महसूल विरोधात बंद पुकारला.
* तेलंगणातील शेतकऱ्यांनी जमीनदार आणि निजामाच्या विरुद्ध निदर्शने केली.
* बंगालमधील शेतकऱ्यांनी जमीनदाराच्या शोषणाविरुद्ध बंड केले.
* महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांनी कमी वेतना विरुद्ध निदर्शने केली.

कामगारांचे बंड
* कामगारांचे बंड कलकत्त्यामध्ये सुरू झाले.
* ताग, कापड गिरणी कामगार, रेल्वेचे मजूर त्यांच्या मागण्यासाठी संघटित होऊ लागले.
* रेल्वे कामगार आणि जास्त पगारासाठी घोषणाबाजी केली.
* मद्रास मध्ये कामगार संघटना स्थापन झाली.

34) स्वातंत्र्य चळवळीतील संतालांच्या बंडाचे वर्णन करा.

* ब्रिटिश महसूल आणि वन धोरणामुळे आदिवासींच्या बंडाला चालना मिळाली.
* संतालांचे बंड आणि मुंदा चळवळ महत्त्वाची आहे.
* कर्नाटकातील हलगलीच्या बेडांचे बंड उल्लेखनीय आहे.
* कायमस्वरूपी जमीनदारी व्यवस्थेमुळे आदिवासी लोक निराधार झाले.
* संथालानी गुप्त बैठका घेतल्या.
* जमीनदार आणि सावकारांना लुटण्याचा निर्णय घेतला.
* बऱ्हाणपूर, भगतपूर आणि राजमहल मध्ये बंडाची तीव्रता वाढली.
* जमीनदार आणि सावकार पळून गेले.
* संतालांचे बंड दडपण्यासाठी ब्रिटिशांनी सैन्याचा वापर केला.
* संथालांच्या बंडाने अनेक संघर्षांना प्रेरणा मिळाली.

35) स्वातंत्र्य चळवळीतील सुभाषचंद्र बोस यांची भूमिका स्पष्ट करा.

* सुभाष चंद्र बोस हे नेताजी या नावाने लोकप्रिय होते.
* त्यांनी परदेशातील भारतीयांना संघटित करण्याचा प्रयत्न केला.
* काँग्रेस समाजवादी पक्षाची स्थापना केली.
* ते हरिपूर आणि त्रिपुरा काँग्रेस अधिवेशनाचे अध्यक्ष होते.
* त्यांनी फॉरवर्ड ब्लॉक नावाचा नवीन पक्ष स्थापन केला.
* आझाद हिंद रेडिओद्वारे भाषणाचे प्रसारण केले.
* त्यांनी आय एन ए चे नेतृत्व केले.
* त्यांनी दिल्ली चलोची हाक दिली.
* तुम्ही मला रक्त द्या मी तुम्हाला स्वातंत्र्य देईन असे भारतीयांना वचन दिले.
* सुभाष चंद्र बोस यांचा विमान अपघातात मृत्यू झाला.

36) डॉ. बी आर आंबेडकर यांच्या चळवळीचे वर्णन करा.

* सामाजिक स्वातंत्र्य शिवाय राजकीय स्वातंत्र्य निरर्थक आहे.
* त्यांनी जाती व्यवस्थेविरुद्ध संघर्ष सुरू केला.
* ते देशाचे पहिले कायदामंत्री होते.
* महाड आणि काळाराम देऊळ चळवळी सुरू केल्या.
* प्रबुद्ध भारत जनता मूकनायक ही वर्तमानपत्रे सुरू केली.
* ते घटना मसुदा समितीचे अध्यक्ष होते.
* भारतीय घटनेत अस्पृश्यता प्रथेविरुद्ध कायदेशीर लेखन केले.
* त्यांना मरणोत्तर भारत सरकारने भारतरत्न पुरस्काराने सन्मानित केले.

37) पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या कार्याचे स्पष्टीकरण करा.

* त्यांनी भारताचे पहिले पंतप्रधान म्हणून काम पाहिले.
* ते औद्योगीकरण आणि नवभारताचे शिल्पकार आहेत.
* त्यांनी स्थानिक संस्थानांचे विलीनीकरण केले.
* भाषावार प्रांतरचना केली.
* त्यांनी पंचशील तत्त्वाच्या आधारावर परराष्ट्र धोरण तयार केले.

* भारतासाठी पंचवार्षिक योजना राबविल्या.
* अलिप्त धोरणाचा पुरस्कार केला.
* त्यांनी मिश्र आर्थिक धोरण राबविले.

प्रकरण: 19
स्वातंत्र्योत्तर भारत

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत त्यापैकी योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) भारत आणि पाकिस्तान या स्वतंत्र राष्ट्रांच्या उदयासाठी कारणीभूत हे होते.
* लॉर्ड माऊंटबॅटन अहवाल

2) 42 व्या घटनादुरुस्तीनुसार भारताच्या राज्यघटनेत समाविष्ट केलेले हे दोन शब्द आहेत.
* धर्मनिरपेक्ष आणि समाजवादी

3) भारताचे पोलादी पुरुष / स्वतंत्र भारताचे पहिले गृहमंत्री
* सरदार वल्लभभाई पटेल

4) म्हैसूर राज्याला कर्नाटक असे नाव यावर्षी देण्यात आले
* 1973

5) स्वतंत्र भारताचे पहिले राष्ट्रपती कोण?
* डॉ. बाबू राजेंद्र प्रसाद

6) भारताची राज्यघटना यावर्षी अमलात आली.
* 26 जानेवारी 1950

7) गोव्याला राज्याचा दर्जा कोणत्या वर्षी देण्यात आला?
* 1987

8) राज्य पुनर्रचना आयोगाचे अध्यक्ष कोण होते?
* डॉ. फाजल अली

9) भाषावार प्रांतरचनेनुसार निर्माण झालेले पहिले राज्य कोणते?
* आंध्र प्रदेश

10) पांडिचेरीचे पदुचेरी असे नामकरण केव्हा करण्यात आले?
* 2006

III) खालील प्रश्नांची चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

11) स्वातंत्र्यानंतर भारतासमोर उभ्या असलेल्या समस्या कोणत्या?
* निर्वासिताची समस्या
* जातीय दंगली
* सरकारची रचना
* भारतीय संस्थानांचे विलीनीकरण
* अन्न उत्पादन
* कृषी आणि औद्योगिक विकास

12) फ्रेंचकडून पांडिचेरी कशी मुक्त करण्यात आली?

* स्वातंत्र्यानंतर पांडीचेरी कारिकल महाबलीपुरम आणि चंद्रपूर येथे फ्रेंचांच्या वसाहती होत्या.
* फ्रेंचांनी यावर आपला अधिकार वाढवला
* काँग्रेस आणि इतर कम्युनिस्ट संघटनांनी संघर्ष चालू ठेवला
* 1954 मध्ये पांडिचेरी भारतात विलीन झाले
* 1962 मध्ये पांडिचेरी केंद्रशासित बनले

13) हैदराबाद संस्थान भारतात कसे विलीन केले गेले?
* हैदराबाद निजामाच्या अधिपत्याखाली होते.
* निजामाचा स्वतंत्र राहण्याचा निर्णय होता.
* कम्युनिस्टांच्या नेतृत्वाखाली तेलंगणातील शेतकऱ्यांनी संघर्ष सुरू केला.
* निजाम आणि रजाकार सैन्याविरुद्ध व्यापक लढा दिला.
* भारत सरकारने सैन्य पाठवून निजामाचा पराभव केला.
* 1948 मध्ये हैदराबाद भारतीय संघराज्यात विलीन झाले.

14) संस्थानांचे विलीनीकरण करण्यात सरदार वल्लभाई पटेल यांची भूमिका महत्त्वाची होती याचे समर्थन करा.
* भारताच्या स्वातंत्र्य वेळी भारतात 562 संस्थाने होती.
* 1947 मध्ये भारत सरकारचा विलीनीकरण कायदा लागू झाला.
* संस्थानांना भारतीय संघराज्यात विलीन होण्याचे आमंत्रण देण्यात आले.
* विलीनीकरणास जुनागड हैदराबाद व जम्मू-काश्मीरच्या राजांचा विरोध.
* सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या नेतृत्वाखाली भारतीय संस्थानांचे यशस्वी विलीनीकरण साध्य झाले.

15) जुनागड संस्थान भारतात कसे विलीन केले गेले?
* जुनागडच्या संस्थानिकाला पाकिस्तानात विलीन व्हायचे होते.
* प्रजेच्या तीव्र विरोधामुळे नवा पाकिस्तानात पळून गेला.
* 1949 मध्ये दिवानाच्या विनंतीवरून जुनागड भारतीय संघराज्यात सामील झाले.

16) गोवा भारतीय संघराज्यात कसा विलीन करण्यात आला?
* पोर्तुगीज वसाहत असलेला गोवा भारतात विलीन करण्यासाठी सतत प्रयत्न केले गेले.
* पोर्तुगीजांना गोवा सोडून जाण्याचे आदेश देण्यात आले.
* गोवा मुक्ती चळवळ दडपण्यासाठी पोर्तुगीजांनी आफ्रिका आणि युरोप मधून सैन्य गोळा केले.
* 1955 मध्ये देशाच्या विविध भागातून लोक जमा झाले आणि गोवा मुक्तीसाठी चळवळ सुरू केली.
* 1961 मध्ये भारतीय सैन्याने गोवा काबीज केला.

प्रकरण:20
जागतिक महायुद्धे आणि भारताची भूमिका

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा

1) जगातील कोणत्याही गटात सामील न होण्याचे धोरण.
* अलिप्त धोरण

2) युद्ध आणि मैत्रीची युती करणारे देशांचा गट हा आहे.

* जर्मनी ऑस्ट्रिया हंगेरी इटली.

3) हिरोशिमा आणि नागासाकी ही शहरे या देशातील आहेत.

* जपान

4) पहिले महायुद्ध या कराराने थांबले.

* वर्सेलीसचा करार

5) या दोन देशांमध्ये शीतयुद्ध सुरू झाले.

* अमेरिकेची संयुक्त संस्थाने आणि सोवियत रशिया.

6) हा गट इतरांपेक्षा वेगळा आहे.

* ब्राऊन शर्ट्स

II) खालील प्रत्येक प्रश्नाला एक वाक्यात उत्तर लिहा.

7) अडॉल्फ हिटलरने ब्राऊन शर्ट्स या खाजगी सैन्याची स्थापना का केली?

* लोकांमध्ये दहशत निर्माण करण्यासाठी

8) गोबेल्स या मंत्र्याची नेमणूक करण्याचा हिटलरचा उद्देश काय होता?

* वंशिक भेद भडकवणे.

9) इटलीतील फॅसिस्ट पक्षाचा हुकूमशाह कोण होता?

* मुसोलिनी

10) तीन मूर्ती भवन कोठे आहे?

* नवी दिल्ली

11) राष्ट्रसंघाची स्थापना का केली?

* जागतिक युद्धावर आळा घालण्यासाठी

12) हॅलोकॉस्ट म्हणजे काय?

* हिटलर ने केलेल्या सामूहिक हत्याकांडाला हॅलो कॉस्ट असे म्हणतात.

13) पहिल्या महायुद्धाचे तात्कालीन कारण काय होते?

* ऑस्ट्रेलियाचा युवराज आर्च ड्यूक फ्रान्सिस फर्डीनाडंची हत्या.

14) रशियन राज्यक्रांती केव्हा घडली?

* 1917

15) नाझी पक्षाची स्थापना कोणी केली?

* एडॉल्फ हिटलर

16) फॅसिस्टवादाची लक्षणे कोणती?

* अतिरेकी राष्ट्रीय वाद

* परकीय शक्तींचा नाश

* हिंसेचा गौरव

* वंशिक श्रेष्ठता

* साम्राज्यवादाचा विस्तार

* नरसंहाराचे समर्थन

17) 1930 च्या आर्थिक मंदीचे परिणाम स्पष्ट करा.
* युरोप आणि अमेरिकेत कठीण परिस्थिती निर्माण झाली.
* लोकांच्या राहणीमानात मोठी घसरण झाली
* औद्योगिक आणि कृषी विकास थांबला
* कमालीची बेरोजगारी वाढली
* युरोपीय देशांमध्ये अतिरेकी व राष्ट्रवाद वाढला.
* हुकूमशाहीची वाढ झाली.
18) नाझीवादाचा अर्थ स्पष्ट करा.
जर्मनीचा आर्य वंश हा जगात सर्वश्रेष्ठ आहे
* जर्मन लोकच जगावर राज्य करण्यास पात्र आहेत.
* बाकीचे वंश फक्त राजकारणासाठी योग्य आहेत.
* जर्मन लोकांच्या सर्व समस्यासाठी यहुदी जबाबदार आहेत.
* यहुदी कम्युनिस्ट आहेत. समाजवादी जगण्याला लायक नाहीत.
19) तीन मूर्ती भवन का आणि कोठे स्थापले आहे?
* मैसूर हैदराबाद आणि जोधपूर येथील लान्सर सनी दुसऱ्या महायुद्धात भाग घेतला याची आठवण म्हणून दिल्ली येथे तीन मूर्ती भवन स्थापन केले आहे.
20) पहिल्या महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम लिहा.
महायुद्धाची कारणे
* सैनिकीकरण
* प्रबळ राष्ट्रवाद
* साम्राज्यवादी धोरणांना बळ देणे
* मित्र गटांची रचना
* वसाहतवादी धोरण
* भौगोलिक सीमा समस्या
महायुद्धाचे परिणाम
* वरसे लिसच्या करारावर सही
* एस्ट्रो हंगेरियन आणि ऑटोमन साम्राज्याच्या अस्तित्वाचा नाश.
* युरोपच्या नकाशात बदल
* लहान स्वतंत्र राष्ट्रे अस्तित्वात आली
* राष्ट्रसंघाची स्थापना झाली
* राष्ट्रवादाची वाढ झाली
21) दुसऱ्या महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम लिहा.
* पहिल्या महायुद्धाच्या पराभवाला कारणीभूत ठरलेले अपमानास्पद करार.
* युरोपमध्ये राष्ट्रवादाचा उदय
* हिटलर मुसोलिनी सारख्या हुकूमशहांचा उदय
* शत्रुपक्ष आणि मित्र पक्षांची रचना

* जपानी साम्राज्यवादाच्या धोरणाचे परिणाम
* जगाच्या राजकीय आणि सामाजिक रचनेत बदल
* जागतिक संघटनेची स्थापना
* आशियाई आणि आफ्रिकन वसाहतींना स्वातंत्र्य मिळाले
* अमेरिका आणि रशिया महासत्ता बनल्या
* ब्रिटन आणि फ्रान्सने त्यांच्या वसाहती गमावल्या
* शीत युद्ध सुरू झाले
* अन्वस्त्र स्पर्धा वाढली

22) दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात ब्रिटनने भारताची साधन संपत्ती कशी वापरली?
* भारताने युद्धात भाग घेतला
* भारतीय सैन्य पश्चिम आशिया बर्मा इराक झान सीरिया आफ्रिका इटलीमध्ये लढले.
* पश्चिमेकडील जर्मनी आणि जपान साठी भारत युद्ध क्षेत्र बनला
* भारतीय संसाधने आणि सैनिकांनी मित्र राष्ट्रांना मदत केली
* आफ्रिकेत इटालियन लोकांशी लढण्यास मदत केली
* ब्रिटन भारतीय कृषी उत्पादने आणि औद्योगिक वस्तू वापरत असे.
* युद्ध साहित्य तयार करण्यासाठी शस्त्रास्त्र कारखाने सुरू केले गेले
* मोठ्या प्रमाणात दारूगोळा वापरण्यात आला

23) मैसूरच्या प्रमुख कमांडर ची नावे लिहा
* कमांडंट ए टी त्यागराज
* रिसालदार,ए लिंगराज आरस,सुबराज आरस,बीपी कृष्ण आरस, वीर तुरा, अली, सरदार बहादुर, बी चामराज आरस
* रेजिमेंटल कमांडर बी चामराज आरस, कर्नल देशी राज आरस.

राज्यशास्त्र

प्रकरण: 6   सार्वजनिक प्रशासन- एक परिचय

I) खालील प्रश्नांना चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत त्यापैकी योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.

1) सार्वजनिक प्रशासनाचे पितामह—-- A) वुड्रो विल्सन.

2) सार्वजनिक प्रशासन हा शब्द सर्वप्रथम यांनी वापरला.   C) अलेक्झांडर हॅमिल्टन

3) पोस्ट कार्ब या पदावरून सार्वजनिक प्रशासनाची व्याप्ती यांनी सुचविली B) ल्युथर गुलिक

4) विशिष्ट पदासाठी ठराविक पद्धतीने नेमणूक करणे म्हणजे — D) भरती

5) भरती प्रक्रिया ही सार्वजनिक प्रशासनाची कोण शीला आहे असे यांनी म्हटले   B) ओ ग्लेन स्टॉल

6) केंद्र लोकसेवा आयोग / कर्नाटक लोकसेवा आयोगाची स्थापना घटनेच्या या कलमानुसार केली आहे.
A) कलम 315

II) खालील प्रत्येक प्रश्नाला एक वाक्यात उत्तर लिहा.

7) सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?
* सार्वजनिक प्रशासन ही राज्याच्या दैनंदिन कारभाराची जबाबदारी घेणारी संस्था आहे.

8) वुड्रो विल्सन यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे?
* वुड्रोविल्सन यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे कायद्याची व्यापक आणि पद्धतशीर अंमलबजावणी.
9) फिफनर च्या मते सार्वजनिक प्रशासनाची व्याख्या कोणती?
* फिफनरच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे सार्वजनिक धोरण राबविण्याच्या प्रयत्नांचे संयोजन.
10) ल्युथर गुलिक च्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?
* ल्युथर गुलिक यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासन हे सरकारच्या कार्यकारी शाखेशी संबंधित आहे.
11) एफ एम मार्क्सच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय?
* एफ एम मार्क्सच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे व्यक्ती वस्तू आणि पद्धती यांचे संयोजन.
12) सार्वजनिक प्रशासनाच्या व्याप्तीचा समग्र दृष्टिकोन कोणी मांडला?
* उड्रो विल्सन आणि एल डी वाईट
13) सार्वजनिक प्रशासनाच्या व्याप्तीचा संकुचित दृष्टिकोन कोणी मांडला?
* ल्युथरबूलीक आणि हर्बर्ट ए सायमन
14) प्रत्यक्ष भरती म्हणजे काय?
* स्पर्धा परीक्षा द्वारे पात्र उमेदवारांची निवड करणे म्हणजे प्रत्यक्ष भरती होय.
15) अप्रत्यक्ष भरती म्हणजे काय?
* सरकारी सेवेत असलेल्यांना त्यांच्या ज्येष्ठतेच्या आधारावर बढती देणे म्हणजे अप्रत्यक्ष भरती होय.
16) केंद्र लोकसेवा आयोगाचे अध्यक्ष / सदस्यांची निवड कोण करते?
* राष्ट्रपती
17) केंद्र लोकसेवा आयोगाच्या अध्यक्ष / सदस्यांना बडतर्फ केव्हा केले जाते?
* सिद्ध झालेले गैरवर्तन किंवा अक्षमतेचा आधार सिद्ध असेल तर.
18) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाचे मुख्य कार्यालय कोठे आहे? * नवी दिल्ली
19) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाच्या अध्यक्ष / सदस्यांची निवड कोण करते? * राज्यपाल
20) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाचे मुख्य कार्यालय कोठे आहे? * बेंगलोर
21)भारतीय घटनेच्या कोणत्या अनुसूची मध्ये कायदा आणि सुव्यवस्थेचा उल्लेख राज्य सूची मध्ये केला आहे ? *7 वि अनुसूची
22) घटनेच्या कोणत्या कलमांमध्ये केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची कार्य स्पष्ट केली आहे? *320 वे कलम
23) घटनेच्या कोणत्या कलमानुसार राज्यामध्ये आणीबाणी किंवा राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते?
*356 वे कलम
24) पोलीस कोणाच्या आधीन असते?
* राज्य गृह मंत्रालय
25) राज्य गृह मंत्रालयाचे प्रमुख कोण असतात?
* गृह विभागाचे सचिव.
III) खालील प्रश्नांना प्रत्येकी चार वाक्यात उत्तरे लिहा.
26) सार्वजनिक प्रशासनाचे महत्त्व स्पष्ट करा.
* सरकारचा आधारस्तंभ
* सार्वजनिक हिताचे रक्षण करते.

* कायदे आणि धोरणांची अंमलबजावणी करते.
* सामाजिक सुरक्षिततेची पुष्टी देते.
* कायदेमंडळ आणि कार्यकारिणीसाठी मदत करते.
27) सार्वजनिक प्रशासन व्यक्तीच्या जन्मापासून मृत्यूपर्यंत महत्त्वाची सेवा बजावते या वाक्याचे समर्थन करा.
* शांतता आणि सुव्यवस्था राखते
* लोकांच्या जीविताचे आणि मालमत्तेचे रक्षण करते.
* न्याय देते
* शिक्षण देते
* रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करते
* आर्थिक समानता निर्माण करते
* जीवनावश्यक वस्तूंचा पुरवठा करते
28)" सार्वजनिक प्रशासन सामाजिक संरक्षण देते" या वाक्याचे समर्थन करा
* गरीब आणि असुरक्षित लोकांचा कल्याणकारी विकास
* असुरक्षित लोकांच्या प्रगतीसाठी सामाजिक सुरक्षा धोरण
* युवा निधी, राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान
* समाजातील पीडित लोकांच्या कल्याणासाठी सामाजिक सुरक्षा.
29) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची कार्य कोणती?
* केंद्र सरकारच्या अ आणि ब वर्गातील भरती पदासाठी स्पर्धा परीक्षा आयोजित करणे.
* थेट भरतीसाठी व्यक्तिमत्व चाचणी घेणे.
* बढती आणि बदलीसाठी च्या पायऱ्या बाबत सभागृहात सल्ला देणे.
* अधिकाऱ्यांशी झालेल्या गैरवर्तनाबद्दल सरकारवर शिस्तभंगाची कारवाई करणे.
30) कर्नाटक लोकसेवा आयोगाची कार्य कोणती?
* स्पर्धा परीक्षांच्या माध्यमातून राज्य सरकारची सेवा.
* भरतीसाठी व्यक्तिमत्व चाचण्या घेणे
* शिस्तभंगाच्या आणि पूर्वलक्षी पदोन्नती प्रकाराबाबत सरकारला सल्ला देणे.
* वर्षातून दोन वेळा विभागीय परीक्षा घेणे
* स्पर्धा परीक्षांचे आयोजन करणे
31) नागरी सेवा परीक्षांचे तीन टप्पे कोणते?
* प्राथमिक परीक्षा
* मुख्य परीक्षा
* व्यक्तिमत्व चाचणी
32) सार्वजनिक सुरक्षा प्रदान करण्यासाठी केंद्रीय गृह मंत्रालयाने स्थापलेल्या सशस्त्र सैनिक दलांची यादी करा.
* केंद्रीय राखीव पोलीस दल
* सीमा सुरक्षा दल
* रेल्वे संरक्षण दल

* केंद्रीय औद्योगिक सुरक्षा दल
IV) खालील प्रश्नाचे सहा वाक्यात उत्तर लिहा.
33) ल्युथर गुलिक यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासनाची व्याप्ती स्पष्ट करा.
* नियोजन
* आयोजन
* कर्मचाऱ्यांचा पुरवठा
* निर्देश
* समन्वय साधने
* अहवाल देणे
* अंदाजपत्रक मांडणे

प्रकरण :7
भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना

I) खालील प्रत्येक प्रश्नाला चार पर्यायी उत्तरे दिली आहेत योग्य पर्याय शोधून उत्तर लिहा.
1) माहिती हक्क कायदा लागू केलेले वर्ष—
* 2005
2) भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या महिला न्यायाधीश —-
* फातिमा बीबी
II) खालील प्रश्नांना एक वाक्यात उत्तर लिहा.
3) उपप्रादेशिकता म्हणजे काय?
* वेगवेगळ्या प्रदेशातील प्रदेशिकतेला उपप्रादेशिकता म्हणतात.
4) चोरटा व्यापार म्हणजे काय?
* विनाकार आणल्या जाणाऱ्या वस्तू म्हणजे चोरटा व्यापार होय.
5) लैंगिक अल्पसंख्यांक कोण?
* लैंगिक अल्पसंख्यांक म्हणजे समुदायातील अशा व्यक्ती ज्यांच्या भावना आणि वर्तन त्यांच्या जननेंद्रियाशी शारीरिक किंवा मानसिक दृष्ट्या विसंगत असते.
6) भ्रष्टाचार रोखण्यासाठी राज्य पातळीवर कार्य करणारी संस्था कोणती?
* लोकायुक्त, लोकपाल
7) प्रांतीयवाद म्हणजे काय?
* स्वतःच्या प्रांताबद्दलचे असलेले पराकोटीचे प्रेम.
8) जातीयवाद म्हणजे काय?
* धर्माच्या आधारावर समाजाचे विभाजन करणे आणि त्या आधारावर परस्पर देशाची जोपासना करणे याला जातीयवाद असे म्हणतात.
9) भ्रष्टाचार म्हणजे काय?
* लाच घेऊन बेकायदेशीर कामे करणे म्हणजे भ्रष्टाचार होय.

10) दारिद्र्य म्हणजे काय?
* जिथे लोक स्वतःच्या मूलभूत गरजा भागवू शकत नाही त्याला दारिद्र्य असे म्हणतात.
11) नफा म्हणजे काय?
* व्यापाऱ्याकडून जास्त पैसे आकारून वस्तूंची विक्री करणे होय.
12) लोकसंख्या लाभांश म्हणजे काय?
* लोकसंख्या शास्त्रीय लाभांश म्हणजे अशी परिस्थिती जिथे काम करणाऱ्या लोकांची संख्या देशाच्या एकूण लोकसंख्येपेक्षा जास्त असते.
13) चोरटा व्यापार राष्ट्राच्या हितासाठी मार्ग आहे स्पष्ट करा.
* अनपेक्षित आर्थिक क्रिया
*देशाच्या उद्योगांनी बाजारपेठांचे नुकसान
* राष्ट्रहितासाठी घातक
* आर्थिक गुन्ह्यामध्ये वाढ
* देश विरोधी कारवाया
14) दारिद्र्य निर्मूलनासाठी हाती घेतलेल्या योजनांची यादी करा.
* जवाहर रोजगार योजना
* महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
* प्रधानमंत्री ग्रामोदय योजना
* राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान
* राष्ट्रीय नागरी उपजीविका अभियान
* राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा कायदा
* प्रधानमंत्री गरीब कल्याण अन्न योजना
15)" नफेबाजीमुळे अनेक दुष्परिणाम तयार होतात " या वाक्याचे समर्थन करा.
* आर्थिक विषमता वाढते
* समाजात गुन्ह्यांची वाढ.
* काळा पैसा निर्माण करण्याचा एक मार्ग
* महागाईत वाढ
* अनैतिक व्यवसायांना प्रोत्साहन
* दरवाढीला वाटा
* गरिबीची वाढ
16) भ्रष्टाचाराच्या जाळ्यात कोणते घटक गुंतले आहेत?
* कर चुकवेगिरी * बेकायदेशीर वस्तू * वस्तूंची कृत्रिम टंचाई * तस्करी * सत्तेचा दुरुपयोग *आर्थिक फसवणूक
* परकीय चलन कायद्याचे उल्लंघन *व्यावसायिक फसवणूक
17) भ्रष्टाचाराचे प्रतिकूल परिणाम सांगा.
* समाज विघातक आणि अनैतिक
* बेकायदेशीर

* सुशासनाचा कट्टर शत्रू
* पारदर्शकता आणि जबाबदारीचे उल्लंघन
* राजकीय भ्रष्टाचारीमुळे संघटित गुन्हेगारी वाढते
* देशाची सामाजिक राजकीय आणि आर्थिक व्यवस्था कमकुवत होते

18) भ्रष्टाचार नियंत्रित करण्यासाठी हाती घेतलेल्या उपाययोजना कोणत्या?
* लोकपाल संस्थेची स्थापना
* लोकायुक्त ची स्थापना
* केंद्रीय दक्षता आयोगाची स्थापना
* 1988 मध्ये भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा पास करण्यात आला
* 2005 मध्ये माहिती हक्क कायदा लागू केला
* सरकारी कार्यालयात सीसीटीव्ही कॅमेरे बसविले आहेत
* इ ऑफिस प्रणाली लागू केली
* सकाळ जनस्पंदन जनसेवक योजनांची अंमलबजावणी.
* सरकारी कार्यालयामध्ये तक्रार पेटीची सोय

19) आर्थिक असमानता दूर करण्यासाठी हाती घेतलेल्या उपाययोजना कोणत्या?
* अधिक चांगल्या आर्थिक सुधारणा
* नियोजित आर्थिक व्यवस्थापन
* प्रगतशील कर प्रणाली
* कुटीर आणि लघु उद्योगांचा विकास
* जमीन सुधारणा कायदा
* कामगार समर्थक दृष्टिकोन

20) लोकसंख्या स्फोटामुळे कोणत्या समस्या निर्माण होतात?
* बेरोजगारी * निरक्षरता * गरिबी * भीक मागणे
* राहण्याच्या सुविधांचा अभाव * आरोग्य समस्या
* शुद्ध पाण्याचा अभाव

21) नफेबाजी काळा घालण्याचे उपाय सांगा.
* योग्य सरकारी नियम
* वस्तूंच्या किमतीवर नियंत्रण
* किंमत निर्देशांकाचे नियतकालिक पुनरावलोकन
* सहकारी बाजारपेठांचा विस्तार
* योग्य कर धोरण
* देशांतर्गत बाजारपेठेत वस्तूंचा तुटवडा टाळण्यासाठी पावले उचलणे

22) जातीयवाद दूर करण्यासाठी तुमचे उपाय सांगा.
* समान नागरी हक्कांची अंमलबजावणी
* शिक्षणामध्ये धर्मनिरपेक्ष तत्त्वांची अंमलबजावणी
* राष्ट्रवादी विचारावर भर

* मजबूत राष्ट्रीय भावना विकसित करणे
* सु व्यवस्थित कायदेशीर व्यवस्थेची अंमलबजावणी
* जातीय सलोख्याबद्दल जागरूकता

23) लोकसंख्येची समस्या सोडवण्याचे उपाय सांगा.
* शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण
* तांत्रिक शिक्षणावर भर
* औद्योगिक विकास
* कृषी विकास
* निर्यात वाढ
* लघु व कुटीर उद्योगांचा विकास
* अतिरिक्त रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे

24) व्यापारावर आळा घालण्यासाठी कोणत्या योजना केल्या आहेत?
* देशात पर्यायी इंधनाचे उत्पादन आणि पुरवठा
* अंतर्गत बाजारात वस्तूंच्या किमतीवर नियंत्रण
* योग्य आयात निर्यात धोरण
* योग्य विदेशी व्यापार धोरण
* तटरक्षक दलाकडून कारवाई
* आर्थिक गुन्ह्यासाठी कठोर शिक्षा

V) खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.

25) अलीकडे भारतीय महिलांची स्थिती सुधारत आहे कसे ते चर्चा करा.
* महिला आणि बाल विकास मंत्रालयाची सुरुवात
* केंद्र आणि राज्य सरकारी नोकऱ्यांमध्ये आरक्षण
* राष्ट्रीय आणि राज्य महिला आयोगाची स्थापना
* महिला विकास महामंडळाची स्थापना
* सखी वन स्मार्ट सेंटरचे उद्घाटन
* घरगुती हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण
* कामाच्या ठिकाणी महिलांचा लैंगिक छळ प्रतिबंधक कायदा
* कर्नाटकातील स्थानिक स्वराज्य संस्था मध्ये 30% आरक्षण
* महिला सहाय्यवाणी क्रमांक 1091
* लोकसभा व विधानसभेसाठी महिलांना 33% आरक्षण
* नारी शक्ती वंदना कायदा

26) लैंगिक अल्पसंख्यांकातील भेदभाव दूर करण्यासाठी कोणते उपक्रम हाती घेतले आहेत?
* लैंगिक अल्पसंख्यांक हक्काचे संरक्षण कायदा 2019
* अल्पसंख्यांक लिंगभेद असलेल्या व्यक्तींच्या कल्याणासाठी कायदा.
* राष्ट्रीय परिषदेची स्थापना
* गरिमा ग्रह योजना

* ट्रान्सजेंडर व्यक्तीसाठी राष्ट्रीय परिषद
* ट्रान्सजेंडर व्यक्तीसाठी राष्ट्रीय पोर्टल
* शैली योजना
* राष्ट्रीय धोरण
* कर्नाटक सरकारचे लिंग अल्पसंख्यांकावरील राज्य धोरण 2017
* कर्नाटक राज्य सरकारी नोकर भरती मध्ये राखीवता
27) निरक्षरता निर्मूलनासाठी कोणते उपाय केले जातात?
* राष्ट्रीय साक्षरता अभियान 1988
* सर्व शिक्षण अभियान 2001
* शिक्षण हक्क कायदा 2009
* मुलांसाठी मोफत व सक्तीचे शिक्षण मूलभूत आहे
* साक्षर भारत कार्यक्रम 2009
* व्यापक शिक्षण कार्यक्रम 2018
* नवभारत साक्षरता कार्यक्रम
परस्पर देशाची जोपासना करणे याला जातीयवाद असे म्हणतात.
9) भ्रष्टाचार म्हणजे काय?
* लाच घेऊन बेकायदेशीर कामे करणे म्हणजे भ्रष्टाचार होय.
10) दारिद्र्य म्हणजे काय?
* जिथे लोक स्वतःच्या मूलभूत गरजा भागवू शकत नाही त्याला दारिद्र्य असे म्हणतात.
11) नफा म्हणजे काय?
* व्यापाऱ्याकडून जास्त पैसे आकारून वस्तूंची विक्री करणे होय.
12) लोकसंख्या लाभांश म्हणजे काय?
* लोकसंख्या शास्त्रीय लाभांश म्हणजे अशी परिस्थिती जिथे काम करणाऱ्या लोकांची संख्या देशाच्या एकूण लोकसंख्येपेक्षा जास्त असते.
13) चोरटा व्यापार राष्ट्राच्या हितासाठी मार्ग आहे स्पष्ट करा.
* अनपेक्षित आर्थिक क्रिया
*देशाच्या उद्योगांनी बाजारपेठांचे नुकसान
* राष्ट्रहितासाठी घातक
* आर्थिक गुन्ह्यामध्ये वाढ
* देश विरोधी कारवाया
14) दारिद्र्य निर्मूलनासाठी हाती घेतलेल्या योजनांची यादी करा.
* जवाहर रोजगार योजना
* महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
* प्रधानमंत्री ग्रामोदय योजना
* राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान
* राष्ट्रीय नागरी उपजीविका अभियान

* राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा कायदा
* प्रधानमंत्री गरीब कल्याण अन्न योजना

15)" नफेबाजीमुळे अनेक दुष्परिणाम तयार होतात " या वाक्याचे समर्थन करा.

* आर्थिक विषमता वाढते
* समाजात गुन्ह्यांची वाढ.
* काळा पैसा निर्माण करण्याचा एक मार्ग
* महागाईत वाढ
* अनैतिक व्यवसायांना प्रोत्साहन
* दरवाढीला वाटा
* गरिबीची वाढ

16) भ्रष्टाचाराच्या जाळ्यात कोणते घटक गुंतले आहेत?

* कर चुकवेगिरी * बेकायदेशीर वस्तू * वस्तूंची कृत्रिम टंचाई * तस्करी * सत्तेचा दुरुपयोग *आर्थिक फसवणूक
* परकीय चलन कायद्याचे उल्लंघन *व्यावसायिक फसवणूक

17) भ्रष्टाचाराचे प्रतिकूल परिणाम सांगा.

* समाज विघातक आणि अनैतिक
* बेकायदेशीर
* सुशासनाचा कट्टर शत्रू
* पारदर्शकता आणि जबाबदारीचे उल्लंघन
* राजकीय भ्रष्टाचारीमुळे संघटित गुन्हेगारी वाढते
* देशाची सामाजिक राजकीय आणि आर्थिक व्यवस्था कमकुवत होते

18) भ्रष्टाचार नियंत्रित करण्यासाठी हाती घेतलेल्या उपाययोजना कोणत्या?

* लोकपाल संस्थेची स्थापना
* लोकायुक्त ची स्थापना
* केंद्रीय दक्षता आयोगाची स्थापना
* 1988 मध्ये भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा पास करण्यात आला
* 2005 मध्ये माहिती हक्क कायदा लागू केला
* सरकारी कार्यालयात सीसीटीव्ही कॅमेरे बसविले आहेत
* इ ऑफिस प्रणाली लागू केली
* सकाळ जनस्पंदन जनसेवक योजनांची अंमलबजावणी.
* सरकारी कार्यालयामध्ये तक्रार पेटीची सोय

19) आर्थिक असमानता दूर करण्यासाठी हाती घेतलेल्या उपाययोजना कोणत्या?

* अधिक चांगल्या आर्थिक सुधारणा
* नियोजित आर्थिक व्यवस्थापन
* प्रगतशील कर प्रणाली
* कुटीर आणि लघु उद्योगांचा विकास

* जमीन सुधारणा कायदा
* कामगार समर्थक दृष्टिकोन

20) लोकसंख्या स्फोटामुळे कोणत्या समस्या निर्माण होतात?

* बेरोजगारी * निरक्षरता * गरिबी * भीक मागणे
* राहण्याच्या सुविधांचा अभाव * आरोग्य समस्या
* शुद्ध पाण्याचा अभाव

21) नफेबाजी काळा घालण्याचे उपाय सांगा.

* योग्य सरकारी नियम
* वस्तूंच्या किमतीवर नियंत्रण
* किंमत निर्देशांकाचे नियतकालिक पुनरावलोकन
* सहकारी बाजारपेठांचा विस्तार
* योग्य कर धोरण
* देशांतर्गत बाजारपेठेत वस्तूंचा तुटवडा टाळण्यासाठी पावले उचलणे

22) जातीयवाद दूर करण्यासाठी तुमचे उपाय सांगा.

* समान नागरी हक्कांची अंमलबजावणी
* शिक्षणामध्ये धर्मनिरपेक्ष तत्त्वांची अंमलबजावणी
* राष्ट्रवादी विचारावर भर
* मजबूत राष्ट्रीय भावना विकसित करणे
* सु व्यवस्थित कायदेशीर व्यवस्थेची अंमलबजावणी
* जातीय सलोख्याबद्दल जागरूकता

23) लोकसंख्येची समस्या सोडवण्याचे उपाय सांगा.

* शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण
* तांत्रिक शिक्षणावर भर
* औद्योगिक विकास
* कृषी विकास
* निर्यात वाढ
* लघु व कुटीर उद्योगांचा विकास
* अतिरिक्त रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे

24) व्यापारावर आळा घालण्यासाठी कोणत्या योजना केल्या आहेत?

* देशात पर्यायी इंधनाचे उत्पादन आणि पुरवठा
* अंतर्गत बाजारात वस्तूंच्या किमतीवर नियंत्रण
* योग्य आयात निर्यात धोरण
* योग्य विदेशी व्यापार धोरण
* तटरक्षक दलाकडून कारवाई
* आर्थिक गुन्ह्यासाठी कठोर शिक्षा

V) खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.

25) अलीकडे भारतीय महिलांची स्थिती सुधारत आहे कसे ते चर्चा करा.
* महिला आणि बाल विकास मंत्रालयाची सुरुवात
* केंद्र आणि राज्य सरकारी नोकऱ्यांमध्ये आरक्षण
* राष्ट्रीय आणि राज्य महिला आयोगाची स्थापना
* महिला विकास महामंडळाची स्थापना
* सखी वन स्मार्ट सेंटरचे उद्घाटन
* घरगुती हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण
* कामाच्या ठिकाणी महिलांचा लैंगिक छळ प्रतिबंधक कायदा
* कर्नाटकातील स्थानिक स्वराज्य संस्था मध्ये 30% आरक्षण
* महिला सहाय्यवाणी क्रमांक 1091
* लोकसभा व विधानसभेसाठी महिलांना 33% आरक्षण
* नारी शक्ती वंदना कायदा
26) लैंगिक अल्पसंख्यांकातील भेदभाव दूर करण्यासाठी कोणते उपक्रम हाती घेतले आहेत?
* लैंगिक अल्पसंख्यांक हक्काचे संरक्षण कायदा 2019
* अल्पसंख्यांक लिंगभेद असलेल्या व्यक्तींच्या कल्याणासाठी कायदा.
* राष्ट्रीय परिषदेची स्थापना
* गरिमा ग्रह योजना
* ट्रान्सजेंडर व्यक्तीसाठी राष्ट्रीय परिषद
* ट्रान्सजेंडर व्यक्तीसाठी राष्ट्रीय पोर्टल
* शैली योजना
* राष्ट्रीय धोरण
* कर्नाटक सरकारचे लिंग अल्पसंख्यांकावरील राज्य धोरण 2017
* कर्नाटक राज्य सरकारी नोकर भरती मध्ये राखीवता
27) निरक्षरता निर्मूलनासाठी कोणते उपाय केले जातात?
* राष्ट्रीय साक्षरता अभियान 1988
* सर्व शिक्षण अभियान 2001
* शिक्षण हक्क कायदा 2009
* मुलांसाठी मोफत व सक्तीचे शिक्षण मूलभूत आहे
* साक्षर भारत कार्यक्रम 2009
* व्यापक शिक्षण कार्यक्रम 2018
* नवभारत साक्षरता कार्यक्रम

प्रकरण:21

भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक समस्या

I) योग्य पर्याय लिहा

1) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे शिल्पकार कोण?
* पंडित जवाहरलाल नेहरू
2) संयुक्त राष्ट्र संघटनेने मानवी हक्काची घोषणा केलेले वर्ष —-
*10 डिसेंबर 1948
3) तृतीय जग या शब्दाचा प्रथम वापर यांनी केला
* अल्फ्रेड सावी
4) अमेरिका आणि रशिया या गटात सामील न होण्याच्या भारताने घेतलेल्या निर्णयाला असे म्हणतात
* अलिप्तधोरण
5) अलिप्तवादाला आपले परराष्ट्र धोरण जाहीर केलेला देश
* भारत
6) आंतरराष्ट्रीय मानव हक्क दिवस —
*10 डिसेंबर
7) 1789 च्या फ्रेंच राज्यक्रांतीचा मुख्य उद्देश —--
* मानवी हक्क संरक्षण
8) भारत निश:स्त्रीकरणाला उत्तेजन देतो कारण
* भारत शांतता प्रिय राष्ट्र आहे
9) 1954 मध्ये भारताबरोबर पंचशील तत्त्वावर सही करणारा देश
* चीन
II) खालील प्रश्नांची एक वाक्यात उत्तरे लिहा
10) परराष्ट्र धोरणाचा अर्थ स्पष्ट करा
* एखाद्या राष्ट्राने इतर राष्ट्राशी व्यवहार करताना चे राबवलेले धोरण म्हणजे परराष्ट्र धोरण होय
11) निश:स्त्रीकरण म्हणजे काय?
* टप्प्याटप्प्याने शस्त्रास्त्रांचे उच्चाटन करणे
12) मानव हक्क म्हणजे काय?
* व्यक्तिमत्व विकसित करण्यासाठी पूरक मानवी आणि निष्पक्ष सामाजिक परिस्थिती म्हणजे मानवी हक्क.
13) दहशतवाद म्हणजे काय?
* अतिरेकी संघटनांचे ध्येय साध्य करण्यासाठी भीतीचे वातावरण निर्माण करणे यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या डावपेचा दहशतवाद असे म्हणतात.
III) खालील प्रश्नांना प्रत्येकी चार वाक्यात उत्तरे लिहा.
14) भारताच्या परराष्ट्र धोरणांची यादी करा.
* भारताच्या परराष्ट्र धोरणांची यादी पुढील प्रमाणे
* राष्ट्राची एकता आणि सार्वभौमता वाढवणे
* परस्परावलंबन
* राष्ट्रीय हितांचे संरक्षण आणि विकास
* उत्तेजक घटक
15) भारताच्या परराष्ट्र धोरणांच्या प्रगतीच्या टप्प्यांची यादी करा.

* भारताच्या परराष्ट्र धोरणाच्या विकासाचे टप्पे
* जवाहरलाल नेहरूंचा आदर्शवादी काळ (1947-1959)
* धोरणात्मक वास्तववादाचा टप्पा (1959-1991)
* आर्थिक प्रगतीचा टप्पा 1991 पासून आज पर्यंत

16) जागतिक स्तरावर मानवी हक्काच्या संरक्षणासाठी झालेल्या संघर्षाची यादी करा.

* जागतिक स्तरावर मानवी हक्काच्या संरक्षणासाठी झालेले संघर्ष
* 1776 चे अमेरिकेचे स्वातंत्र्य युद्ध
* 1789 ची फ्रेंच राज्यक्रांती
* 1917 ची रशियन राज्यक्रांती
* विसाव्या शतकातील भारत आणि इतर देशांची स्वातंत्र्य युद्धे

17) निश:स्त्रीकरण साध्य करण्यासाठी कोणते जागतिक करार झालेले आहेत?

निशस्त्रीकरण साध्य करण्यासाठीचे जागतिक करार

* मर्यादित चाचणी बंदी करार
* अण्वस्त्र प्रसार बंदी करार
* व्यापक चाचणी बंदी करार
* खंडणी करार
* जैविक शस्त्र करा

18) दुसऱ्या महायुद्धानंतर जगाला कोणत्या प्रमुख समस्यांना तोंड द्यावे लागले?

- दुसऱ्या महायुद्धानंतरच्या प्रमुख समस्या

* मानवाधिकार नाकारला
* शस्त्रास्त्र स्पर्धा
* आर्थिक असमानता
* वर्णभेद धोरण
* दहशतवाद

19) वसाहतवादी / आर्थिक दृष्ट्या मागासलेल्या देशांची मुख्य वैशिष्ट्ये कोणती?

* गरिबी आणि बेरोजगारी
* नैसर्गिक साधनांचा अकार्यक्षम वापर
* शिक्षणाचा निकृष्ट दर्जा
* अजारपण आणि कुपोषण
* तंत्रज्ञानाचा अभाव
* मूलभूत सुविधांचा अभाव

20) दहशतवादाचे दुष्परिणाम सांगा.

- दहशतवादाचे दुष्परिणाम

* वैयक्तिक जीवनाचे नुकसान
* मालमत्तेचे नुकसान
* आर्थिक विकासातील अडथळे

* सामाजिक सांस्कृतिक धोका
* मानसिक त्रास
* कायदा आणि सुव्यवस्था राखण्यात अडचण
* जागतिक सुरक्षिततेची चिंता

21) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची मूलभूत तत्वे कोणती?

- भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची मूलभूत तत्वे

* वसाहत वादाला विरोध
* साम्राज्यवादाला विरोध
* वर्णभेदाला विरोध
* अलिप्तधोरण
* आफ्रिका आणि आशियातील देशांच्या प्रगतीसाठी प्राधान्य
* निश:स्त्रीकरणाला पाठिंबा
* संयुक्त राष्ट्र आणि जागतिक संघटना पाठिंबा

22) मानवी हक्काच्या संरक्षणासाठी भारताने उचललेली पावले सांगा.

- मानवी हक्काच्या संरक्षणासाठी भारताने उचललेली पावले

* सार्वत्रिक मानवी हक्काचा दावा
* मूलभूत हक्कांची घटनेत तरतूद
* संयुक्त राष्ट्र आणि इतर जागतिक व्यासपीठावर हक्कांचे संरक्षण करण्यासाठी प्रयत्न
* नरसंहार सर्व प्रकारच्या शोषण आणि दडपशाहीला विरोध.

23) "शस्त्रास्त्र स्पर्धा ही जगाच्या विनाशाची सुरुवात आहे" तर शस्त्रास्त्र स्पर्धेचे दुष्परिणाम कोणते?

- शस्त्रास्त्र स्पर्धेचे दुष्परिणाम

* जगभरात भीती आणि अस्थिरता निर्माण करते
* युद्धाची शक्यता वाढते
* जागतिक शांतता प्रस्थापित करण्यात अडथळा निर्माण होतो
* आर्थिक अस्थिरता

24) दहशतवादाला तोंड देण्यासाठी भारताने कोणती पावले उचलली आहेत?

- दहशतवादाला आवाहन देण्यासाठी भारताने हाती घेतलेले क्रम

* राष्ट्रीय तपास संस्थेची स्थापना
* विशेष सैन्याची रचना
* राज्य सरकारांनी स्थापन केलेले दहशतवाद विरोधी दल
* इंटेलिजन्स ब्युरो
* संशोधन आणि विश्लेषण युनिट ची स्थापना
* फायनान्शिअल इंटेलिजन्स ची स्थापना
* मजबूत गुप्तचर यंत्रणा

प्रकरण-4

जागतिक संघटना

1 राष्ट्रसंघाची स्थापना झालेले वर्ष (सुलभ) (जून 2017) ब)१९४५
२. संयुक्त राष्ट्र हा शब्द कोणी तयार केला (मध्यम)(जून 2016) अ) फ्रँकलिन डी. रुझवेल्ट
३ संयुक्त राष्ट्र संघाचे मुख्यालय असलेले शहर(सुलभ)(ए 2017 जून 2018 स2021)
ड)न्यूयॉर्क
4) संयुक्त राष्ट्र संघटनेतील मंडळाच्या धर्तीवर तयार केलेली एक संस्था (सामान्य)
क) सुरक्षा समिती
5) आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाचे मुख्यालय असलेले शहर (सोपा)(एप्रिल 2015)
अ) हेग
6) जागतिक आरोग्य संघटनेची स्थापना यावर्षी झाली. सोपा
ब) १९४८
7) 1965 मध्ये संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या या शाखेला नोबेल शांतता पुरस्कार देण्यात आला.
ड) युनिसेफ
8) सार्कचे मुख्यालय या शहरात आहे (सोपा)
8. क) काठमांडू
9) संयुक्त राष्ट्र संघटनेची एक प्रसिद्ध उपसंस्था म्हणून ओळखली जाते
क) महासभा
10) संयुक्त राष्ट्राच्या प्रत्येक सदस्य राष्ट्राने महासभेत पाठवावे लागणाऱ्या प्रतिनिधींची संख्या (साधारण) (सप्टेंबर 2021)- ड) 5
11) जागतिक आरोग्य संघटनेचे मुख्यालय येथे आहे (सामान्य)(2024) ड) जिनिव्हा
II खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा
12 विश्वस्त समितीच्या अधिकाराखाली स्वातंत्र्य मिळवणारा शेवटचा प्रदेश आफ्रिकेतील पलावू
13 अन्न आणि कृषी संघटनेचे मुख्यालय कोठे आहे (सोपा)(जून 2019) - अन्न आणि कृषी संघटनेचे मुख्यालय रोम येथे आहे.
14 दुसऱ्या महायुद्धानंतर मुलांच्या कल्याणासाठी कोणती संस्था स्थापन करण्यात आली (सामान्य)(जून 2018)
दुसऱ्या महायुद्धानंतर मुलांच्या कल्याणासाठी स्थापन झालेली युनिसेफ ही संस्था.
15 देशाच्या मध्यवर्ती बँकांसाठी कोणत्या संस्थेला मध्यवर्ती बँक म्हणतात?(सामान्य
IMF ला देशांच्या मध्यवर्ती बँकांसाठी मध्यवर्ती बँक म्हणतात.
16 कॉमनवेल्थ राष्ट्रांमध्ये किती सदस्य देश आहेत(सोपा) राष्ट्रकुलमध्ये ५६ सदस्य देश आहेत.
17 सार्क संघटना कोणत्या वर्षी स्थापन झाली(सोपा) “सार्क" संघटना १९८५ मध्ये स्थापन झाली.
18 युरोपियन युनियनचे मुख्यालय कोठे आहे?(सामान्य)
युरोपियन युनियनचे मुख्यालय बेल्जियममधील ब्रुसेल्स येथे आहे.
19 आफ्रिकन संघाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली? (सामान्य)
आफ्रिकन संघाची स्थापना १९६३ मध्ये झाली.
20 बाल विकासासाठी युनिसेफ कसे काम करते (मध्यम)(जून 2018)

ग्रीटिंग कार्ड्सच्या विक्रीतून मिळणारे पैसे मुलांच्या कल्याणासाठी वापरले जातात.

III खालील प्रत्येक प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यामध्ये लिहा.

21 संयुक्त राष्ट्रांच्या स्थापनेत महत्त्वाची भूमिका बजावणारे प्रमुख जागतिक नेते कोण?**(सोपा)**

- इंग्लंडचा विन्स्टन चर्चिल.
- रशियाचा जोसेफ स्टॅलिन
- अमेरिकेचे फ्रँकलिन डी. रुझवेल्ट

22 संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेचे कायमस्वरूपी सदस्य देश (**सुलभ) जून 2015 प.3 2024)**

अमेरिका, चीन, फ्रान्स, रशिया आणि युनायटेड स्टेट्स.

23 जागतिक आरोग्य संघटनेच्या कामगिरी लिहा

- कॉलरा, प्लेग, मलेरिया आणि कोविड-१९ सारखे आजार पूर्णपणे नष्ट करण्याचा प्रयत्न करत आहे.
- ते जगाला एड्स आणि कर्करोगासारख्या भयानक आजारांपासून मुक्त करण्याचा प्रयत्न करत आहे.
- देवी रोग पूर्णपणे नष्ट झाला आहे.
- लोकसंख्या विस्फोट, पर्यावरण संरक्षण, भूक आणि कुपोषणाचा सामना करण्यासाठी ते काम करत आहे.

24 अन्न आणि कृषी संघटनेची उद्दिष्टे कोणती?

(अ) कृषी क्षेत्राचा विकास

(ब) पौष्टिक अन्नाची तरतूद

(क) जागतिक लोकसंख्येला उपासमारीपासून मुक्त करणे.

(ड) ग्रामीण भागातील लोकांच्या राहणीमानात सुधारणा

25 आयबीआरडीची (IBRD)कार्ये लिहा

- दुसऱ्या महायुद्धानंतर आर्थिक पुनर्प्राप्तीसाठी ही बँक स्थापन करण्यात आली होती.
- शेती, उद्योग, वाहतूक आणि दळणवळणाच्या विकासासाठी ते मोठ्या प्रमाणात कर्ज प्रदान करते.
- जागतिक व्यापार आणि परकीय चलन संतुलनात मदत करणे.
- ही बँक सर्व विकसनशील देशांच्या आर्थिक विकासासाठी सर्वात मोठी मदत करते.

26 युरोपियन युनियनच्या मुख्य संस्था कोणत्या?

- युरोपीय समिती.
- युरोपियन आयोग
- युरोपियन संसद
- युरोपियन न्यायालय.
- युरोपियन मध्यवर्ती बँक.

27 आंतरराष्ट्रीय आर्थिक समस्या सोडवण्यात IMF ची भूमिका स्पष्ट करा

- ते आंतरराष्ट्रीय आर्थिक समस्या सोडवण्याचा प्रयत्न करते.
- जागतिक व्यापार व्यवसायाच्या वाढीस हातभार लावने
- आर्थिक स्थिरतेसाठी योगदान
- निरोगी परकीय आर्थिक व्यवहारात संतुलन राखण्यासाठी सहकार्य.

- आर्थिकदृष्ट्या प्रगत आणि मागासलेल्या देशांमधील परस्पर संबंधांना चालना देण्यासाठी ते पूरक भूमिका बजावत आहे.

28 संयुक्त राष्ट्रांच्या संलग्न संघटना कोणत्या?

- महासभा
- सुरक्षा समिती
- आर्थिक आणि सामाजिक समिती
- विश्वस्त समिती
- आंतरराष्ट्रीय न्यायालय
- सचिवालय

29 संयुक्त राष्ट्रांची उद्दिष्टे कोणती?

- आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षितता राखणे.
- राष्ट्रांमध्ये परस्पर संबंध विकसित करणे.
- मूलभूत मानवी हक्कांवरील विश्वास वाढवणे.
- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, मानवतावादी समस्यांवर उपाय.
- आंतरराष्ट्रीय वाद विवादांना न्याय आणि सन्मान प्राप्त करून देणे.
- राष्ट्रांमधील परस्पर समंजसपणाचे हित जोपासण्याचे केंद्र म्हणून काम करणे.

30 आर्थिक आणि सामाजिक परिषदेची कार्य कोणती?

- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक आणि आरोग्यविषयक समस्यांवरील अभ्यास आणि अहवाल.
- निर्वासित, महिलांची स्थिती आणि गृहनिर्माण समस्या यासारखे मुद्दे समितीच्या कक्षेत येतात.
- मानवी हक्क आणि मूलभूत स्वातंत्र्यांवरील शिफारसी.
- मानव संसाधन, संस्कृती, शिक्षण इत्यादी विषयांवर आंतरराष्ट्रीय परिषदांचे आयोजन.
- आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना (ILO), अन्न आणि कृषी संघटना (FAO), जागतिक आरोग्य संघटना (WHO) इत्यादींच्या कामाचे समन्वय.

31.युनेस्कोची कार्य लिहा.

- संयुक्त राष्ट्र शैक्षणिक, वैज्ञानिक आणि सांस्कृतिक संघटना (संयुक्त राष्ट्र शैक्षणिक, वैज्ञानिक आणि सांस्कृतिक संघटना)
- जगभरात विज्ञान, शिक्षण, संस्कृती इत्यादींचा प्रचार करणे
- तांत्रिक शिक्षण, माध्यम धोरण, सर्जनशील विचारसरणी, सांस्कृतिक मुद्दे आणि पर्यावरण विज्ञान यावर लक्ष केंद्रित करते.
- जगभरातील शिक्षण आणि ज्ञान प्रसारात सरकार आणि गैर-सरकारी संस्थांना मदत करणे.

३२. महासभेची रचना आणि कार्य लिहा

- संयुक्त राष्ट्रांच्या सर्व सदस्य देशांचे प्रतिनिधी समाविष्ट आहेत.
- प्रत्येक सदस्य देश ५ प्रतिनिधी पाठवतो.
- प्रत्येक सदस्य राष्ट्राला एक मत असते.

कार्ये:

- ७ स्थायी समित्यांसाठी एक अध्यक्ष, १७ उपाध्यक्ष आणि ७ अध्यक्षांची निवड
- वार्षिक अर्थसंकल्प मंजूर करतो.
- सुरक्षा परिषदेच्या १० अस्थायी सदस्यांची निवड करते.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या महासचिवांची निवड करते.

३३. सुरक्षा परिषदेची रचना आणि कार्ये लिहा

रचना:

- सुरक्षा परिषदेत १५ सदस्य देश आहेत.
- ५ कायमस्वरूपी सदस्य देश आहेत.
- १० अस्थायी सदस्य देश आहेत.
- अमेरिका, चीन, फ्रान्स, रशिया आणि युनायटेड किंग्डम हे कायमस्वरूपी सदस्य आहेत.

कार्ये:

- जागतिक समस्यांवर शांततापूर्ण उपायांसाठी प्रयत्न
- संयुक्त राष्ट्रांच्या शांतता सैन्याची नेमणूक करणे
- आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाच्या न्यायाधीशांची नियुक्ती
- संयुक्त राष्ट्रांच्या सरचिटणीस पदासाठी उमेदवारी सुचवते.

३४. जागतिक संघटनेच्या कामगिरी:

- कोरिया वाद, सुएझ कालव्याचे संकट आणि व्हिएतनामचे प्रश्न सोडवले गेले आहेत.
- काश्मीर प्रश्न आणि पॅलेस्टाईन-इस्रायल वाद सोडवण्यासाठी प्रयत्न.
- निःशस्त्रीकरण साध्य करण्यासाठी सतत प्रयत्न
- आंतरराष्ट्रीय व्यापार समस्या सोडवण्याचा प्रयत्न.
- संसर्गजन्य आणि असंसर्गजन्य रोगांचे उच्चाटन करण्यासाठी प्रयत्न.
- जगभरात मानवी हक्कांची अंमलबजावणी करण्यासाठी प्रयत्न.
- वर्णभेद, साम्राज्यवाद आणि वसाहतवादाच्या समाप्तीसाठी प्रयत्नशील आहे.
- जागतिक तापमानवाढीचे प्रतिकूल परिणाम रोखण्यासाठी ते काम करत आहे.

समाजशास्त्र

प्रकरण 1

सामाजिक स्तर

Iयोग्य उत्तर निवडा व लिहा.

1. संविधानाच्या कोणत्या कलमानुसार अस्पृश्यतेला प्रतिबंधित केले आहे?

आपल्या संविधानातील या प्रथेवर बंदी घालणारा कलम (जून-2015, सप्टेंबर-2021) (सोपे)

क) 17 वे कलम

2. 'मानवता एक आहे' हे वाक्य कोणी म्हटले

(एप्रिल 2015, ए 2017, ए 2023, मे-2025)

अ) पंप

3. अस्पृश्यता हा हिंदू समाजावर असलेला कलंक आहे असे कोणी म्हटले. (फे-2016, जून-2023) (सुलभ)

अ) आंबेडकर ब) ज्योतिबा फुले क) महात्मा गांधी. ड) विवेकानंद

क) महात्मा गांधी

4. नागरी हक्क संरक्षण कायद्यात यावर्षी सुधारणा करण्यात आली

ब) 1976

5. अस्पृश्यतेच्या प्रथेला शिक्षापात्र गुन्हा घोषित करणारा कायदा (कठीण)

ड) नागरी हक्क संरक्षण कायदा

6. भारतातील स्तर व्यवस्था खालील यावरून ओळखली जाते.

अ) वर्णभेद ब) गुलामगिरी क) जातिव्यवस्था ड) वरीलपैकी काहीही नाही क) जातिव्यवस्था

7. अस्पृश्यता गुन्हे कायदा' यावर्षी लागू करण्यात आला (2021) (सुलभ) ब). 1955

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तर लिहा:

८. सामाजिक स्तर म्हणजे काय? (२०१९, जून-२०१६, २०२४) (सुलभ)

उत्तर : उत्पन्न, शिक्षण, जात, रंग, लिंग, व्यवसाय, बुद्धिमत्ता यानुसार विभागले जातात इत्यादी आधारावर श्रेष्ठ आणि कनिष्ठ अशी विभागणी करणे.

९. पूर्वग्रह म्हणजे काय? (मार्च-२०२४) (सामान्य)

उत्तर : पूर्वग्रह म्हणजे एखाद्या व्यक्ती किंवा लोकांच्या गटाप्रती पूर्वनिर्धारित मनोभावना.

१०. कोणत्या कायद्याने राज्य सरकारांना अस्पृश्यता निर्मूलनाची विशेष जबाबदारी दिली? (कठीण)

उत्तर: 1989 कायदा

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा

११. पूर्वग्रह निर्माण करणारे भेदभाव कोणते आहेत? (सामान्य)

- जातीभेद
- लिंगभेद
- प्रादेशिक भेदभाव
- गरीब - श्रीमंत
- तिरस्कार
- अनादर
- द्वेष. इ...

१२. भेदभावामुळे निर्माण होणारा पूर्वग्रह कोणत्या भावनांना जन्म देतात? (कठीण)

अंधश्रद्धा, अधीरता तिरस्कार अपमान द्वेष, जातिभेद, लिंगभेद, प्रादेशिक भेदभाव, गरीब श्रीमंत भेदभाव यासारखे भेदभाव पूर्वग्रहाला कारणीभूत आहेत.

IV. खालील प्रश्नाची उत्तरे सहा वाक्यांमध्ये लिहा

१३. सामाजिक स्तरीकरण वेळोवेळी आणि देशानुसार कसे बदलते यावर चर्चा करा. (एप्रिल-२०२३,) (मध्यम)

- भारतात जातीव्यवस्था अस्तित्वात आहे.
- ही व्यवस्था वरपासून खालच्या पायरीपर्यंतचालणारी आहे.
- खालच्या जातीचे लोक. शूद्रांना अस्पृश्य मानले जाते.
- त्यांचा अन्न, रोजगार आणि उपजीविकेचा अधिकार हिरावून घेण्यात आला.

- सर्व समाजांमध्ये सामाजिक स्तरीकरण आढळते.
- अमेरिकेत गोरे लोक काळ्या लोकांना गुलाम म्हणून पाहतात.
- काळे लोक विकले जात होते
- सर्वत्र श्रीमंत आणि गरीब यांच्यात भेदभावाची भावना आहे.

१४. अस्पृश्यता दूर करण्यासाठी कोणते संविधानात्मक आणि कायदेविषयक उपाय आहेत?
/ सामाजिक स्तरीकरण रोखण्यासाठी सरकारने उचललेली पावले.
/भारत अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी कायदेशीररित्या कसे काम करत आहे?
/भारतात अस्पृश्यांचे हक्क कायदेशीररित्या कसे संरक्षित केले गेले आहेत?
/अलीकडच्या काळात भारतात अस्पृश्यता कमी होत आहे. समर्थन द्या (२०१५, २०१६, २०१७, -२०१८, २०१९, २०२१, २०२२,२०२३, २०२४, २०२४) (साधारण)

- संविधानाच्या कलम १७ मध्ये अस्पृश्यतेच्या प्रथेला बंदी आहे.
- अस्पृश्यता गुन्हे कायदा-१९५५
- नागरी हक्क संरक्षण कायदा-१९७६
- सार्वत्रिक मताधिकार आणि समानतेचा अधिकार
- शैक्षणिक, राजकीय, आर्थिक आणि रोजगाराच्या संधींमध्ये आरक्षण
- १९८९ च्या कायद्याने अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी राज्य सरकारांना विशेष जबाबदाऱ्या सोपवल्या.

१५. अस्पृश्यता ही एक सामाजिक समस्या आहे, यावर चर्चा करा. (मध्यम)

- भारतातील स्तर प्रणाली जातिव्यवस्थेत ओळखली जाते.
- भारतीय लोक हजारो जाती गटांमध्ये विभागलेले आहेत.
- यातील काही जाती उच्च जाती मानल्या जातात तर काही कनिष्ठ जाती मानल्या जातात.
- अस्पृश्यांना समाजातील सर्वात खालच्या दर्जाचे मानले जात होते.
- आपल्या समाजात अस्पृश्यता ही एक अमानवी प्रथा आहे.
- खालच्या जातींना सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, शैक्षणिक आणि राजकीय संधींपासून वंचित ठेवण्यात आले.
- महात्मा गांधी म्हणाले होते की अस्पृश्यता हा हिंदू समाजावरील कलंक आहे.

१६. अस्पृश्यतेच्या सामाजिक संकटावर मात करण्यासाठी तुमच्या सूचना काय आहेत? (सोपे)

- शिक्षणाद्वारे मुलांमध्ये आणि लोकांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे.
- प्रसारमाध्यमांद्वारे लोकांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे
- कडक कायद्यांची अंमलबजावणी
- अस्पृश्य वर्गाला अधिक सुविधा देऊन त्यांना समाजाच्या मुख्य प्रवाहात आणणे.
- ही प्रथा नष्ट करण्यासाठी सामाजिक आणि धार्मिक नेत्यांनी अधिक काळजी घेतली पाहिजे.
- मुलांमध्ये आणि लोकांमध्ये धर्मनिरपेक्षतेची संकल्पना विकसित करणे.

प्रकरण 2

श्रम आणि आर्थिक जीवन

१. संघटित कामगारांसाठी एक उदाहरण (सुलभ) - क) शिक्षक

२. असंघटित क्षेत्रातील कामगार (फे-२०२०) (सुलभ) - ब) कृषी कामगार

३. आधुनिक काळात वर्गव्यवस्थेचे कारण (कठीण)-अ) औद्योगिकीकरण
४. मजुरीरहित केलेल्या कामाचे एक उत्तम उदाहरण (-२०२३) (सुलभ)
क) गृहिणी
५. मजुरीसहित केलेल्या कामाचे एक उत्तम उदाहरण (सुलभ)
ड) शाळांमध्ये शिक्षकांचे काम
६. श्रम म्हणजे काय? (सुलभ)
जर एखाद्या व्यक्तीला त्याच्या प्रयत्नांसाठी किंवा श्रमांसाठी आर्थिक किंवा वस्तू स्वरूपात लाभ मिळतेतर त्याला 'श्रम' म्हणतात.
७ श्रमविभाजन म्हणजे काय? (फे २०२४) (सुलभ)
श्रमविभाजन म्हणजे जेव्हा लोक त्यांच्या आवडी, क्षमता, वय, विशेष कौशल्य आणि लिंग फरकांवर आधारित श्रम करतात त्याला श्रम विभागणी म्हणतात.
८. समान वेतन कायदा केंव्हा आणि का लागू करण्यात आला? (सामान्य)
१९७६ मध्ये लागू झाला. रोजगारातील भेदभाव दूर करण्यासाठी समान वेतन कायदा लागू करण्यात आला.
९. विशेष कौशल्य म्हणजे काय? (सुलभ)
विशिष्ट क्षेत्रातील कौशल्य, प्रशिक्षण किंवा कौशल्याची लक्षणीय यश संपादन करणे म्हणजे विशेष कौशल्य.
10. मजुरीसहित श्रम म्हणजे काय? (सुलभ)
मजुरी, पगार किंवा इतर कोणत्याही प्रकारचे वस्तू स्वरूपात लाभ मिळतो.
११. मजुरीरहित श्रम म्हणजे काय? (सुलभ)
मनाच्या आनंदाच्या दृष्टीने माणसाने स्वतःला कार्यात गुंतवणे म्हणजे मजुरी रहित श्रम होय
१२. बेरोजगारी म्हणजे काय? (मा-२०२१) (सामान्य)
काम करण्याचे वय, क्षमता, आवड, पात्रता असूनही नोकरी मिळत नाही त्याला बेरोजगारी असे म्हणतात.

13. मजुरीसहित श्रम आणि मजुरीरहीत श्रम यातील फरक स्पष्ट करा.

भौतिक स्वरूपात मिळालेले श्रम	आत्मसंतोषासाठी केलेले श्रम
आर्थिक स्वरूपात मिळालेला लाभ	कोणताही आर्थिक लाभ मिळत नाही
शाळेत अध्यापन करणे, बांधकाम करणे, वाहन रिपेरी करणे .	आत्मसंतोषासाठी काढलेले चित्र

१४ बेरोजगारीची कारणे कोणती आहेत? (फे-२०१९) (मध्यम)

- जास्त लोकसंख्या
- यांत्रिकीकरण
- श्रमांची अत्याधिक विभागणी
- सामाजिक विषमता

- भांडवलाची कमतरता
- निरक्षरता

१५. बेरोजगारी ही एक गंभीर सामाजिक समस्या कशी? बेरोजगारीचा समाजावर कसा वाईट परिणाम होतो? बेरोजगारीचे परिणाम काय आहेत? (जून-२०१८) (कठीण)

गरिबी, अनारोग्य, भ्रष्टाचार,कौटुंबिक विघटन,फसवणूक, चोरी

१६. बेरोजगारी दूर करण्यासाठी सरकारने कोणते उपाय केले आहेत? /सर्वात जास्त लोकसंख्या असलेल्या भारतात बेरोजगारीची समस्या कशी सोडवता येईल? (२०१६, २०१७, २०१८, २०२१, २०२३, २०२३, २०२४) (सामान्य)

- लोकसंख्या नियंत्रण
- कुटीर उद्योगांना प्रोत्साहन
- कृषी क्षेत्राचा विकास
- औद्योगिक क्षेत्राचा विकास
- शैक्षणिक सुधारणा योजना
- पंचवार्षिक योजना
- व्यावसायिक शिक्षणासाठी प्रोत्साहन
- ग्रामीण विकास प्रकल्प
- रोजगार हमी योजना
- माहिती आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रात प्रगती

१७. संघटित आणि असंघटित कामगारांमधील फरक सांगा. / संघटित कामगार हे असंघटित कामगारांपेक्षा कसे वेगळे आहेत? (एप्रिल- २०१५, जून- २०१५, जानेवारी- २०१६, २०२०,२०२२, .. २०२३) (साधारण)

संघटित कामगार	**असंघटित कामगार**
कायदे आणि नियमांचे पालन करणे	कोणतेही कायदे आणि नियम नसतात
निश्चित वेतन, भत्ता, निवृत्ती वेतन,	कोणत्याही प्रकारचा निश्चित भत्ता नसतो
वेतनातील विविध फायदे	वैद्यकीय सुविधा नसते
कामाची हमी मिळते	निवृत्ती वेतन आणि निश्चित वेतन नसते
कामगारांची सुरक्षा	कोणत्याही प्रकारची सुरक्षा नसते

१८. असंघटित कामगारांसमोर कोणती आव्हाने आहेत? (जून-२०१६, मार्च-२ २०१९, २०१९, २०२२, २०२३) (सामान्य)

असंघटित कामगारांसमोरील आव्हाने

- नोकरीची सुरक्षितता नाही
- श्रमासाठी कोणतेही निश्चित नियम किंवा कायदे नाहीत.
- कायदे आणि नियम नाहीत

- नियुक्त केलेल्या कार्यक्षेत्रात काम करत नाही
- कमी वेतन दिले जाते
- मोफत वैद्यकीय सुविधा नाहीत.
- नोकरीची सुरक्षितता नाही
- निश्चित पगार, सुट्टीचा पगार नाही. निवृत्ती वेतन किंवा भत्ते नाहीत.
- शोषण होण्याची शक्यता असते.

१९. संघटित क्षेत्राचे श्रम-केंद्रित स्वरूप स्पष्ट करा. (एप्रिल-२०२३, मे-२०२५) (सामान्य)

संघटित क्षेत्राची कामगार वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा./ संघटित कामगारांना उपलब्ध असलेल्या सुविधा स्पष्ट करा.

- कायदेशीर नियमांचे पालन
- निश्चित नियम
- पात्रतेनुसार अधिकार व मानधन
- प्रशिक्षण, प्रतिभा, अनुभव, शैक्षणिक पात्रता यासाठी विशेष संधी
- सर्व व्यवहार लेखी आहेत.
- निश्चित वेतन, भत्ता, सुट्टीचा पगार, निवृत्ती लाभ
- वैद्यकीय सुविधा
- कामाचा निश्चित कालावधी

२०. रोजगारातील भेदभावाचे स्वरूप स्पष्ट करा. (मार्च-२०१९) (सामान्य)

रोजगारातील भेदभावाचे स्वरूप

- भेदभाव म्हणजे श्रम आणि वेतनाच्या वितरणातील असमानता.
- पुरुष आणि महिलांच्या नोकऱ्या समान नाहीत.
- पुरुषांना अधिक चांगल्या नोकऱ्या दिल्या जातात.
- पुरुषांना जास्त जबाबदारी आणि पगार दिला जातो.
- महिलांना कमी जबाबदारी आणि पगार दिला जातो.
- कृषीप्रधान समाजात कामाचे असमान वितरण असते.
- वेतन देण्यामध्ये फरक आहे.

प्रकरण-3

सामूहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

I पर्याय दिले आहेत त्यातील योग्य पर्याय निवडा

1. सायलेंट व्हॅली आंदोलन कोणत्या ठिकाणी प्रारंभ झाले C) केरळ

2. कर्नाटकाच्या उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील सल्ल्यानी गावातील शेतकऱ्यांनी कोणती चळवळ सुरू केली

ब) अपीको चळवळ

3. नर्मदा बचाव आंदोलनचे नेतृत्व कोणी केले अ)) मेधा पाटकर

4. डॉक्टर शिवराम कारंथ यांनी कोणत्या पर्यावरण आंदोलनाला विरोध केला

ब) कैगा अणुऊर्जा प्रकल्प विरोधी चळवळ

5. कर्नाटक राज्य रयत संघाचे संस्थापक कोण? अ)) डॉ एम.डी. नंजुडस्वामी

II एका वाक्यात उत्तरे लिहा

6. सामूहिक वर्तन म्हणजे काय?

सामूहिक वर्तन म्हणजे एखाद्या व्यक्तीचे समूहात असतानाचे वर्तन.

7. जमाव म्हणजे काय?

जमाव म्हणजे कोणत्याही पूर्व नियोजनाशिवाय विशिष्ट कारणांनी जमलेल्या लोकांचा समूह.

8. दंगल म्हणजे काय?

समूहाच्या हिंसक आणि विध्वंसक स्वरूपाच्या वर्तणुकीला दंगल म्हणतात.

9. कामगार चळवळ म्हणजे काय?

कामगारांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी कामगार संघटनांद्वारे हालचाली.

10. अपिको चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले?

सल्यानी गावातील शेतकरी

11. दंगलची कारणे कोणती?

- व्यक्तींची अनियंत्रित परिस्थिती
- व्यक्तींचे अनियंत्रित वर्तणूक
- असंस्कृत वर्तन
- लोकांची गुन्हेगारी

12. दंगल कशाप्रकारे नियंत्रित करू शकतो?

- अधिकाऱ्यांची वक्तशीरपणा
- पोलीस
- संरक्षण दल
- कायद्याप्रमाणे नियमावली

13. चिपको चळवळी विषयी माहिती लिहा?

- उत्तराखंडमधील गढवाल जिल्ह्यात परवानगी देण्यात आली. सरकारने झाडे तोडण्यास परवानगी दिली.
- लोकांनी झाडे तोडण्यापासून रोखले, कारण त्यामुळे जंगलतोड होईल आणि पर्यावरणाचे नुकसान होईल अशी भीती होती.

- सुंदर लाल बहुगुणा आणि चंडीप्रसाद भट्ट यांच्या नेतृत्वाखाली चळवळीचे आयोजन करण्यात आले होते.
- झाड तोडण्याची परवानगी रद्द करण्यात आली.

14. कर्नाटक अपिको चळवळी विषयी माहिती लिहा ?

- हे उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील सल्यानी गावातील शेतकऱ्यांनी आयोजित केले होते.
- जंगलात जेव्हा कंत्राटदार झाडे तोडण्यासाठी आले तेव्हा शेतकऱ्यांनी झाडांना मिठी मारून निषेध केला.
- शेतकऱ्यांचा उद्देश वृक्षांची बेकायदेशीर तस्करी रोखणे आणि वृक्षारोपणाच्या पर्यावरणीय महत्त्वाबद्दल जागरूकता निर्माण करणे हा होता.

15. नर्मदा आंदोलना विषयी माहिती लिहा?

- नर्मदा नदीवर धरण बांधण्याच्या विरोधात हा मोर्चा काढण्यात आला.
- मेधा पाटकर आणि बाबा आमटे यांनी या चळवळीचे नेतृत्व केले.
- जंगलांचा नाश, पर्यावरणाचा ऱ्हास आणि त्यामुळे वन्यजीवांना होणारे नुकसान याविरोधात एक आंदोलन करण्यात आले.

16. सायलेंट व्हॅली आंदोलनाविषयी माहिती लिहा?

- केरळच्या सायलेंट व्हॅलीमध्ये बांधण्याच्या नियोजित धरणाच्या बांधकामाविरुद्ध हा मोर्चा काढण्यात आला.
- धरणांच्या बांधकामामुळे सजीव प्रजातींचे जगणे कठीण होते.
- केरळ साहित्य परिषद आणि वन्यजीव उत्साहींनी या चळवळीचे नेतृत्व केले.
- त्यामुळे वन्यजीवांचे रक्षण करण्यात यश आले.

17. कैगा अनुशक्ती प्रकल्पाविषयी माहिती लिहा?

- डॉ. शिवराम कारंथ यांच्या नेतृत्वाखाली या चळवळीला सुरुवात झाली
- उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील कैगा येथे अणुऊर्जा प्रकल्पाच्या स्थापनेविरुद्ध हा मोर्चा काढण्यात आला.
- जंगलतोड, अणु किरणोत्सर्गामुळे होणारे पर्यावरणीय प्रदूषण आणि सजीव प्रजातींना होणारे नुकसान या विरोधात ही चळवळ सुरू करण्यात आली होती.

18. जमावाचे स्वरूप स्पष्ट करा?

- हा तात्पुरता समूह आहे.
- लोक एका विशिष्ट ठिकाणी एकत्र जमतात.
- सदस्य एकमेकांच्या मतांनी, भावनांनी आणि कृतींनी खूप सहजपणे प्रभावित होतात.

- एखाद्या व्यक्तीच्या अंतर्गत भावना प्रकट होतील.
- समाजातील दोष दाखवून देणे.
- हे सामाजिक संस्थांच्या कार्यप्रणालीबद्दल लोकांचा असंतोष व्यक्त करते.

१९. दंगलीचे वैशिष्ट्य लिहा?

उत्तर: जमावाची वैशिष्ट्ये

- गोंधळ निर्माण करणे हाच उद्देश आहे.
- गर्दीत किमान पातळीचा उद्देश किंवा एकता दिसून येत नाही.
- कधीकधी ते खूप नुकसान करतात.
- हल्ल्याचे कोणतेही विशिष्ट लक्ष्य नाही.
- कायदा आणि सुव्यवस्थेसमोर गंभीर आव्हाने आहेत.

२०. भारतातील प्रमुख पर्यावरण चळवळी कोणत्या?

उत्तर: भारतातील प्रमुख पर्यावरणीय चळवळी

- चिपको चळवळ
- अप्पिको चळवळ
- नर्मदा बचाव आंदोलन
- सायलेंट व्हॅली चळवळ
- कैगा विरोधी चळवळ
- कर्नाटक किनारपट्टीविरोधी विविध चळवळी

प्रकरण – ४ सामाजिक समस्या

I.चार पर्याय दिले आहेत योग्य पर्याय निवडा

1. मुलांची सहाय्यवाणी संख्या- ब) १०९८

2. घटनेच्या 24 व्या कलमानुसार

ड) १४ वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या मुलांना कामावर ठेवणे हा दंडनीय गुन्हा आहे.

3. हुंडा विरोधी कायदा कोणत्या कोणत्या वर्षी अमलात आला?- क) १९६१

4.प्रसूती लिंग चाचणी परीक्षा प्रतिबंधक कायदा आलेले वर्ष----?- अ) १९९४

5. 6ते14 वयोगटातील मुलांना सक्तीचे व मोफत शिक्षण कोणत्या कायद्यानुसार दिले जाते?

अ) शिक्षण हक्क कायदा-२००९

6. बालकामगार निषेध आणि नियंत्रण कायदा केव्हा करण्यात आला?

क) १९८६

7. कर्नाटकामध्ये सर्व शिक्षण अभियानाद्वारे बालकामगारांना शाळेत आणले जात असून त्यांना मोफत शिक्षण दिले जात आहे?

ब) कामापासून शाळेपर्यंत

II एका वाक्यात उत्तर लिहा

8.बालकामगार कोणाला म्हणतात?

14 वर्षांखालील मुलांकडून करून घेतलेल्या कामाला बालकामगार म्हणतात.

9. बालविवाह म्हणजे काय?

बालविवाह म्हणजे मुलीचे लग्न १८ वर्षापूर्वी आणि मुलाचे लग्न २१ वर्षापूर्वी केले जाते.

10.स्त्री भ्रूण हत्या म्हणजे काय?

स्त्रीभ्रूणहत्या म्हणजे गर्भाशयात स्त्री जातीचे गर्भ असल्यास त्याला गर्भातच मारण्याची कृती.

11.स्त्री बाल हत्या म्हणजे काय?

गर्भलिंग भ्रूणहत्या ही जन्मानंतर मुलीला मारण्याची क्रूर प्रथा आहे.

12 .प्रसूती पूर्व गर्भ लिंग चाचणी 1994 चा कायदा का काढण्यात आला?

गर्भाशयात लिंग तपासणी नियंत्रित करण्यासाठी

13. बालविवाह प्रतिबंधक कायदा कोणत्या वर्षी आला?- 2006

14.बालकावरील लैंगिक अत्याचार कायदा कोणता हा कायदा केव्हा काढण्यात आला?

लैंगिक गुन्ह्यांपासून मुलांचे संरक्षण कायदा, (२०१२)

III दोन चार वाक्यात उत्तरे लिहा

15. बालमजुरीच्या समस्येची कारणे कोणती?

गरिबी, कौटुंबिक कलह,पालकांचा घटस्फोट, उद्योजकांची नफेखोरी, निरक्षरता,मुलाचे अपहरण

16. बालकामगार समस्येचे दुष्परिणाम कोणते?

- मुलांच्या गरजांची काळजी घेतली जात नाही.
- शारीरिक आणि मानसिक छळ.
- आजारपण, पौष्टिक अन्नाचा अभाव, वैद्यकीय सुविधांचा अभाव.
- जबरदस्तीने काम करणे. आर्थिक आणि सामाजिक शोषण.

- मुलांचे बालपण हिरावले जात आहे.

17 .स्त्री भ्रूण हत्तीची कारणे कोणती?

गरिबी, हुंड्याची भीती, निरक्षरता, अज्ञान, स्त्रीविरोधी वृत्ती

IV सहा वाक्यात उत्तरे लिहा

18 .बालकामगार निर्मूलन कायद्यावर सरकारने कोणते उपाय योजले आहेत?

- बालकामगार प्रतिबंध आणि नियंत्रण कायदा - १९८६
- राष्ट्रीय बाल कामगार योजना-१९८८
- कलम २४ बालमजुरी प्रतिबंधित करते.
- बालकामगार कल्याणासाठी राष्ट्रीय धोरण - १९८७
- बाल कामगार पुनर्वसन कल्याण निधीची स्थापना.
- बालकामगार निर्मूलन आणि पुनर्वसन कायदा-२००६
- शाळेतील विविध कार्यक्रम
- शिक्षण हक्क कायदा - २००९

19 .बालविवाहाची कारणे कोणती?

- लिंगभेद
- मुली आणि मुलांमध्ये भेदभाव
- शिक्षणाचा अभाव, बालमजुरी.
- मुलांची तस्करी आणि विक्री
- कायद्याची किमान अंमलबजावणी आणि वापराचा अभाव
- सार्वजनिक असमाधान
- मुलांच्या हक्कांची अंमलबजावणी

20 .बाल विवाह चे दुष्परिणाम कोणते?

- मुलांचा सर्वांगीण विकास खुंटला आहे.
- मुले प्रश्न विचारण्याचे स्वातंत्र्य गमावतात.
- बाल, हिंसाचार, शोषण.
- मुलांच्या सर्व हक्कांचे उल्लंघन.
- कुपोषण, अशक्तपणा, आजार, गर्भपात.

- बालमृत्यू, माता मृत्यू
- बालपण, शिक्षण आणि मैत्री यावर परिणाम होतो.

21 .बालविवाह रोखण्यासाठी सरकारने कोणते उपाय केले आहेत?

- बालविवाह कुठेही झाला तरी त्याबद्दल तक्रार करणे.
- चाइल्ड हेल्पलाइन-१०९८ वर तक्रार करा.
- सरकारी शाळेचे मुख्याध्यापक, पंचायत विकास अधिकारी, ग्राम लेखापाल यांच्याकडे तक्रार.
- पोलिस स्टेशनमध्ये तक्रार दाखल करणे.

22 .बालविवाह नियंत्रित करण्यासाठी कोणते उपाय योजले आहेत?

- १८ वर्षांपर्यंत मुले शाळा/महाविद्यालय सोडू नयेत यासाठी शिक्षणाची अंमलबजावणी.
- मुलींच्या शिक्षणावर अधिक भर.
- मुलींना सक्षम बनवणे आणि सक्षम करणे हे प्राधान्य आहे.
- मुलांसाठी हेल्पलाइन सुरू करण्यात आली.
- बालविवाह प्रतिबंधक कायदा-२००६ लागू करण्यात आला.
- बालविवाह झाल्यास तक्रार करणे.

23 .हुंड्याचे दुष्परिणाम कोणते?

- यामुळे महिलांचा स्वाभिमान आणि दर्जा कमी होतो.
- कौटुंबिक वाद निर्माण करतात.
- वाढती अनैतिकता आणि क्रूरता.
- कौटुंबिक संबंध खराब होतील.
- बेकायदेशीर विवाह.
- स्त्रीभ्रूणहत्या आणि स्त्रीभ्शिशूहत्या वाढत आहेत.
- घटस्फोटाच्या घटनांमध्ये वाढ होत आहे.
- स्त्रिया पुरुषांमध्ये फूट पाडतात.

24.हुंडा समस्येवर कोणत्या उपाय योजना केल्या आहेत

- हुंडा प्रतिबंधक कायदा-१९६१ लागू केला.
- हुंड्याच्या अटीवर लग्न करण्यास मनाई आहे.

- कायद्याचे उल्लंघन केल्यास ५००० रुपये दंड किंवा ६ महिने तुरुंगवास किंवा दोन्ही शिक्षा होऊ शकतात.
- हुंडा मृत्यू प्रकरणे भारतीय दंड संहिता आणि भारतीय नागरी संहितेत समाविष्ट करण्यात आली आहेत.
- जनजागृती, आंतरजातीय विवाह आणि माध्यमांद्वारे ते दूर केले जाऊ शकते.

प्रकरण 1

भारत - भौगोलिक स्थान आणि प्राकृतिक वैशिष्ट्ये

I. योग्य उत्तर निवडा

१) पूर्वकिनारपट्टीचे मैदान (-२०२०) (सुलभ)

क) विस्तीर्ण

२. लडाख पठाराचा कोठे आहे?(SLP -२०२३) (सुलभ)

ब) महा हिमालयात

३. भारतातील सर्वात उंच पर्वतशिखर (जून-२०१९) (सुलभ)

अ)) गॉडविन आस्टिंन K2

४. भारतातील सर्वात मोठे भौगोलिक विभाग (सुलभ)

ड) द्विपकल्पिय पठार

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तर लिहा.

५. पूर्व आणि पश्चिम घाट कुठे भेटतात (मार्च/एप्रिल-२०२२) (सामान्य)

निलगिरी पर्वत

६. उत्तर भारतातील मैदानाला संचयन मैदाने असे का म्हणतात (2023- 23) (सामान्य)

ही मैदाने ब्रह्मपुत्रा-सिंधू नदींनी बनलेली आहेत. हिमालयातून उगम पावलेल्या नद्यांनी आणलेल्या गाळायुक्त मातीच्या संचयाने संपूर्ण मैदाने तयार झाली आहेत. म्हणून या मैदानाना संचायन मैदाने असे म्हणतात.

७. हिमालयातील कोणत्याही दोन शिखरांची नावे सांगा (SLP -२०२२) (मध्यम)

माउंट एव्हरेस्ट, कांचनजंगा, धवलगिरी,नंदादेवी, गौरीशंकर

८. शिखर म्हणजे काय (सामान्य)

९. भारतातील सर्वात जुने भूभाग कोणते आहे? (सामान्य)

१०.बाह्य हिमालयाचे दुसरे नाव काय आहे? (सामान्य)- हिमाद्री, सर्वोच्च हिमालय

११. दक्षिण भारतातील सर्वात उंच पर्वतशिखर कोणते आहे? (सामान्य)

अनैमुडी

१२. पश्चिम घाटात कोणते पर्वतशिखर आढळते? (सामान्य)

अनैमुडी

१३. भारतीय प्रमाणवेळ कोणत्या रेखांशावर आधारित आहे? (सामान्य)

82°.30 पूर्व रेखांश(प्रयागराज /अलाहाबाद)

१४. महाराष्ट्र आणि कर्नाटकमध्ये पश्चिम घाटांना काय म्हणतात? (सामान्य)सह्याद्री

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते चार वाक्यांमध्ये उत्तर लिहा

१५.भारताचे प्रमुख नैसर्गिक विभाग कोणते आहेत? (सामान्य)
1. उत्तरेकडील पर्वतरांगा 2. उत्तरेकडील महामैदाने 3. द्वीपकल्पीय पठार 4. किनारपट्टीची मैदाने
१६. देशाच्या आर्थिक विकासात खालीलपैकी कोणते पठार महत्त्वाची भूमिका बजावते? (२०२१-२२) (कठीण)
या पठारात खनिजांचे भरपूर साठे आहेत वेगवेगळ्या नद्यांवर धबधबे निर्माण झाल्याने जलविद्युत शक्ती निर्मितीसाठी सर्वात योग्य आहे.
१७. पूर्व घाट आणि पश्चिम घाट यातील फरक लिहा (मध्यम)

पूर्व घाट	**पश्चिम घाट**
पूर्व घाट पूर्व किनारपट्टीला समांतर आहे	पश्चिम घाट पश्चिम किनारपट्टीला समांतर आहे
पूर्व घाट उंच नसून,तुटक आहे	पश्चिम घाट उंच असून, सलग आहे.
पूर्व घाटात आर्मकोंडा आणि महेंद्रगिरी ही सर्वोच्च शिखरे आहेत.	अण्णा मलाई पर्वत रांगेतील अनयमुडी हे दक्षिण भारतातील सर्वोच्च शिखर पश्चिम घाटात आहे.
पूर्व घाटात महानदी, दामोदर नदी, तुंगभद्रा या नद्या वाहतात	पश्चिम घाटामध्ये नर्मदा, तापी, साबरमती, माही या नद्या वाहतात.

१८. हिमालयीन पर्वत भारतीयांसाठी अत्यंत उपयुक्त कसे आहेत (२०२०, जून-२०२३) (कठीण)

- अनेक नद्यांचे उगमस्थान
- विविध प्रकारची खनिजे आढळतात
- येथे उगम पावणाऱ्या नद्यांचा जलविद्युत शक्तीनिर्मितीसाठी उपयोग होतो
- येथील घनदाट अरण्य यांमुळे अनेक प्रकारच्या वनस्पती व प्राणी आढळतात
- सिबेनियन प्रदेशातून येणाऱ्या थंड वाऱ्यांना अडथळा निर्माण करून भारताला संरक्षण दिले जाते.
- महत्त्वाची पर्यटन आणि धार्मिक स्थळे येथे आढळतात.
- नद्यांना वर्षभर पाणी पुरवते.

IV. १९. भारताच्या नकाशावर खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सामान्य)
शेवटी नकाशा आहे

प्रकरण 2 रे

भारताचे हवामान

I.खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

1) उन्हाळ्यामध्ये उत्तर भारतातील उष्णतामान अधिक असण्याचे कारण काय?(साधारण)
   या कालावधीत सूर्याची लंबरूप किरणे उत्तर गोलार्धात पडतात त्यामुळे उष्णता जास्त असते.
2) उन्हाळ्यामध्ये पाऊस पडण्याचे कारण कोणते ?(एप्रिल 2023)(साधारण)
   स्थानिक उष्णता आणि प्रचलित प्रवाहामुळे उन्हाळ्यामध्ये पाऊस पडतो.
3) काल बैसाखी म्हणजे काय?
   उत्तर:- उन्हाळ्यात पडणाऱ्या पावसाला पश्चिम बंगाल मध्ये काल बैसाखी म्हणतात.
4) नैऋत्य मान्सून वाऱ्याच्या दोन शाखा कोणत्या?(जून 2015)(सुलभ)

1) अरबी समुद्राची शाखा

2) बंगालच्या उपसागराची शाखा

5) नैऋत्य मान्सून काळात पाऊस पडणारी राज्य कोणती ?(साधारण)

उत्तर:- महाराष्ट्र ,कर्नाटक ,केरळ ,आंध्र उत्तर प्रदेश इत्यादी

6) भारतात अत्यंत कमी पाऊस पडणारा .कालावधी कोणता?

उत्तर:- डिसेंबर ते फेब्रुवारी

7) कॉफी कारंजा म्हणजे काय? (मार्च 2021)

उत्तर:- उन्हाळ्यात पडणाऱ्या पावसामुळे कॉफीच्या पिकाला फुले येतात म्हणून कर्नाटकात त्याला कॉफी कारंजा म्हणतात.

8) मॅंगो शॉवर किंवा आंबेसरी म्हणजे काय?(साधारण)

कर्नाटकात एप्रिल मे च्या दरम्यान पडणाऱ्या पावसाला आंबेसरी म्हणतात.

9) पश्चिम घाटाच्या पश्चिम भागात जास्त पाऊस पडतो का?(साधारण)

उत्तर अरबी समुद्रावरून वाहणाऱ्या वाऱ्यामुळे पश्चिम घाटाच्या पश्चिमेकडील भागात जोराचा पाऊस पडतो.

10)मान्सूनच्या परतीच्या वाऱ्यांना ईशान्य

मान्सूनवारे असे का म्हणतात ? (साधारण)

उत्तर गोलार्धात उष्णतामान कमी होते व वातावरणाचा दाब वाढतो त्यामुळे नैऋत्य मान्सून वारे ऑक्टोबर पासून परत जाण्यास प्रारंभ करतात म्हणून त्यांना ईशान्य मान्सून वारे म्हणतात

11) भारतातील जास्त उष्णतामान असणारे ठिकाण कोणते?(साधारण)

राजस्थान मधील गंगानगर

12) भारतात अति जास्त पाऊस पडणारे ठिकाण कोणते?(साधारण)

मेघालयातील मौसीनराम

13) भारतातील अति कमी पाऊस पडणारे ठिकाण कोणते?(जून 2023)(साधारण)

उत्तर:- राजस्थानच्या जैसलमेर जिल्ह्यातील रोयली

14) परतीच्या मान्सून काळात भारतात चक्रीय वादळे निर्माण होण्याची कारणे कोणती?(साधारण)

नैऋत्य मान्सून वारे ऑक्टोबर पासून परत फिरण्यास प्रारंभ करतात व नोव्हेंबर च्या शेवटी हे वारे वाहने बंद होतात याच कालावधीत बंगालच्या उपसागरात व अरबी समुद्रात वादळ निर्माण होतात.

15) उन्हाळ्यामध्ये उत्तर भारतापेक्षा दक्षिण भारतामध्ये उष्णतामान कमी असण्याचे कारण काय?(एप्रिल 2016)(साधारण)

उत्तर:- दक्षिण भारत तिन्ही बाजूने पाण्याने वेढलेला असल्यामुळे येथे तपमान मध्यम असते.

II.खालील प्रश्नांची दोन किंवा चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

16) भारताच्या हवामानाचे प्रमुख ऋतू कोणते? (एप्रिल 2022)(साधारण)

उत्तर:-1)उन्हाळा- मार्च ते मे

2)नैऋत्य मान्सून किंवा पावसाळा (जून ते स)

3) मान्सूनच्या परतीचा मोसम (ऑक्टोबर ते नो.)

4)हिवाळा- डिसेंबर ते फेब्रुवारी

17) भारतीय हवामानावर परिणाम करणारे घटक कोणते? (जून 2018)(कठीण)
*अक्षांश
* समुद्रसपाटीपासूनचे उंची *समुद्रसपाटीपासूनचे अंतर वाऱ्यांची दिशा *पर्वतरांगा
*सागरी प्रवाह
18) ऑक्टोबरच्या सुरुवातीला मान्सून वारे परत फिरण्याची कारणे कोणती?(कठीण)
उत्तर:-* ऑक्टोबर महिन्याच्या शेवटच्या आठवड्यात भारतीय उपखंडात खूप पाऊस पडल्यामुळे उष्णतामान कमी होते.
*या कालावधीमध्ये सूर्याची किरणे दक्षिण गोलार्धात लंबरूपाने पडतात.
* त्यामुळे उत्तर गोलार्धात उष्णतामान कमी होते व वातावरणाचा दाब वाढू लागतो.
19) भारतातील सर्वात जास्त पाऊस पडणारी ठिकाणे कोणती?(साधारण)
*पश्चिम घाटाचा पश्चिम भाग
*पश्चिम बंगाल
* आसाम आणि ईशान्येकडील राज्ये
20) "भारतीय शेती ही मान्सूनचा जुगार आहे."या वाक्याचे समर्थन करा. एप्रिल 2015 17 ,18,(साधारण)
*कृषी हा येथील लोकांचा प्रमुख उद्योग आहे *नैऋत्य मान्सून हा कृषी उद्योगास मर्यादित करतो
*जर मान्सून नाही तर पिके नाहीत त्यामुळे दुष्काळ पडतो.
*जेव्हा अति पाऊस पडतो तेव्हा महापूर येतो त्यामुळे जीवित व वित्तहानी होते.

प्रकरण 3 रे
भारतातील माती

I. खालील बहुपर्यायी प्रश्नांना चार उत्तरे दिलेली आहेत त्यातील योग्य उत्तर निवडून लिहा

1)भारतात जास्त प्रमाणात विस्तारलेली माती (2024 मे) (सुलभ) उत्तर:- B)लाल माती
2) भारतातील जास्त प्रदेशांमध्ये आढळून येणारी माती (सोपा) उत्तर:- C) गाळाची माती
3) या मातीला रेगूर माती म्हणतात. (एप्रिल 2018)(साधारण) उत्तर:- A) काळी माती
4)अरण्य व्यवसायाला उपयोगी असलेली माती (सोपा)(साधारण) उत्तर :- B) काळी माती
5) नाचना,तंबाखू, तेलबिया पिकविण्यासाठी योग्य असलेली माती (सुलभ) A) लाल माती
6) नायट्रोजन आणि क्षारतेचे प्रमाण या मातीत कमी दिसून येते.(साधारण) वाळवंटी माती
7) राजस्थानमध्ये जास्त प्रमाणात दिसून येणारी माती (एप्रिल 2018) (सुलभ) B) जांभ्याची माती.
8) कुजलेले जैविक अंश अधिक प्रमाणात असलेली माती (सुलभ)डोंगरी माती
9) 200 सें.मी.पेक्षा जास्त पाऊस असणाऱ्या प्रदेशात दिसून येणारी माती (साधारण) D)जांभ्याची माती
10) डेक्कन ट्रॅप प्रदेशात दिसून येणारी माती कोणती?(जून 2016)(साधारण) A)काळी माती

II.खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

11) भारतामध्ये विविध प्रकारची माती दिसून येण्याचे कारण काय? (साधारण)
विविध प्रकारच्या हवामानात खडकांची झीज होऊन मातीची निर्मिती झाली आहे.
12) मातीमध्ये कोणते अंश असतात?(साधारण)
ही माती वनस्पती आणि प्राण्यांच्या कुजलेल्या जैविक अंशापासून निर्माण झालेली आहे.
13) गाळाची माती म्हणजे काय ?(साधारण)

नद्यांनी पर्वत प्रदेशातून वाहून आणून संचित केलेल्या मातीला गाळाची माती म्हणतात.

14) काळ्या मातीला ‘काळी कपासाची माती’असे का म्हणतात?(एप्रिल 2019)

हीमाती कापसाच्या लागवडीसाठी उपयुक्त असते म्हणून या मातीला कपासाची माती म्हटले जाते

15) डेक्कन ट्रॅप म्हणजे काय? (साधारण)

काळ्या मातीच्या प्रदेशाला डेक्कन ट्रॅप म्हणतात.

16) काळया मातीत जास्त दिवस ओलावा टिकून राहतो कारण काय? (जुलै 2021)

ही माती चिकन माती असल्यामुळे त्यात ओलावा टिकून ठेवण्याची क्षमता जास्त असते

17) वाळवंटी माती कोठे तयार होते ? (साधारण)

अति कमी पाऊस व अधिक उष्णता असलेल्या प्रदेशात

18) वाळवंटी मातीमध्ये पाणी जास्त का टिकत नाही आणि लगेच ती सुकते का?(साधारण)

या मातीत वाळूचे प्रमाण जास्त असल्यामुळे

19) वाळवंटी माती शेतीला उपयोगी नाही का ? (साधारण)

उत्तर:- या मातीत वाळूचे प्रमाण जास्त असल्यामुळे त्याच्यातून पाणी लवकर वाहून जाते त्यामुळे आद्रता कमी होते

20) भारताच्या पश्चिम घाटामध्ये लॅटरेट माती जास्त दिसून येते का ? (साधारण)

उत्तर:- सामान्यपणे 200 cm पेक्षा जास्त पाऊस पडणाऱ्या ठिकाणी ही माती दिसून येते.

21) मातीची धूप म्हणजे काय?(साधारण)

उत्तर :- भूपृष्ठावर दिसून येणाऱ्या वरच्या स्तरावर अनेक नैसर्गिक बदल होतात या क्रियेला मातीची धूप असे म्हणतात.

22) मातीचे संरक्षण म्हणजे काय ?(साधारण)

उत्तर :- मातीची धूप थांबवणे व सुपीकता राखून ठेवणे म्हणजे मातीचे संरक्षण

23) मातीच्या धूपेची प्रमुख कारणे कोणती? (साधारण)

उत्तर :- अरण्यांचा नाश, जनावरांचे चरणे,जुन्या पद्धतीने शेतीची मशागत,पाण्याचा जास्त वापर, पाण्याचा प्रवाह

24) नैसर्गिक झरे का कोरडे होतात?(कठीण)

उत्तर:- मातीच्या धूपेमुळे मातीमध्ये पाणी शोषून घेण्याची क्षमता कमी होते.

25) जांभ्याच्या मातीची निर्मिती कशी होते?

उत्तर:- सामान्यपणे 200 cm पेक्षा जास्त पाऊस पडणाऱ्या प्रदेशात ही माती निर्माण होते.

26) अलीकडच्या काळात आपल्या जलाशयांचे पाणी संग्रह करण्याचे सामर्थ्य का कमी होत आहे ?(जून 2016)(साधारण)

उत्तर:- नैसर्गिक झरे सुकत असल्यामुळे

III. खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात. उत्तरे लिहा.

27) मातीच्या धूपेची कारणे सांगा.(जून 2015, जून 2018 ,जून 2022 जून 2020 ,एप्रिल 2022 ,परीक्षा -2-2024 (साधारण)

*अरण्यांचा नाश

* जनावरांचे चरणे

* जुन्या पद्धतीने शेतीची मशागत
* पाण्याचा जास्त उपयोग
* पाण्याचा वेग आणि प्रवाह

28) डोंगरी मातीची लक्षणे सांगा. (साधारण)

*या मातीमध्ये कुजलेल्या जैविक अंश अधिक प्रमाणात असतात.
* पर्वतीय प्रदेशाच्या उतरणीवर हिमालयात आढळते.
* हिमाचल प्रदेश, उत्तरांचल, बिहार ,पश्चिम बंगाल ,जम्मू-काश्मीर येथे पसरलीआहे.
* ही माती कॉफी चहा मसाल्याचे पदार्थ व फळे पिकवण्यासाठी उपयुक्त आहे.

29) लाल माती बद्दल लिहा. (साधारण)

*ही माती द्वीपकल्पीय पठारामध्ये पसरलेली आहे.
* कन्याकुमारी पासून झाशीपर्यंत व्यापली आहे .
* कच्छ प्रदेशापासून राजमहल टेकड्यापर्यंत व्यापली आहे.
* नाचना, तंबाखू ,तेलबिया, भात ,ऊस ,कापूस पिकविला जातो.

30) जांभ्याच्या मातीला लाल रंग येण्याचे कारण काय ?(कठीण)

*जास्त पावसाच्या पाण्यामुळे क्षार विरघळून द्रवरूपात जमिनीच्या खोलवर गेलेले आहेत.
* त्यामुळे वरच्या पदरात न विरघळणारे लोह ऑक्साईड आणि ॲल्युमिनियम मात्र दिसतात.

IV. खालील प्रश्नांची सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

31) मातीच्या धूपेमुळे अनेक दुष्परिणाम होतात कसे? समर्थन करा(ए2017, जून2017,मा.2020,ए2023,ए 2024)(साधारण)

*मातीच्या धूपेमुळे नदीत गाळ साचतो
* पूर येण्याची स्थिती निर्माण होते
* नद्यांच्या मुखाजवळ गाळ साचल्यामुळे प्रवाह बदलतात.
* सरोवर ,तलावामध्ये गाळ साचून खोली कमी होते.
*मातीच्या धुपे मुळे मातीमध्ये पाणी शोषण घेण्याची क्षमता कमी होते.
*नैसर्गिक झरे आटतात .
*मातीच्या धूपेमुळे कृषी उत्पादनावर वाईट परिणाम होतो.

32) लाल माती जांभ्याच्या मातीपेक्षा कशी वेगळी आहे ?(कठीण)

काळी माती	**जांभ्याची माती (बाजूकडील माती)**
ही माती लाव्हारसापासून झालेल्या खडकांचे तुकडे होऊन तयार झालेली असते	200 सेंटिमीटर पेक्षा जास्त पाऊस पडणाऱ्या प्रदेशात निर्माण होते
सुपीक आहे	जास्त सुपिक नसते.
ओलावा टिकून ठेवण्याची क्षमता जास्त असते. यात लोह चुना मॅग्नेशियम कार्बोनेट भरपूर प्रमाणात असतात.	नायट्रोजन आणि क्षारांची क्षमता कमी असते.

कोरडवाहू शेतीसाठी योग्य	कॉफी ,चहा आणि बागायती पिकांसाठी योग्य
कापूस ,मका ,गहू, कांदा, मिरची ही प्रमुख पिके आहेत. महाराष्ट्र, गुजरात ,मध्य प्रदेश आणि उत्तर कर्नाटक इथे ही माती आढळते.	पावसाळ्यात मऊ होते आणि उन्हाळ्यात सुकते व घट्ट होते. पश्चिम घाट, विंध्य,सातपुडा आणि पूर्वांचल प्रदेशात ही माती आढळते.

33) भारतात दिसून येणारे मातीचे विविध प्रकार कोणते?(साधारण)

*गाळाची माती *काळी माती *लाल माती *जांभ्याची किंवा बाजूकडील माती *वाळवंटी माती *डोंगरी माती

34) वाळवंटी माती गाळाच्या मातीपेक्षा कशी वेगळी आहे ?(साधारण)

वाळवंटी माती	**गाळाची माती**
कमी पाऊस व जास्त उष्णता असलेल्या ठिकाणी तयार होते.	नद्यांनी पर्वत प्रदेशातून वाहून आणून संचित झालेली असते.
लाल व तपकिरी रंगात आढळून येते.	भारतात या प्रकारची माती मोठ्या प्रमाणात पसरली आहे.
राजस्थान, पंजाब हरियाणा, कच्छ प्रदेश अरवली पर्वतरांगेच्या पश्चिम भागात आढळते.	उत्तर प्रदेश, बिहार, पश्चिम बंगाल ओरिसा पंजाब,हरियाणा ,आसाम व ब्रह्मपुत्रा नदीच्या खोऱ्यात पसरली आहे.
या मातीत पाणी न राहता लवकर वाहून जाते	या मातीत गहू भात ऊस कापूस ही पिके घेतली जातात.
राजस्थान, पंजाब, हरियाणा,कच्छ प्रदेश व अरवली पर्वतरांगेच्या पश्चिम भागात ही आढळते.	

V**. खालील प्रश्नाचे आठ वाक्यात उत्तर लिहा.**

35) मातीचे धूप कशी थांबू शकतो ? (एप्रिल 2015, एप्रिल 2016, मार्च 2021, जून 2023 ,परीक्षा 1 2025) (साधारण)

*बांधांना समांतर नांगरणी करणे.

* पाणी वाहून जाऊ नये म्हणून बांध बांधणे.

*आळी पाळीने वेगवेगळी पिके घेणे.

* जंगलतोड थांबवणे.

* जंगल वाढीला प्रोत्साहन देणे

* जनावरांच्या चरण्यावर नियंत्रण ठेवणे.

* पाण्याचा योग्य वापर करणे.

* धरणे बांधणे.

प्रकरण 4 थे

भारतातील अरण्य संपत्ती

I.खालील बहुपर्यायी प्रश्नांना चार उत्तरे देण्यात आलेली आहेत त्यातील योग्य उत्तर निवडून लिहा.

1) सुंदरबन अरण्य येथे आढळते.(एप्रिल 2019 ,एप्रिल 2022)(सोपा)

A) गंगा नदीचा त्रिभुज प्रदेश

2) भारतातील जास्त प्रदेश या अरण्याने व्यापलेला आहे.(सुलभ) A) पानझडी अरण्य

3) हिमालयीन पर्वतामध्ये विविध प्रकारची जंगले आढळतात कारण (सुलभ)

D)जास्त उंची वैविध्यपूर्ण हवामान

4) ही खोलमुळे असलेली झुडूप युक्त वनस्पती आहे (साधारण)

वाळवंटी अरण्ये

5) भारतातील जैविक संरक्षण क्षेत्रांची संख्या. (सुलभ) - A)18

6) भारतात सर्वात जास्त अरण्य असलेले राज्य (एप्रिल 2019)(सलभ) D) मध्य प्रदेश

7) भारतातील सर्वात कमी अरण्य असलेले राज्य (सुलभ) हरियाणा

8) नदीच्या मुखाजवळ व नदीच्या खोऱ्याच्या सखल प्रदेशात आढळणारी अरण्ये (सुलभ)

मॅंग्रोव्ह अरण्ये

9) भारतातील पहिले जैविक संरक्षण केंद्र

C)निलगिरी

II.खालील प्रश्नांना एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

10) गंगा नदीच्या मुखाजवळ असलेल्या अरण्यांना सुंदरबन असे का म्हणतात? (मे 2023)(साधारण)

तेथे सुंदरी झाडे जास्त प्रमाणात आढळतात

11) नैसर्गिक वनस्पती किंवा अरण्य म्हणजे काय?(साधारण)

एका प्रदेशात नैसर्गिकरीत्या वाढलेल्या सर्व प्रकारच्या वनस्पती समूहाला आरण्य किंवा स्वाभाविक वनस्पती समूह म्हणतात.

12) भारतीय अरण्य स्थिती अहवाल 2021 नुसार भारताचा एकूण किती भूभाग अरण्याने व्यापलेला आहे (साधारण)

7,13,789 चौ.कि.मी.(21.71%)

13) पानझडी मान्सून अरण्यांना हे नाव पडण्याचे कारण काय? (जून 2020, जून 2022)(साधारण)

कोरड्या हवेच्या मोसमा मध्ये झाडांची पाने गळतात म्हणून

14) भारतात पानझडी मान्सून अरण्याने जास्त प्रदेश का व्यापला आहे ? (साधारण)

भारत मान्सून हवामानाचा प्रदेश असल्यामुळे

15) अरण्य संरक्षण म्हणजे काय? (साधारण) अरण्य मानवापासून, पाण्यापासून आणि नैसर्गिक आपत्ती पासून सुरक्षित ठेवण्याला अरण्याचे संरक्षण असे म्हणतात.

16) भारतात वन्यजीव अभयारण्य का निर्माण केली आहेत? (कठीण)

विविध प्राण्यांना त्यांच्या मूळ स्थानात संरक्षित करण्यासाठी

17) भारतात प्रथम स्थापित झालेले राष्ट्रीय उपवन कोणते? (सुलभ)

भारतात प्रथम स्थापित झालेले उपवन म्हणजे उत्तरांचल राज्यातील जिम कार्बेट

18) भारतात जैविक क्षेत्रांचे संरक्षण का केले जात आहे ?(साधारण)

भारत मोठ्या प्रमाणात वनस्पती आणि प्राणी संपत्तीने समृद्ध आहे.या जैविक व्यवस्था राखण्यासाठी देशात जैविक क्षेत्रांचे संरक्षण केले जात आहे

III.खालील प्रश्नांना दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

19) हिमालयातील अल्पाईन अरण्यामध्ये आढळून येणाऱ्या वनस्पती कोणत्या (एप्रिल 2018)(साधारण)

साल ,बैरा ,टून ,सिल्वर, स्पर्स, लॉरेल

20) भारतातील मॅंग्रोव्ह अरण्य प्रदेशाची विभागणी सांगा (मार्च-2 -2021)(साधारण)

गंगा गोदावरी महानदी व कृष्णच्या त्रिभुज प्रदेशात ही अरण्य आढळतात.

21) भारतातील पानझडी मान्सून अरण्यांची लक्षणे सांगा.(एप्रिल 2017) (साधारण)

*या प्रकारची अरण्ये भारतात मोठ्या प्रमाणात विस्तारलेली आहेत.

* जिथे 75 ते 200 cm पाऊस होतो अशा प्रदेशात हे अरण्य आढळतात.

* कोरड्या हवेच्या मोसमात झाडांची पाने गळतात.

IV.खालील प्रश्नांची सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

22) सदाहरित अरण्ये पानझडी मान्सून अरण्यापेक्षा कशी वेगळी आहेत?(एप्रिल 2016)(कठीण)

सदाहरित अरण्ये	**पानझडी अरण्य**
*ही अरण्ये 250 cm पेक्षा जास्त पाऊस व 900 मीटर पेक्षा कमी उंची असलेल्या प्रदेशात आढळतात.	जिथे 75 ते 250 सेंटिमीटर पाऊस होतो तिथे आढळतात
*पश्चिम घाट आसाम मेघालय त्रिपुरा नागालॅंड व अंदमान निकोबार बेटावर आढळतात. * ही कायम हिरवीगार असतात.	*या प्रकारचे अरण्ये भारतात जास्त प्रमाणात पसरली आहेत. *कोरड्या हवेच्या मोसमात झाडांची पाने गळतात.

23) अलीकडच्या काळात अरण्यांचे प्रमाण का कमी होत आहे?अरण्य नाशाची कारणे सांगा. व अरण्य संरक्षण अत्यंत महत्त्वाचे आहे का?(सन 2020)(कठीण)

*शेतीची वाढ

*दुग्ध व्यवसायाची मागणी

*रस्ते, रेल्वे मार्ग

* पाणीपुरवठ्याची योजना

*जंगलातील वनवा

24) भारतातील अरण्यांचे प्रकार कोणते? (जून 2016)(साधारण)

*सदाहरित अरण्ये

*पानझडी मान्सून अरण्ये

*उष्णकटिबंधातील गवताळ अरण्ये

* मॅंग्रोव्ह अरण्ये

*वाळवंटी अरण्ये

*अल्पाइन अरण्ये

25) उष्णकटिबंधातील गवताळ अरण्ये व वाळवंटी अरण्ये यातील फरक लिहा.(एप्रिल 2015)(परीक्षा -1 2024)(साधारण)

उष्णकटिबंधातील गवताळ अरण्ये	**वाळवंटी अरण्ये**
ही अरण्ये ज्या ठिकाणी 60 ते 75 सें.मी.पाऊस पडतो तिथे दिसून येतात.	ज्या ठिकाणी वार्षिक सरासरी पाऊस 50 सें.मी. पेक्षा कमी असतो तेथेही अरण्य आढळतात.
उंच गवत आणि काटेरी वनस्पती दिसून येतात.	या वनस्पतींची मुळे जमिनीत खोलवर जातात.
दख्खनच्या पठारातील केंद्र भाग,अरवली पर्वतातील पश्चिम दिशेच्या थर वाळवंटात या प्रकारच्या वनस्पती आढळतात.	*काटेरी झुडपाच्या वनस्पती देखील या प्रदेशात आढळतात. * राजस्थान मधील थारचे वाळवंट, पंजाबची राजस्थान कडील बाजू , हरियाणा व गुजरात येथे ही अरण्ये आढळतात.

26) भारतातील प्रमुख वन्यजीव अभयारण्याची यादी करा.(साधारण)

*तमिळनाडू - मधुमलाई, कन्याकुमारी

* पश्चिम बंगाल - महानंदा ,चप्रमरी

* राजस्थान - बस्ती ,सवाई मानसिंग

* हरियाणा - कलेसार ,नहर

* पंजाब - बिरमोतीबाग ,हरिके

* आंध्र प्रदेश- कोल्हेरू कृष्णा

27) भारतातील प्रमुख राष्ट्रीय उपवनांची यादी करा.(साधारण)

*काझीरंगा राष्ट्रीय उद्यान - आसाम

* सुंदरबन राष्ट्रीय उद्यान - पश्चिम बंगाल *हजारीबाग राष्ट्रीय उद्यान - झारखंड

* गीर राष्ट्रीय उद्यान - गुजरात

* कान्हा राष्ट्रीय उद्यान - मध्य प्रदेश

* ताडोबा राष्ट्रीय उद्यान - महाराष्ट्र

V. **खालील प्रश्नांची आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.**

28) अरण्य, मानव व परिसराला खूप उपयुक्त साधन संपत्ती आहे स्पष्ट करा. किंवा अरण्याचे महत्त्व सांगा.(परीक्षा -1 2025)(कठीण)

*शुद्ध हवा ,अन्न व चारा मिळतो.

* चांगला पाऊस पडतो.

* अरण्य जमिनीची धूप नियंत्रित करते.

* अरण्य प्राणी व पक्षांचे वस्तीस्थान आहे.

* अरण्यात औषधी वनस्पती भरपूर प्रमाणात आढळतात.

* अरण्य पर्यटकांना आकर्षित करते.

* अरण्यातून रोजगाराची संधी उपलब्ध होतात. * अरण्य पर्यावरणाचे संतुलन नियंत्रित करते.

29) अरण्याचे आपण कसे संरक्षण केले पाहिजे? किंवा अरण्य संरक्षणाच्या पधदती लिहा.(जून 2015 ,जून 2017, मार्च 2019, मार्च 2020, जून 2023, परीक्षा -2 2024 परीक्षा - 3 2024)(साधारण)

*घर्षणामुळे आग लागणाऱ्या झाडांची तोडणी करणे.

* अरण्यातील झाडांना येणाऱ्या रोगांवर नियंत्रण ठेवणे.

* रोपटे लावणे, बिया शिंपडणे.

* नियमबाह्य झाडे तोडणी रोखणे.

* अरण्यात पाळीव जनावरांना चरण्यासाठी मज्जाव करणे.

* सार्वजनिक झाडे लावण्यास प्रोत्साहन देणे. * * लोकांना अरण्याचे महत्त्व सांगून अरण्य संवर्धन करण्यास प्रोत्साहित करणे.

*सामाजिक अरण्य योजना यशस्वीरित्या कार्यरूपात आणणे.

प्रकरण 5 वे भारतातील जलसाधन संपत्ती

खालील बहुपर्यायी प्रश्नांना चार उत्तरे देण्यात आली आहेत त्यातील योग्य उत्तरे निवडून लिहा.

1)जगातील सर्वात जास्त सिंचन क्षेत्र असलेला देश (सुलभ)

उत्तर:- C)भारत

2)भारतात सर्वात जास्त तलावाने पाणीपुरवठा करणारे राज्य (सुलभ)

उत्तर:- D)आंध्र प्रदेश

3)स्वतंत्र भारतातील पहिली बहुउद्देशीय धरण योजना कोणती?(सुलभ)

उत्तर :-B)दामोदर दरी योजना

4) महानदीवर बांधलेले धरण (साधारण)

उत्तर:- A)हिराकुड धरण योजना

5)"बिहारचे अश्रू" म्हणून ओळखली जाणारी नदी (सुलभ)

उत्तर:- B)कोसी नदी

6) नागार्जुन सागर धरण योजना या नदीवर बांधले आहे.(साधारण)

उत्तर:- B)कृष्णा नदी

7) दामोदर नदी धरण बांधकामामुळे निर्माण झालेले परिणाम(एप्रिल 2019)(साधारण)

उत्तर:- दामोदर नदी आता बंगालची अश्रू राहिली नाही.

8)ओरिसा मधील प्रमुख बहुउद्देशीय योजना (जून 2021)(सुलभ)

उत्तर:- A)हिराकूड

9) सतलज नदीवर बांधलेली बहुउद्देशीय धरण योजना (जून 2023)(सुलभ)

उत्तर:- A)भाक्रा नानगल

II.खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

10) पाणी पुरवठा म्हणजे काय?(साधारण)

उत्तर:- कृत्रिम पद्धतीने कालवे,विहिरी,तलावाने पाणीपुरवठा करणे होय

11) भारतातील दुसऱ्या क्रमांकाचे अति उंच धरण कोणते? (सुलभ)

उत्तर:- भाक्रा नानगल धरण योजना

12) नेपाळ व भारताची संयुक्त धरण योजना कोणती?

उत्तर :- कोसी धरण योजना

13)जल पुनर्भरण म्हणजे काय?(मार्च 2024 (साधारण)

पावसाचे पाणी साठवून त्याचा वापर करणे याला जल पुनर्भरण असे म्हणतात.

14) अंतरजल पातळी कशी सुधारली जाऊ शकते?

पावसाचे पाणी न वाहू देता बांध घालून जमिनीत जिरवणे यामुळे अंतरजल पातळी वाढते.

15) दामोदर नदीला बंगालचे अश्रू असे का म्हणतात?(साधारण)

दामोदर नदीमुळे पश्चिम बंगाल मध्ये महापूर येत होता आणि बंगालमध्ये खूपच नुकसान होत होते.

III.खालील प्रश्नांना दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा

16) पाणी पुरवठ्याचे प्रकार कोणते?(साधारण

*विहिरीने पाणीपुरवठा

* तलावाने पाणीपुरवठा

* कालव्याने पाणीपुरवठा

17) विहिरीने पाणीपुरवठा ही भारतातील महत्त्वाची पाणी पुरवठ्याची पद्धत आहे? कसे (कठीण)

*भारतातील बऱ्याच मोठ्या प्रदेशाला विहिरीने पाणीपुरवठा केला जातो.

* कमी पाऊस होणाऱ्या ठिकाणी याचा उपयोग होतो.

* विहिरी बांधण्यासाठी व संवर्धन करण्यासाठी अति सुलभ आहे.

* कालवे आणि तलाव नसलेल्या ठिकाणी विहिरीने पाणीपुरवठा करण्याची पद्धत प्रचलित आहे.

18) पुराचे कालवे व बारमाही कालवे यातील फरक लिहा.(कठीण)

बारामाही कालवे	**पुराचे कालवे**
*नद्यांना धरण बांधून कालवे काढून कायमचा पाणीपुरवठा केला जातो. *हे कालवे बाराही महिने वाहतात.	*कोणत्याही धरणाच्या मदतीशिवाय नदीतून थेट पाणी कालव्याद्वारे काढले जाते. *जेव्हा नदीच्या पाण्याची पातळी जास्त असते तेव्हा जास्तीचे पाणी कालव्यामधून वाहते.

19) राष्ट्रीय विद्युत जाळे म्हणजे काय?(एप्रिल 2018)(साधारण)

जास्त वीज असलेल्या प्रदेशातून कमी वीज उत्पन्न करणाऱ्या प्रदेशाला वीज पुरवठा करण्यासाठी विद्युत जाळे निर्माण केले आहे.

20) अलीकडे पावसाचे पाणी साठवणे अत्यंत गरजेचे आहे का?(साधारण)

*पाणी हे खूप मौल्यवान आहे.
* भारतात जल साधन संपत्ती विपुल प्रमाण असली तरी सर्व ठिकाणी ती एकसारखी नाही.
* पावसाचा कालावधी कमी झाला आहे.
* उन्हाळ्यात पाण्याची कमतरता दिसून येते
* जास्त पाऊस पडणारी ठिकाणे सुद्धा कमी पावसाची ठिकाणे झाले आहेत
21) पावसाच्या पाण्याचा संग्रह करण्याचे प्रकार कोणते?(साधारण)
*पाऊस पडलेल्या ठिकाणी पाण्याचा संग्रह करणे.
* पाऊस पडल्यावर वाहणाऱ्या पाण्याचा संग्रह करणे.
* शेतीच्या प्रदेशात खड्डे खोदून पाण्याचा संग्रह करणे.
* घराच्या छतावरून वाहणाऱ्या पाण्याचा संग्रह करणे.
IV. खालील प्रश्नाचे सहा वाक्यात उत्तर लिहा
22) भारतात पाणी पुरवठ्याची का आवश्यकता आहे?(मार्च 2019)(कठीण)
*पाण्याची उपलब्धता प्रदेशानुसार बदलते.
* पाण्याची उपलब्धता वेळोवेळी बदलते.
* पावसाची असमान वाटणी.
* पाऊस अनियमित व अनिश्चित स्वरूपाचा झाला आहे.
* कमी पाऊस पडणाऱ्या प्रदेशात पाणीपुरवठ्याची गरज आहे.
V.खालील प्रश्नाचे आठ वाक्यात उत्तर लिहा
23) बहुउद्देशीय धरण योजनांचे उद्देश कोणते? (साधारण)
*पाणीपुरवठा उपलब्ध करून देणे.
* जलविद्युत निर्मिती
* नौकानयनाची सोय
* घरोघरी व उद्योगांना पाणी पुरवणे
* मातीच्या धूपेवर नियंत्रण
* मत्स्यपालनाचा विकास
* अरण्याचा विकास
VI. तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात खालील धरण योजना दाखवा.(साधारण)
A)भाक्रा नानगल (जून 2021)
B)कोसी (एप्रिल 2016 ,2017)
C) नर्मदा (एप्रिल 2016, जून 2020)
D) हिराकूड (परीक्षा -2- 2024, परीक्षा -3-2024)
E) दामोदर (जून 2015 ,2023)
F) अप्पर कृष्णा योजना
G) तुंगभद्रा (मार्च 2021, एप्रिल 2022)
H) नागार्जुन सागर (एप्रिल 2015, 2018)

प्रकरण 6 वे

भारतातील उपयुक्त जमिनीचा वापर आणि शेती व्यवसाय

I.खालील बहुपर्यायी प्रश्नांना चार उत्तरे देण्यात आलेली आहेत.त्यातील योग्य उत्तरे निवडून लिहा.

1) कोणत्याही एका प्रदेशामध्ये लोक कायमचे स्थिर राहून जी शेती करतात त्याला काय म्हणतात?(साधारण)

B) स्थिर शेती

2)भारतात सर्वात जास्त भात पिकवणारे राज्य (सुलभ)

उत्तर :- C) पश्चिम बंगाल

3) गव्हाचे कोठार म्हणून ओळखले जाणारे राज्य (सुलभ) A) पंजाब

4) चहा उत्पादनात भारताचे स्थान (सोपा) A) पहिले स्थान

5) व्यापाराच्या उद्देशाने पिके घेणारी शेती (साधारण)

B) व्यापारी शेती

खालील प्रश्नांना एका वाक्यात उत्तरे लिहा

6) जमिनीचा वापर म्हणजे काय?(सुलभ)

विविध उद्देशासाठी जमिनीचा उपयोग करून घेतला जातो त्याला जमिनीचा वापर असे म्हणतात

7) सुवर्ण क्रांती म्हणजे काय?(साधारण)

बागायती व्यवसायाच्या प्रगतीला सुवर्ण क्रांती म्हणतात

8) व्यापारी शेती म्हणजे काय? (सोपे)

व्यापाराच्या उद्देशाने केल्या जाणाऱ्या शेतीला व्यापारी शेती म्हणतात.

9) कर्नाटकामध्ये तंबाखू बाजार केंद्र कोणत्या शहरात आहे?(सुलभ) निपाणी

10) फुल शेती (फ्लोरि कल्चर)म्हणजे काय?(साधारण)

व्यापाराच्या उद्देशाने केलेल्या फुल शेतीला फ्लोरिकल्चर म्हणतात.

11) लागवडी खालील क्षेत्राच्या बाबतीत भारताचा जगात कितवा क्रमांक आहे?(सोपे) दुसरा क्रमांक

12) रब्बी मौसम म्हणजे काय?(साधारण)

हिवाळ्यात पाऊस पडणाऱ्या प्रदेशातील पिकांचा प्रमुख मोसम म्हणजे रब्बी होय.

13) संघन शेती म्हणजे काय?(साधारण)(मार्च 2019 ,2024)

एका शेतीमध्ये वर्षभरात दोन-तीन पिके घेणे याला संघन शेती म्हणतात

14) उदरनिर्वाह शेती म्हणजे काय ?(साधारण)(जून 2016)

शेतकरी स्वतःच्या वापरासाठी पिके घेतात त्याला उदरनिर्वाह शेती म्हणतात.

15) मिश्र शेती म्हणजे काय?(साधारण)(जून 2015)

शेती व्यवसाया बरोबरच गुरे पाळणे, कुक्कुटपालन ,मधुमाशा पाळणे,डुकरे पाळणे,रेशीम उद्योग इत्यादी व्यवसाय एका जमिनीच्या तुकड्यात केले जातात. त्याला मिश्र शेती म्हणतात.

खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

16) भारतातील पिकाचे मोसम कोणते ?(साधारण)

*खरीप मोसम

* रब्बी मोसम

* उन्हाळी किंवा गळीत मोसम
17) भात शेतीपेक्षा गहू शेती कशी वेगळी आहे ?(कठीण)
18) कापूस लागवडीसाठी कोणते घटक अनुकूल आहेत?(सुलभ)
*कापूस उत्पादनाला 20° ते 25°c उष्णता लागते .
* सुमारे 75 ते 150 cm पाऊस लागतो. * *काळी माती व चिकन मातीत हे पीक जोमाने येते .
*आर्द्रता युक्त माती याला अधिक योग्य.
19) भारतातील बागायती व्यवसायाने भरपूर प्रगती केली आहे. स्पष्ट करा (कठीण)
*भौगोलिक विविधता * भूस्वरूप * हवामान * माती * पाणीपुरवठा * मजूर * बाजारपेठा * सरकारचे सहाय्य
20) फुलांची शेती भारतीय शेतकऱ्यांच्या विकासाला कशी सहाय्य करते?(कठीण)
*शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढले.
* महिलांच्या विकासाला अनुकूल
* एक प्रमुख अर्थव्यवस्था आहे.
* रोजगाराची संधी
* निर्यातीला चालना
* इतर कृषी पिकांना पूरक

खालील प्रश्नांची सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

21) जमिनीच्या वापरावर अनेक घटक परिणाम करतात. या वाक्याचे समर्थन करा.(कठीण)
*भू स्वरूप * मातीची वैशिष्ट्ये * हवामान * लोकसंख्या * जमिनीचा ताबा * उद्योग तंत्रज्ञान * मानवी क्षमता * सिंचन सुविधा * बाजारपेठ
22)भारतातील जमिनीच्या वापराचे प्रकार कोणते?(साधारण)
*मशागतीची जमीन * वन जमीन * बिगर शेती जमीन
* पडीक जमीन * गवताळी जमीन * उपयोगात नसलेली जमीन
23) भारतीय शेतीचे प्रमुख प्रकार कोणते?(साधारण)
*संघनशेती
* उदरनिर्वाह शेती
   A) बैठी शेती
   B) स्थलांतरित शेती
*व्यापारी शेती
* संयुक्त शेती (मिश्र शेती)
* बागायती शेती

V**. खालील प्रश्नांचे आठ वाक्यात उत्तरे लिहा**.

24) शेतीचे महत्व सांगा.(साधारण)
*भारतीयांचा प्रमुख व्यवसाय आहे.
* शेतीतून अन्नधान्य पुरवठा होतो. *उपजीविकेचा व्यवसाय आहे.
* जास्त लोकांना रोजगाराची संधी उपलब्ध करून दिल्या आहेत.

* अनेक उद्योगांचे पालन पोषण करते. *उद्योगांना कच्चामाल पुरविते
* अनेक तृतीय आर्थिक उद्योगांना चालना देते. * राष्ट्रीय उत्पन्नाचा आधारस्तंभ आहे.
25) भारतात पिकांच्या पद्धतीवर परिणाम करणारे घटक कोणते (कठीण)
*नैसर्गिक घटक * सामाजिक घटक * पाणीपुरवठा * बाजारपेठ * रासायनिक खते * शेतकऱ्यांची मनोवृत्ती
* वाहतूक दळणवळण * सुधारित विचारसरणी
* आर्थिक घटक

प्रकरण ७

भारतातील खनिजे व ऊर्जा संसाधने

I. प्रत्येक प्रश्नासाठी किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिले आहेत एक योग्य पर्याय निवडा.

१. भारतातील सर्वांत मोठा तेल साठा
अ) दिग्बोई ब) अंकलेश्वर क)बॉम्बे हाय ड)नाहारकटिया
२. याला द्रव सोने म्हणतात का? (सोपे)
अ) कोळसा ब) अभ्रक क) पेट्रोल ड) अणुऊर्जा
३. पेट्रोलियमला द्रवरूप सोने म्हणतात कारण (साधारण २०१५, २०१७ २०१९)
अ) हे एक बहुउद्देशीय ऊर्जा संसाधन आहे
ब) ते मोठ्या प्रमाणात निर्यात केले जाते
क) हे युद्ध आणि शांततेत काळात वापरले जाते
ड) हे उच्च कडकपणा असलेले संसाधन आहे.
४. यापैकी पारंपारिक ऊर्जा संसाधनाचे एक चांगले उदाहरण (सोपे)

अ) पेट्रोलियम ब) सौर ऊर्जा क) भूऔष्णिक ऊर्जा ड) पवन ऊर्जा

5. कन्नडमध्ये "काळे सोने" म्हणून ओळखला जाणारा धातू (सोपे)

अ) अभ्रक ब) बॉक्साइट क) सोने ड) मॅंगनीज

६. **अणु खनिजामध्ये हा सर्वात हलका धातू आहे** (सोपा)

अ) युरेनियम ब)बेरिलियम क) लिथियम ड) थेरियम

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा

७. खनिज म्हणजे काय? (सोपे)

८. कोणत्या धातूला २० व्या शतकातील आश्चर्य धातू म्हणले जाते?

९. अल्यूमिनियमाला २० व्या शतकातील अद्भुत धातू का म्हंटले जाते? (कठीण)

१०. आंतरराष्ट्रीय मूल्य निश्चित करण्यासाठी कोणत्या धातूचा वापर माध्यम म्हणून केला जातो?

११. भारतातील कोणत्या खाणीतून सर्वाधिक सोने तयार होते? (सोयें)

१२. भारतात पहिल्यांदा पेट्रोलियमचा शोध कुठे लागला (सोयें)

१३. जागतिक तापमानवाढ म्हणजे काय?(सोपे)

१४. सौर ऊर्जा म्हणजे काय? (सोपे)

१५. भारतातील पहिले सौर ऊर्जा निर्मिती केंद्र कोठे उभारण्यात आहे? (सोपे)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन वाक्यात लिहा

१६. कोळशाचे उपयोग सांगा (सरासदी)

१७. अपारंपारिक ऊर्जा संसाधनाचे महत्व स्पष्ट करा/ आज पारंपारिक ऊर्जा स्रोतांचा वापर कमी करणे आवश्यक आहे. का?

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यात लिहा

१८. मंगनीज धातूचे प्रकार कोणते आहेत? (सोधे)

११. मॅगनीज धातूचे उपयोग काय आहेत? (साधारण)

२०. मॅगनीजचे उपयोग सांगा (साधारण)

२१. पेट्रोलियमला द्रव सोने का म्हणतात (कठीण) (जून २०१५, २०१७)

२२. संसाधनांच्या कमतरतेवर मात करण्यासाठी तुमच्या स्वतः च्या सूचना द्या (साधारण) (एप्रिल २०१८)

प्रकरण ८

भारतातील वाहतूक आणि दळणवळण

I योग्य पर्याय निवडा.

१. 'गेटवे ऑफ इंडिया' म्हणून ओळखले जाणारे बदर (जुलै-२०२१) (सोधे)

अ) कोलकाता ब) न्यू मंगलोर क) गोवा ड) मुंबई

२. 'भारताचे चहा बंदर' (जून २०२४) (सोपे)

अ) मुंबई ब) न्यू मंगलोर क) गोवा ड) कोलकाता

३. भारतातील सर्वात लांब राष्ट्रीय महामार्ग (सोपे)

अ) राष्ट्रीय महामार्ग ४४ ब) राष्ट्रीय महामार्ग ७ क) राष्ट्रीय महामार्ग ४७ ड) राष्ट्रीय महामार्ग ५४

४. भारतीय विमानतळ प्राधिकरणाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली (सोपे)

अ) १९८८ ब) १९४७ क) १९९५ ड) १९६५

५. भारताचे नैसर्गिक बंदर (सोपे)

अ) चेन्नई ब) मुंबई क) मार्मागोवा ड) विशाखापट्टणम

६. मार्ग सूचक किवा मार्ग शोधक म्हणून ओळखली जाणारी प्रणाली (सोपे)

अ) जीपीएस ब) जीआयएस क) जीएसटी ड) आरएसटी

७. भारताची प्रादेशिक आणि स्वतंत्र जीपीएस प्रणाली (सरासरी)

अ) जो मधील नकाशा ब) स्वदेशी क) नाविक ड) अर्क इन्फो

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

८. वाहतूक म्हणजे काय? (सोपे)

९. भारतीय सीमा रस्ते प्राधिकरणाने जगातील सर्वात उंच रस्ता कोठे बांधला? (सोपे)

१०. भारत सरकारने कोणत्या वर्षी बांधकामासाठी NHAI ची स्थापना केली?

आणि राष्ट्रीय महामार्गाची देखभाल ? (सोपे)

११. दूर संवेदी तंत्रज्ञान तंत्रज्ञान म्हणजे काय? (सोपे)

१२. वाहतुकीचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपे)

१३. मास मीडिया म्हणजे काय? (सोपे)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन वाक्यात लिहा.

१४. वाहतुकीचे प्रकार सांगा? (सोपे)

१५. भारतातील चार मुख्य प्रकारचे रस्ते कोणते आहेत? (सोपे)

१६. रेल्वे वाहतुकीचे महत्त्व स्पष्ट करा. (सरासरी)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

१७. वाहतुकीचे फायदे काय आहेत? / वाहतुकीचे महत्त्व स्पष्ट करा/ देशाचा विकास / वाहतुकीमुळे जलद आर्थिक विकास होतो. कसे? (सरासरी) (एप्रिल-२०१८, जून-२०२२)

१८. भारतातील रस्ते वाहतुकीच्या समस्या काय आहेत? (सरासरी) (जून-२०१८)

१९. पूर्व किनाऱ्यावरील बंदरांची यादी करा. (सोपे)

२०. पश्चिम किनाऱ्यावरील बंदरांची यादी करा. (सोपे)

२१. संप्रेषण माध्यमाचे महत्व स्पष्ट करा (सरासरी) (एप्रिल-२०१६)

२२. जीआयएस प्रणालीचे उपयोग स्पष्ट करा. (सरासरी)

२३. जीपीएस तंत्रज्ञानाचे उपयोग काय आहेत? (सरासरी)

२४. मार्ग सूचक तत्रज्ञानाचे उपयोग स्पष्ट करत. (सरासरी)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दहा वाक्यात लिहा.

२५. भारतातील प्रमुख विमानतळांची यादी करा. (सोपे)

२६. भारताचा बाह्यरेखा नकाशा काढा आणि खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सरासरी)

अ) गेटवे ऑफ इंडिया

ब) भारताचे चहा बंदर

क) न्यू मंगलोर

ड) विशाखापट्टणम

इ) कांडला

फ) छत्रपती शिवाजी महाराज आंतरराष्ट्रीय विमानतळ

ग) केम्पेगौडा आतरराष्ट्रीय विमानतळ

ह) इंदिरा गांधी आतरराष्ट्रीय विमानतळ

प्रकरण -28
भारतातील प्रमुख उद्योग धंदे

I योग्य पर्याय निवडा.

१. भारतातील पहिला पोलाद उद्योग (इझी) मध्ये स्थापन झाला.
अ) सेरामपुरा -पश्चिम बंगाल ब)सालेम- तामिळनाडू
क) भद्रावती –कर्नाटक ड) कुल्टी - पश्चिम बंगाल
२. भारताचे मॅचेस्टर म्हणून ओळखले जाणारे ठिकाण (सप्टेंबर २०२१) (सोपे)
अ). दावणगेरे ब)मुंबई क) कोईम्बतूर ड) सालेम
३. भारतातील सिलिकॉन व्हॅली (जून २०१७, २०२३) (सोपे)
अ) बंगळुरू ब)तेलंगणा क) म्हैसूर ड) हैदराबाद
४. इस्रोची स्थापना (सोपी) साली झाली.
अ) १९६१ ब)१९७६ क) १९६९ ड) 1950
५. चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवाजवळ उतरणारा हा पहिला देश आहे (सरासरी)
अ) अमेरिका ब)चीन क) जपान ड) भारत
II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.
६. औद्योगिक क्षेत्र माणजे काय? (जून २०१५) (सोपे)
७ लोखंड आणि पोलाद उद्योगाला मूलभूत उद्योग म्हणतात का? (कठीण)
८. कापड उद्योग म्हणजे काय? (सोपे)
९. महाराष्ट्रातील मुंबईला भारताचे मॅचेस्टर का म्हणतात? (कठीण) (जून २०१८)
१०. भारतातील पहिला कागद उद्योग कुठे स्थापन झाला? (सोपे)
११. ज्ञान-आधारित उद्योग म्हणजे काय? (सरासरी)
१२. ज्ञान-आधारित उद्योगाला हे नाव का मिळाले? (कठीण)
१३. भारत सरकारने सॉफ्टवेअर तंत्रज्ञान पार्क का स्थापन केले? (कठीण)
१४. बंगळुरूला भारताची सिलिकॉन व्हॅली का म्हणतात? (कठीण)
१५. इस्रोचे मुख्यालय कुठे आहे? (सोपे)
१६. इस्रोचे पहिले अध्यक्ष कोण होते? (सोपे)
III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा.
१७. इस्रोच्या प्रमुख कामगिरीचा उल्लेख करा. (सरासरी)
१८. कागद उद्योगात वापरला जाणारा कच्चा माल कोणता आहे? (सोपे)
IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यांमध्ये लिहा.
१९. मानवी आर्थिक क्रियाकलापांमध्ये उद्योग खूप महत्त्वाची भूमिका बजावतात. कसे? (कठीण) (मार्च २०२०)
२०. कापूस वस्त्रोद्योगाचे वितरण स्पष्ट करा. (सरासरी)
२१. जैवतंत्रज्ञानाने शेती क्षेत्रात मोठी क्रांती घडवून आणली. समर्थन करा. (कठीण)
V. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी आठ ते दहा वाक्यांमध्ये लिहा.
२२. भारतातील उद्योग फक्त काही ठिकाणीच आहेत. का? (कठीण)
२३. भारतातील प्रमुख लोखंड आणि पोलाद उद्योगाची नावे सांगा, (सौपें) (जून २०१५, एप्रिल २०१६, (जून २०१६, २०१७, २०२२, एप्रिल २०२२, २०२४)
२४. भारतातील प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रे कोणती आहेत? (सोपे) (एप्रिल २०१७, २०२४)
२५. भारतात उच्च तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे कोणते बदल घडून आले आहेत? (सरासरी)

२६. भारताचा बाह्यरेखा नकाशा काढा आणि खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सरासरी)

अ) बंगळूरू (जून २०२३, एप्रिल २०१७)

ब). भद्रावती - (जून २०२३, एप्रिल २०१८)

क) मुंबई (एप्रिल २०२२)

ड) दुर्गापूर

इ) सुरत

फ) विशाखापट्टणम (एप्रिल २०२३, २०२५)

ग) कलकत्ता

प्रकरण 10
नैसर्गिक आपत्ती

I. योग्य पर्याय निवडा

१. अलिकडेच अरबी समुद्रातही चक्रीवादळे आली आहेत कारण (सरासरी)

अ) धरणे ब) नद्यांच्या स्वरूपातील बदल क) खाणकाम ड) जागतिक तापमानवाढ

२. पुरासाठी खबरदारीचे उपाय (सरासरी) (सप्टेंबर २०२१)

अ) चांगल्या दर्जाच्या बांधकाम साहित्याचा वापर ब) उंच इमारतीवर बंदी

क) भूजलाच्या अतिरेकी उत्खननावर निर्बंध ड) वनीकरण

३. नदीच्या दोन्ही बाजूना भिंती बांधल्या पाहिजेत कारण, (सरासरी)

अ). धूप रोखण्यासाठी ब) पूर नियंत्रित करण्यासाठी क) भूकंप रोखण्यासाठी ड) भूस्खलन रोखण्यासाठी

४. धूप नियंत्रित करण्यासाठी लावलेल्या जंगलाचा प्रकार (सरासरी) (सप्टेंबर २०२१)

अ). मान्सून प्रकारचे जंगल ब) सदाहरित वन क). हिमालयातील अल्पाइन जंगल ड) खारफुटीचे जंगल

५. किनारपट्टीची धूप सर्वात जास्त आढळणारे राज्य (सरासरी) (एप्रिल २०१६)

अ). तामिळनाडू ब) आंध्र प्रदेश क). केरळ ड). ओडिशा

६. पाणलोट क्षेत्रात जंगले लावावीत कारण (सरासरी)

अ) पूर नियंत्रित करण्यासाठी ब)चक्री वादळांवर नियंत्रण ठेवणे

क) भूस्खलन टाळण्यासाठी ड)भूकंप टाळण्यासाठी

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

७. चक्रीवादळे देण्याचे मुख्य कारण काय आहे? (सरासरी)

८. निलोफर बाक्रीवादळ कोणत्या वर्षी आले? (सरासरी)

९. पूर म्हणजे काय? (सोपे)

१०. धरणांमुळे पूर कसा होतो? (सरासरी)

११. खाण क्षेत्रात भूस्खलन सामान्य आहे. का? (कठीण) (एप्रिल २०१६)

१२. भूस्खलन महणजे काय? (सोपे)
१३. किनारपट्टीची धूप म्हणजे काय? (सरासरी)
१४. भूकप महणजे काय? (सरासरी)
१५. नैसर्गिक आपत्ती म्हणजे काय? (मरामरी)
१६. पश्चिम किनाऱ्या वर किनारपट्टीची धूप अधिक सामान्य आहे. का? (कठीण) (एप्रिल २०१७)
१७. किनाऱ्या लगत खारफुटीची जंगले का वाढवावीत? (कठीण) एप्रिल २०१०, (२०१८)
१८. भारतातील कोणत्या राज्यांना चक्रीवादळाचा सर्वाधिक फटका बसतो? (सरासरी) (एप्रिल २०१८)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांमध्ये लिहा.

१९. भारतात आलेल्या चक्रीवादळाची कोणतीही दोन उदाहरणे द्या. (सोधे)
२०. पुर नियंत्रणाचे कोणतेही चार उपाय लिहा. (सरासरी)
२१. भूस्खलनाचे परिणाम काय आहेत? (सरासरी)
२२. किनारपट्टीच्या धूपाचे परिणाम काय आहेत? (सरासरी)
२३. किनारपट्टीची धूप व्यवस्थापित करण्यासाठी कोणते उपाय आहेत? (सरासरी) (जून २०१७)
२४. भूकंपाची कारणे लिहा. (सरासरी) (२०२४)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

२५. चक्रीवादळाचे परिणाम लिहा. (सरासरी) (एप्रिल २०२२, २०२४)
२६. चक्रीवादळांचा सामना करण्यासाठी कोणते उपाय करता येतील? (सरासरी) (एप्रिल २०२४)
२७. महापुराची कारणे कोणती आहेत? (सरासरी) (जून २०१६, २०१९)
२८. भूस्खलनाची कारणे कोणती आहेत? (सरासरी) (जून २०१५)
२९. भूकंपांचे परिणाम लिहा. (एप्रिल २०२४) (सोपे)
३०. भूकपासाठी खबरदारीच्या उपाययोजनांची यादी करा. (सरासरी) (एप्रिल २०२३)
३१. महापुराचे परिणाम लिहा. (एप्रिल, जून २०२२) (सोपे)
३२. मानवी क्रियाकलाप पूर आणि भूस्खलनाचे कारणे आहेत हे स्पष्ट करा. (सरासरी)
(सप्टेंबर २०२०)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी आठ ते दहा वाक्यांमध्ये लिहा.

३३. नैसर्गिक आपत्ती कोणत्या आहेत? (सरासरी) (एप्रिल २०१५)
३४. नैसर्गिक आपत्तींमध्ये कोणते उपाय करावे लागतात? (सरासरी)

३५. भारताचा बाह्यरेखा नकाशा काढा आणि खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (सरासरी)

अ) कोयना **(एप्रिल २०२३)**
ब) लातूर
क) विशाखापट्टणम
ड) कोची

अर्थव्यवस्था

प्रकरण-15

अर्थव्यवस्था आणि सरकार

1. C. डॉ. एम. एस. स्वामीनाथन
2. D. उपाध्यक्ष
3. B. सर्वांचा समावेश असलेला विकास
4. A. राष्ट्रीय विकास मंडळ

II. प्रत्येक प्रश्नाचे एका वाक्यात उत्तर लिहा

5. आर्थिक व्यवस्थेत अधिक चढ-उतार नसल्यास, विकासाकडे जाणाऱ्या क्रियेला आर्थिक स्थिरता असे म्हणतात.
6. देशाचे उत्पन्न, संपत्ती समाजातील सर्व लोकांना समान वाटणी केली जाते यालाच सामाजिक न्याय म्हणतात.
7. देशातील लोकांच्या कल्याणासाठी उपलब्ध असलेली साधन संपत्ती लक्षात घेऊन सर्व बाबीवर विचार विनिमय करून संपूर्ण संपूर्ण विकासाची योजना आखली जाते त्याला आर्थिक योजना असे म्हणतात.
8. भारताला आयोजित अर्थव्यवस्था या नावाच्या पुस्तकाचे प्रकाशन करून भारताच्या आर्थिक विकासाला योजनेची गरज असल्याचे दाखवून दिले. त्यामुळे त्यांना भारताच्या आर्थिक योजनेचे पितामह असे म्हणतात.
9. भारतात आहार धान्याच्या उत्पादनात झालेल्या शीघ्र वाढीला हरितक्रांती म्हणून ओळखले गेले त्यालाच हरित क्रांती म्हणतात.
10. कृषी उत्पादनांच्या संकलन, प्रक्रिया आणि विक्रीत वापरल्या जाणाऱ्या सुधारित तंत्रज्ञानाला सुगी नंतरचे तंत्रज्ञान असे म्हणतात.
11. शेतीला सर्व प्रकाराच्या पर्यावरण पूरक तंत्राचा वापर करून शेतीचे उत्पादन दुप्पट करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे म्हणून त्याला दुसरी हरितक्रांती किंवा सदाहरित क्रांती म्हटले जाते.

III. तीन-चार वाक्यात उत्तरे लिहा

12. पंचवार्षिक योजनेचे उद्देश
    - जास्तीत जास्त उत्पादनाची वाढ करणे
    - उद्योगाची संधी वाढविणे
    - आर्थिक असमानता कमी करणे
    - आर्थिक स्थिरता राखणे
    - अर्थव्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करणे इ.
13. नीती आयोगाची ध्येय
    - भारतातील आर्थिक आणि सामाजिक प्रगती साधने
    - आर्थिक विकास गतिमान करणारी नोडल एजन्सी म्हणून कार्य करणे
    - तळागाळातील संसाधनांचा वापर करून आर्थिक धोरण निर्मितीमध्ये भारतीय राज्य सरकारांचा सहभाग वाढवून सहकारी संघराज्याला प्रोत्साहन देणे
14. पंचवार्षिक योजनांची यादी

- राष्ट्रीय उत्पादनाच्या वाढीचा वेग हळूहळू वाढला आहे

- दरडोई उत्पन्नाची वाढ देखील वाढली आहे
- अन्नधान्याच्या उत्पादनात आत्मनिर्भरता प्राप्त झाली आहे
- लोकांची अपेक्षित आयु मर्यादा आणि साक्षरता प्रमाण वाढत आहे.
- बालमृत्यू आणि मातृ मृत्यू दर कमी होत आहे
- जन्म आणि मृत्यू दर दोन्ही कमी होत असल्याने लोकसंख्या वाढीचा दर कमी होत आहे

15. हरित क्रांतीचे प्रेरणादायक घटक

- डॉक्टर नॉर्मन बोरलॉग या शास्त्रज्ञाने केलेल्या प्रयोगाचे फळ।
- गव्हामध्ये अधिक उत्पादन देणाऱ्या बियाणांचे संशोधन
- हंगाम पूर्व तंत्रज्ञानाचा वापर
- रासायनिक खते आणि कीटकनाशकांचा वापर
- सिंचन सुविधांचा विस्तार हंगामशीर तंत्रज्ञानाचा वापर

प्रकरण: 30

ग्रामीण विकास

1) राष्ट्रीय आयोगाच्या विकासात प्राथमिक क्षेत्राचे योगदान B. हळूहळू कमी होते

2) भारताचा खरा विकास म्हणजे ग्रामीण विकास असे कोणी म्हटले आहे?

A. महात्मा गांधी
3) संविधानाच्या कोणत्या कायद्याच्या दुरुस्तीनुसार एकसमान पंचायत राज्यव्यवस्था अस्तित्वात आली?
C. ७३ व्या
4) पंचायत राज्य संस्था या तत्त्वावर कार्य करते- लोकशाही
5) ग्रामीण भागातील मूलभूत सेवा सुविधांचा विकास करण्यासाठी कोणती योजना उपयुक्त आहे? सुवर्ण ग्रामोदय योजना
6) ग्रामीण गरीब महिलांना आर्थिक स्वावलंबी करण्यासाठी या योजना आणल्या आहेत - महिला स्वसहाय संघ
7) ग्रामस्वराज्य संकल्पना कोणी सांगितली? महात्मा गांधीजी
9. ग्रामीण विकासाचा अर्थ स्पष्ट करा

ग्रामीण विकास: स्थानिक स्तरावर उपलब्ध नैसर्गिक आणि मानवी संसाधनांचा प्रभावीपणे वापर करून ग्रामीण लोकांची सामाजिक, आर्थिक आणि शैक्षणिक स्थिती सुधारणे म्हणजे ग्रामीण विकास होय.

10.ग्राम स्वराज्य म्हणजे काय?

विकेंद्रीकरणाद्वारे आत्मनिर्भर, स्वयंपूर्ण आणि समृद्ध गावांचा विकास करणे म्हणजे ग्राम स्वराज्य होय.

11.अधिकाराचे विकेंद्रीकरण म्हणजे काय?

प्रत्येक गावातील प्रशासनाची सत्ता आणि गावाच्या विकासाची जबाबदारी गावातील लोकांनाच सोपवणे म्हणजे अधिकाराचे विकेंद्रीकरण होय.

12.त्रिस्तरीय पंचायती राज व्यवस्था

- ग्राम पंचायत
- तालुका पंचायत

- जिल्हा पंचायत

13.ग्रामीण गृहनिर्माण योजना:

- प्रधानमंत्री आवास योजना
- आंबेडकर-वाल्मिकी आवास योजना
- आश्रय योजना
- बसव आवास योजना

14. . ग्रामीण भागातील समस्या:

- ग्रामीण लोकांची आर्थिक स्थिती चांगली नाही.
- गरिबी वाढली आहे.
- रोजगाराच्या संधी कमी झाल्या आहेत.
- उत्पन्न खूप कमी आहे.
- निरक्षरता मोठ्या प्रमाणात दिसून येते.
- बेरोजगारी दिसून येते.

15. ग्रामीण भागातील समस्या आणि उपाययोजना

- ग्रामीण भागात बहुसंख्य लोक राहतात.
- दारिद्र्य, बेरोजगारी, निरक्षरता, अनारोग्य आणि पायाभूत सुविधांची कमतरता येथे दिसून येते.
- ग्रामीण भागातील लोकांचे ज्ञान, कौशल्ये आणि काम करण्याची क्षमता वाढवून त्यांचे उत्पन्न वाढवणे आवश्यक आहे.
- कुटीर उद्योगांचा विकास करून लोकांचे स्थलांतर थांबवणे गरजेचे आहे.
- गावांमध्येच रोजगाराच्या संधी वाढवणे आवश्यक आहे.
- शहरी सुविधा ग्रामीण भागातील लोकांपर्यंत पोहोचवणे गरजेचे आहे.
- विकासाचे फळ सर्वांना मिळाले पाहिजे.

16. ग्रामपंचायतीची कार्ये

- रोजगार उपलब्ध करून देत आहे.
- उत्पन्न वाढवत आहे.
- पायाभूत सुविधा पुरवत आहे.
- पथदिव्यांची (स्ट्रीट लाईट) व्यवस्था करत आहे.
- रस्ते बांधत आहे.
- सांडपाणी (ड्रेनेज) व्यवस्था करत आहे.

17. महिला स्वयं-सहाय गटांची किंवा महिला सक्षमीकरणाची कार्ये

- महिलांना आर्थिक साक्षरता देत आहे.
- महिलांमध्ये जागरूकता निर्माण करत आहे.
- स्वयंरोजगाराचे प्रशिक्षण देत आहे.
- पैशांच्या बचतीसाठी मार्गदर्शन करत आहे.
- महिलांवरील अत्याचाराविरोधात जागरूकता निर्माण करत आहे.

- गृहउत्पादने (घरगुती वस्तू) तयार करण्याचे आणि विकण्याचे प्रशिक्षण देत आहे.
- महिलांना संघटित करत आहे.

18. विकेंद्रीकरण लोकशाही व्यवस्थेमध्ये खूप महत्त्वाची आहे.

- लोकशाही व्यवस्थेत, सत्तेचे विकेंद्रीकरण म्हणजे केंद्र सरकारकडून राज्य सरकार आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडे अधिकार आणि निर्णय घेण्याची शक्ती हस्तांतरित करणे.
- यामुळे, स्थानिक पातळीवर निर्णय घेणे सोपे होते.
- लोकांना प्रशासनात सहभागी होण्याची संधी मिळते आणि स्थानिक गरजा अधिक चांगल्या प्रकारे समजून घेऊन त्यानुसार निर्णय घेता येतात

प्रकरण: 31

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अर्थसंकल्प

1 भारतामध्ये आर्थिक वर्ष या महिन्यात संपते C. मार्च 31
2 केंद्र सरकारचा अर्थसंकल्प कोण सादर करतो?
D. केंद्रीय अर्थमंत्री
3 सरकार विकास साठी साधारणता हा अर्थसंकल्प सादर करतात C. तुटीचे बजेट
4 हे प्रत्यक्ष कराचे उदाहरण आहे C. कंपनीवरील कर
5 या तारखेपूर्वी अर्थसंकल्पाला अनिवार्य म्हणे मान्यता मिळणे आवश्यक आहे C. मार्च 31

6. वैयक्तिक अर्थव्यवस्था म्हणजे काय?

व्यक्ती किंवा कुटुंबाचे उत्पन्न, खर्च आणि कर्जाचे व्यवस्थापन याला वैयक्तिक अर्थव्यवस्था म्हणतात.

7. सरकारच्या आर्थिक व्यवस्थापनाला काय म्हणतात?सार्वजनिक अर्थव्यवस्था म्हणतात.

8. अंदाजपत्रक म्हणजे काय?

सरकारच्या एका वर्षाच्या उत्पन्न आणि खर्चाशी संबंधित अंदाजित यादीला अर्थसंकल्प/बजेट म्हणतात.

9. तुटीचे अंदाजपत्रक म्हणजे काय?

अर्थसंकल्पमध्ये, जर सरकारचे उत्पन्न खर्चापेक्षा जास्त असेल, तर त्याला तुटीचे बजेट म्हणतात.

10. भारतासारखे देश तुरटीचे अंदाजपत्रक का सादर करतात?

खर्च वाढवून आर्थिक विकास साधण्यासाठी तुटीचे बजेट सादर केले जाते.

11. सामाजीक सेवांची दोन उदाहरणे द्या

शिक्षण सेवा, आरोग्य सेवा

12. नियोजित खर्चाचे उदाहरण द्या - संरक्षण खर्च

13. वित्तीयनिती किंवा कोषीयनिती म्हणजे काय?सरकार आपल्या उत्पन्न, खर्च आणि कर्जाशी संबंधित धोरणाला वित्तीय धोरण म्हणतात.

14. प्रत्यक्ष कर म्हणजे काय?

सरकार कोणावर कर लादतो तेच या कराचा भार उचलले असेल तर या कराला प्रत्यक्ष कर असे म्हणतात.

15. अंदाजपत्रकाचे तीन प्रकार सांगा

- बचतीचे बजेट
- तुटीचे बजेट
- संतुलित बजेट

16. योजना खर्च म्हणजे काय?

सरकार विविध आर्थिक आणि सामाजिक सेवा, राष्ट्रनिर्माण कार्ये इत्यादी विकास कार्यांवर खर्च करते. यालाच योजना खर्च म्हणतात.

17. आर्थिक सेवा कोणत्या आहेत?

कृषी आणि कृषी संबंधित उपक्रम, औद्योगिक वाहतूक, दळणवळण, ऊर्जा, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान, ग्रामीण विकास, सेवा यांना आर्थिक सेवा म्हणतात.

18. कर उत्पन्न म्हणजे काय एक उदाहरण द्या

प्रत्येक नागरिकाने कोणत्याही अपेक्षा न ठेवता सरकारला दिलेले कायदेशीर योगदान म्हणजे कर. उदाहरणार्थ: आयकर, आयात-निर्यात कर इत्यादी.

19. प्रत्यक्ष करांची नावे सांगा

खालील प्रत्यक्ष कर आहेत: आयकर, कंपनी कर, संपत्ती कर, मुद्रांक शुल्क इत्यादी.

20. अंतर्गत कर्ज म्हणजे काय? येथे कर्ज देणारा कोण असतो?

देशातील नागरिक, बँका, वित्तीय संस्था, व्यावसायिक संस्था इत्यादींकडून गोळा केलेल्या कर्जाला आंतरिक कर्ज म्हणतात. यामध्ये देशाचे नागरिकच कर्जदार असतात.

21. प्रगतशील कर धोरण म्हणजे काय?

सरकार सामान्य नागरिक वापरत असलेल्या वस्तूंवर कमी कर आणि श्रीमंत लोक वापरत असलेल्या वस्तूंवर जास्त कर लावण्यासाठी जे धोरण अवलंबते.

22. सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि वैयक्तिक अर्थव्यवस्था यातील फरक स्पष्ट करा

वैयक्तिक अर्थव्यवस्था	सार्वजनिक अर्थव्यवस्था
• व्यक्ती किंवा कुटुंबाचे उत्पन्न/खर्च. • गोपनीय ठेवले जाते. • वैयक्तिक अथवा खाजगी अर्थव्यवस्था एक व्यक्ती अथवा कुटुंबाच्या उत्पन्न खर्चाला संबंधित आहे	• सरकारच्या उत्पन्न/खर्चाशी संबंधित. • प्रसिद्ध केले जाते • उत्पन्न/खर्चाशी जुळवून घेतले जाते

23.केंद्र सरकारने गोळा केलेल्या बिगर-कर उत्पन्नाचे स्रोत कोणते?

- भारतीय रिझर्व्ह बँकेचा निव्वळ नफा.
- भारतीय रेल्वेचा निव्वळ नफा.
- टपाल आणि दूरध्वनी सेवांमधून मिळणारे उत्पन्न.
- सार्वजनिक उद्योगांमधून मिळणारे उत्पन्न.
- नाणी आणि टांकसाळीतून मिळणारे उत्पन्न
- विविध प्रकारचे शुल्क आणि दंड इत्यादी

24. प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष करांमधील फरक

थेट कर (प्रत्यक्ष कर):	अप्रत्यक्ष कर:
• करदात्या व्यक्तीनेच कर भरावा लागतो. • कराचे ओझे हस्तांतरित करता येत नाही. • उत्पन्न आणि संपत्तीवर लादला जातो.	• व्यक्ती कराचे ओझे दुसऱ्यावर हस्तांतरित करू शकते. • वस्तू आणि सेवांवर लादला जातो.

25. सार्वजनिक वित्तचे किंवा अर्थव्यवस्थेचे राजकोषीय धोरणाचे वित्तीय धोरणाचे महत्त्व स्पष्ट करा

देशाच्या विकासाचे प्रतिबिंब आहे.

- देशातील संसाधनांचे उत्पादक घटकांमध्ये योग्य वाटप करते.
- उत्पादनाला जास्तीत जास्त करते.
- देशात शांतता प्रस्थापित करते.
- जनतेचे कल्याण करते.
- भांडवल वाढवते.
- संतुलित विकासाची हमी देते.

26. योजना खर्चाची यादी करा

- कृषी विकास खर्च
- औद्योगिक विकास खर्च
- वाहतूक आणि दळणवळण विकास खर्च
- ऊर्जा खर्च
- ग्रामीण विकास खर्च

सामाजिक सेवा:

- शिक्षणावरील खर्च

- आरोग्यावरील खर्च
- मूलभूत सुविधांवरील खर्च
- सामान्य सेवांसाठी केलेला खर्च:
- देशात शांतता आणि सुव्यवस्था राखण्यासाठी केलेला खर्च

व्यवहार अध्ययन

प्रकरण: 16

बँक व्यवहार

I योग्य पर्याय निवडा

1. 'बँक' हा शब्द इटालियन भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे? (सोपे)

A बँको

2.भारताची मध्यवर्ती बँक (बँकांची बँक) म्हणून कोणाला ओळखले जाते? (सोपे)

A रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया

3.नियमित उत्पन्न असलेले ज्येष्ठ नागरिक, पेन्शनधारक कोणते खाते उघडतात? (मध्यम)

A.बचत खाते

4. मुलांचे लग्न, मौल्यवान वस्तूंची खरेदी, जमीन, कार इत्यादी भविष्यातील गरजांसाठी कोणते खाते उघडता येते? (मध्यम) (जून-2024)

B आवर्ती ठेव खाते

5. राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र कोणमार्फत दिले जाते? (सोपे) (जून-2023)

A पोस्ट खाते

6. दिवसातून कितीही वेळा पैसे जमा करण्याची आणि काढण्याची सुविधा असलेले बँक खाते कोणते? (सोपे) (जून-2022)

A चालू खाते

7. कोणत्या बँक खात्यातील ठेवींवर व्याज दिले जात नाही, तर त्यांच्या सेवेसाठी सेवा शुल्क आकारले जाते? (मध्यम) (एप्रिल-2011)

C चालू खाते

II. प्रत्येक प्रश्नाचे एका वाक्यात उत्तर लिहा.

8.भारतातील बँकांच्या सर्व क्रियाकलापांना नियंत्रित करणारी बँक कोणती आहे?

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया

9. लोक आपले दागिने आणि मौल्यवान वस्तू सुरक्षित ठेवण्यासाठी बँकांकडून कोणती सेवा घेतात? - सेफ डिपॉझिट लॉकर

10. ATM चे पूर्ण रूप काय आहे?

Automated Teller Machine (स्वयंचलित टेलर मशीन)

11. 'बँक' हा शब्द कोणत्या भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे?

इटालियन भाषेतील Banco, फ्रेंच भाषेतील Banque दोन्ही चा अर्थ बाक किंवा पैशांच्या देवाण-घेवाणीचे टेबल

12.बँक एक व्यक्ती, संस्था/कंपनी असू शकते.

- लोकांकडून ठेवी स्वीकारतात.
- कर्ज देतात.
- नफा आणि सेवा भावना असते.
- आपले कार्य निरंतर वाढवतात.
- संबंध जोडणारा दुवा.

13. मध्यवर्ती बँक/भारतीय रिझर्व्ह बँक

- व्यावसायिक बँका
- औद्योगिक विकास बँका
- भू-विकास किंवा कृषी बँका
- स्थानिक बँका (सावकार, जमीनदार
- .सहकारी बँका

14.बँकांचे कार्य कोणती?

- जनतेकडून आणि इतरांकडून ठेवी स्वीकारणे.
- जनतेला आणि संस्थांना कर्ज देणे.
- एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी पैसे पाठवणे. (Remittances)
- चेक्स, ड्राफ्टस् आणि बिलाद्वारे पैसे वसूल करणे.
- बिलांध्ये सूट देणे.
- सेफ डिपॉझीट लॉकर्स भाड्याने देणे.
- परदेशी चलनांची अदलाबदल (विनिमय) करण्याचे व्यवहार करणे.
- अत्यंत मौल्यवान वस्तू सुरक्षित ठेवणे.
- बँकेतील शिल्लक रक्कमेची आणि हमी देणारी पत्रे पाठविणे.
- सरकारी व्यवहार करणे (केंद्र आणि राज्य)

15. बँकांचे सेवा कोणत्या?

- क्रेडिट कार्ड देणे.
- खाजगी कर्जे.
- घर बांधण्यासाठी, वाहन खरेदी करण्यासाठी कर्ज देणे.

- व्यवसायासाठी आवश्यक कर्जे.
- सुरक्षितता किंवा संरक्षक लॉकर देणे.
- डेबिट कार्ड.
- विश्वसनीय सेवा.

16. बँक खाते उघडण्याचे फायदे कोणते?

- बँक खाते आपल्याला आपले पैसे सुरक्षित ठेवण्याची सुविधा देते,
- बँक खाते दुसऱ्यांना पैसे देण्यासाठी उपयोगी आहे.
- बँक खाते पैसा गोळा करण्यासाठी (साठविण्यासाठी) उपयोगी आहे.
- बँक खातेदारांना बँकेकडून कर्ज मिळणे सुलभ होते.
- बँक खात्यामुळे आर्थिक व्यवहार सुरळीत होण्यास मदत होते..
- बँक खातेदारांना सेफ डिपॉझीट लॉकर्सची सुविधा मिळते.

17. टपाल कार्यालयांचे आर्थिक व्यवहार लिहा

- राष्ट्रीय बचत पत्रके देते.
- पोस्ट बचत खाती सुरू केली आहेत.
- किसान विकास पत्रके देते.
- पोस्ट विमा योजना.
- निवृत्तीवेतन योजना.
- पैसे हस्तांतरित करणे.

18. बँक खाते उघडण्याच्या पायऱ्या कोणत्या?

- कोणते खाते उघडायचे ते ठरवणे.
- बँकेच्या अधिकाऱ्याशी संपर्क साधणे.
- अर्ज भरून देणे.
- ओळखीच्या व्यक्तीचा संदर्भ देणे.
- अर्ज बँकेत सादर करणे.
- अधिकाऱ्याची परवानगी मिळवणे.
- सुरुवातीची ठेव भरणे.

19. बचत खाते आणि चालू खाते यांच्यातील फरक

बचत खाते	चालू खाते
• पगार घेणारे, नियमित उत्पन्न असलेले लोक उघडतात. • विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक, पेन्शनधारक खाते उघडू शकतात. • ठेवीवर व्याज मिळते.	• व्यापारी, व्यावसायिक संस्था उघडतात. • त्यांच्या सेवेसाठी सेवा शुल्क आकारतात. • ठेवीवर व्याज देत नाहीत.

प्रकरण:32 उद्योजकता

1. **उद्योजकता हा शब्द फ्रेंच भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे**-एन्टरप्रेन्डे

2. उद्योजक म्हणजे काय?

नवीन कल्पना व्यवसायात रुजवणाऱ्या व्यक्तीला उद्योजक म्हणतात.

3. उद्योजकता म्हणजे काय?

आपला उद्योग स्थापन करण्यासाठी उद्योजक जी प्रक्रिया हाती घेतो त्या प्रक्रियेला उद्योजकता असे म्हणतात

4 जिल्हा औद्योगिक केंद्राच्या स्थापनेचा उद्देश काय आहे?

ग्रामीण भागात उद्योगधंदे स्थापन करणे आणि त्यांचे प्रशासन व एकात्मता यावर लक्ष केंद्रित करणे.

5. जिल्हा औद्योगिक केंद्राची स्थापना -1978

6. उद्योजकांची वैशिष्टये कोणती?

- सृजनात्मकता
- चैतन्यशील व क्रियात्मक व्यक्तीमत्व
- संघटन कौशल्य
- समस्यांचे निवारण
- जोखीम घेणे
- वचनबद्धता
- नावीन्यपूर्ण पद्धती अवलंबणे
- नेतृत्वगुण
- ध्येयपूर्तीसाठी प्रोत्साहन निर्णयक्षमता
- उद्दिष्टपूर्ती
- निर्णय क्षमता

7. उद्योजकांचे कार्य कोणती?

- व्यवसायाचे नियोजन करून त्याची प्रक्रिया राबवणे.
- उत्पादनाच्या सर्व घटकांचे संयोजन करणे
- उत्पादन, तंत्रज्ञान, बाजारपेठ, रोजगार इ. बाबत निर्णय घेणे.

- वस्तूंची योग्य जमवाजमव करणे. नवनवीन पद्धतींचा अवलंब करणे.
- यासंदर्भातील खर्चाचा आराखडा मांडणे.
- त्यातील धोके आणि अनिश्चिततेचा अंदाज घेणे.
- उद्योगधंद्याची दिशा निश्चित करून ती अंमलात आणणे.

8 उद्योजकता ही एक श्रुजनशील प्रक्रिया आहे कसे

- व्यवसायाचे मार्ग सांगणे आणि ते कार्यान्वित करण्यासाठी मार्गदर्शन करणे.
- काहीतरी नवीन निर्माण करण्याची ती एक कला आहे
- उद्योजकता ही मनाची अशी एक धारणा आहे की ज्यामध्ये संधी शोधणे जोखीम घेणे
- आणि फायदा करून घेण्यासाठी आवश्यक प्रक्रिया राबविल्या जातात

9.उद्योजकांची भूमिका स्पष्ट करा

- लोकांच्या बचतीला भांडवलाच्या रूपात गोळा करतात.
- रोजगार उपलब्ध करून देतात.
- देशाचे उत्पन्न आणि दरडोई उत्पन्न वाढवतात.
- बाजारपेठा विकसित करतात.
- चांगल्या वस्तू कमी दरात उपलब्ध करून देतात.
- लोकांचे जीवनमान सुधारण्यासाठी प्रयत्न करतात.
- उद्योगांचा विकास करतात.
- समाजाच्या प्रगतीसाठी मदत करतात.
- देशाची निर्यात आणि व्यापार वाढवतात.

10. उद्योजकांना स्वयंरोजगार सुरु करण्यासाठी कोणत्या संधी उपलब्ध आहेत?

- जाहिरात कंपन्या
- व्यापार विषयक सल्ला केंद्रे
- औद्योगिक सल्ला केंद्रे
- भाडे आणि करारतत्त्वावरील उपकरणे
- झेरॉक्स केंद्रे
- औद्योगिक संशोधन आणि विकास
- औद्योगिक प्रयोगशाळा
- सायबर किंवा इंटरनेट कॅफे
- केबल आणि टी. व्ही. जोडणे
- सौंदर्य प्रसाधनगृहे आणि पाळणागृहे

11. स्वयं रोजगारासाठी कर्ज देणाऱ्या संस्था कोणत्या?

- भारतातील औद्योगिक विकास बँक
- कृषी आणि ग्रामीण विकासासाठी राष्ट्रीय बँक
- आयात-निर्यात बँक
- भारतीय लघु उद्योग विकास बँक
- भारतीय औद्योगिक वित्त निगम वाणिज्यिक आणि इतर बँका

- राज्य वित्त निगम
- भारतीय आयुर्विमा निगम

12. उद्योजकांना प्रोत्साहन देणाऱ्या संस्थांची नावे सांगा

- जिल्हा उद्योग केंद्रे
- लघु उद्योग विकास निगम
- राष्ट्रीय लघु उद्योग निगम लिमिटेड
- लघु प्रमाणात औद्योगिक संस्था
- लघु प्रमाणात औद्योगिक सेवा संस्था
- औद्योगिक क्षेत्रे इतर संबंधित संस्था आणि कार्ये
- खादी आणि ग्रामोद्योग आयोग
- तांत्रिक सल्लागार संस्था

13. जिल्हा औद्योगिक केंद्रे कोणत्या सेवा पुरवतात?

- नवीन औद्योगिक क्षेत्रांची निर्मिती.
- विशेष प्रकल्प अहवाल मंजूर करणे.
- उद्योजकता विकास कार्यक्रमांतर्गत प्रशिक्षण.
- कच्च्या मालाचे वाटप.
- स्वयंरोजगारांतर्गत आर्थिक मदत.
- प्रदर्शन आणि व्यापार मेळाव्यांमध्ये विपणन व्यवस्था.
- लघु उद्योगांची नोंदणी व्यवस्था.
- उद्योगांचे आधुनिकीकरण करण्यात मदत.
- वस्तूंच्या निर्यातीसाठी मदत.

प्रकरण-33

ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण

1. दरवर्षी जागतिक ग्राहक दिन कोणत्या दिवशी साजरा केला जातो C. 15 मार्च
2. जर तक्रारींचे मूल्य एक कोटी रुपयांपेक्षा कमी असेल तर ते आयोगाकडे सादर केले जाते D. जिल्हा ग्राहक विवाद निवारण आयोग
3. बाजाराचा राजा आज असे कोणाला म्हणतातA. ग्राहक

4. टेलिशॉपिंग म्हणजे काय?

माहिती तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे आज घरात बसून वस्तू खरेदी करता येतात, याला 'टेलिशॉपिंग' म्हणतात.

5. ग्राहक संरक्षणाची गरज का आहे?

ग्राहकांना उत्पादक आणि व्यापाऱ्यांच्या शोषणापासून वाचवणे.

6. जिल्हा ग्राहक विभाग निवारण आयोगाच्या अध्यक्षांची नियुक्ती कोण करते? राज्य सरकार

7. ग्राहक संरक्षण कायदा कोणत्या वर्षी लागू करण्यात आला?-1986

8. ग्राहक संरक्षणाचे कारणे कोणती?

- ग्राहक आणि पुरवठादार यांच्यातील अंतर वाढल्याने दोघांमध्ये थेट व्यवहार थांबला.
- उत्पादक आणि ग्राहकांनी मिळून ठरवावी लागणारी किंमत मध्यस्थच ठरवू लागले.
- यामुळे ग्राहकांना अडचणी, नुकसान आणि समस्यांना सामोरे जावे लागले.

9. दरवर्षी 15 मार्च रोजी जागतिक ग्राहक दिन का साजरा केला जातो?

अमेरिकेचे अध्यक्ष जॉन एफ. केनेडी यांनी 15 मार्च 1962 रोजी त्यांच्या देशातील नागरिकांना संरक्षण, माहिती, निवड आणि ऐकण्याचा हक्क दिले.

10.ग्राहक संरक्षण कायद्याची उद्दिष्ट्ये कोणती? ग्राहक संरक्षण कायदा ग्राहकांचे हक्क कसे जगतो?

- ग्राहक संरक्षण कायदा सुरक्षितता आणि गुणवत्तेला प्राधान्य देतो.
- धोकादायक वस्तूंचे उत्पादन आणि विक्री थांबवणे.
- बाजारात होणाऱ्या अनुचित व्यापार पद्धतींना आळा घालणे.
- गुणवत्ता, मोजमाप, वजन, किंमत इत्यादींवर लक्ष ठेवणे.
- ग्राहकांना त्यांनी खरेदी केलेल्या वस्तू किंवा सेवांमुळे त्रास झाल्यास त्यांना योग्य तो मोबदला मिळवून देणे.
- ग्राहक शिक्षण देऊन लोकांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे.

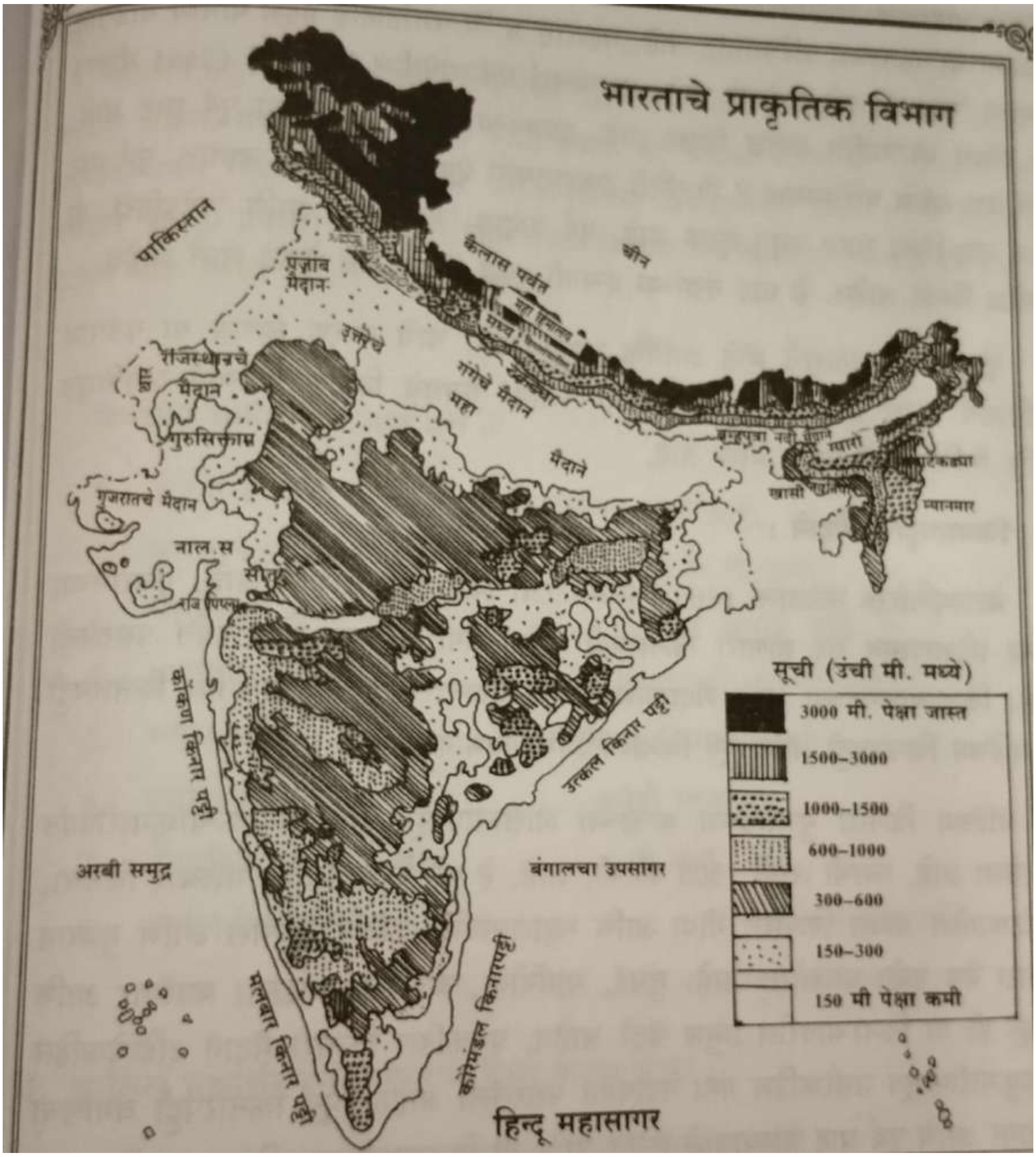
ग्राहकांचे हक्क

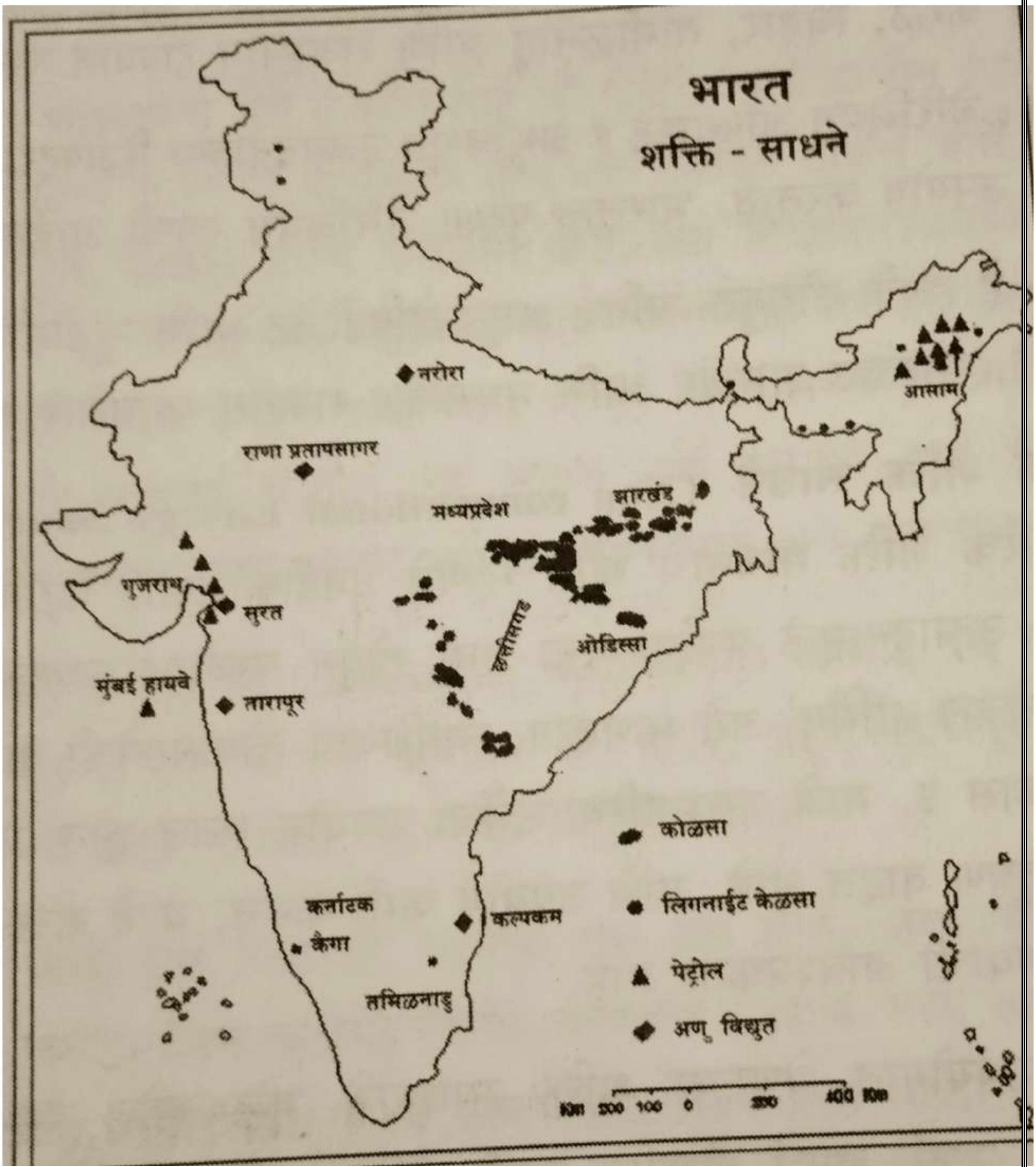
- ग्राहकांचे जीवन आणि हिताला धोका निर्माण करणाऱ्या वस्तूंच्या विक्रीपासून संरक्षण मिळवण्याचा हक्क.
- माहिती मिळवण्याचा हक्क.
- वस्तूंच्या निवडीचा हक्क.
- वस्तूंच्या बाबतीत, ऐकून घेण्याचा हक्क.
- शोषण झाल्यास भरपाई मागण्याचा हक्क.
- ग्राहक शिक्षणाचा हक्क.
- फसवणूक किंवा फसगत झाल्यास त्याविरुद्धचा हक्क.

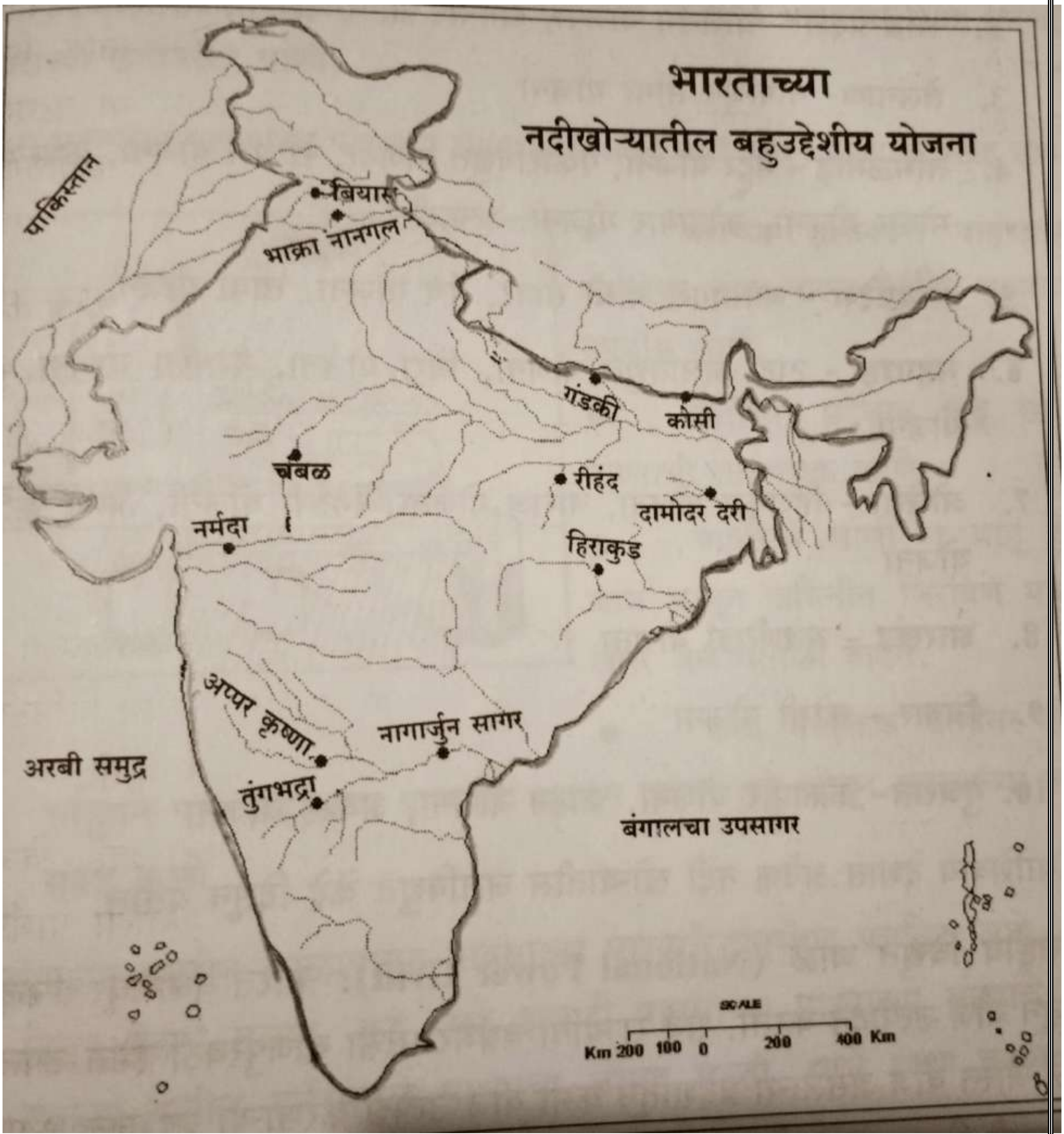
11. ग्राहक न्यायालयात तक्रार कशी दाखल करावी?

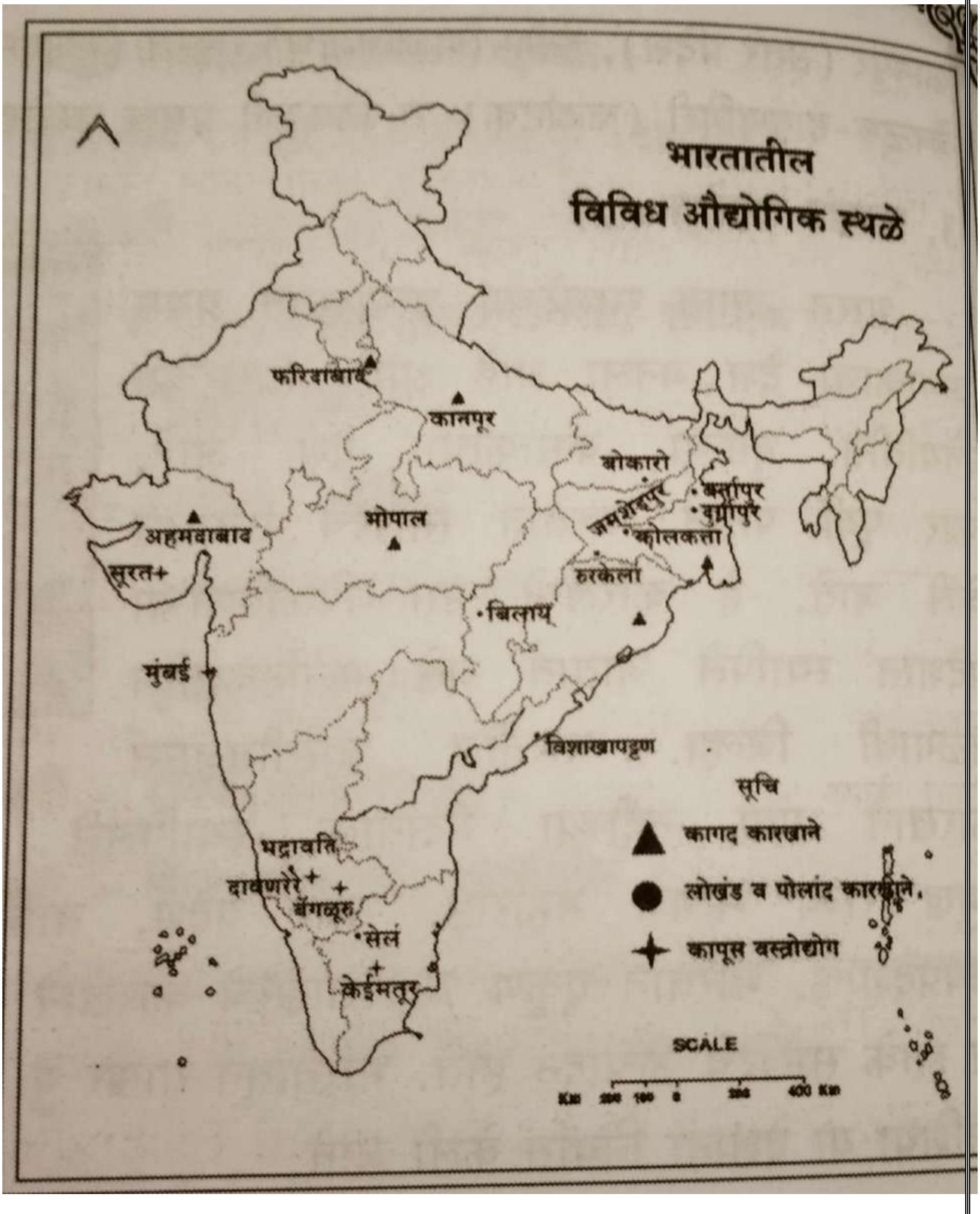
- तक्रार दाखल करण्यासाठी कोणताही निश्चित नमुना नाही.
- या माहितीमध्ये तक्रारदाराचे नाव, पत्ता आणि दूरध्वनी क्रमांक अचूक नमूद केलेला असावा.
- कोणत्या विक्रेत्याविरुद्ध किंवा पुरवठादाराविरुद्ध तक्रार करायची आहे, हे पूर्णपणे नमूद केलेले असावे.
- कोणत्या वस्तूंमुळे नुकसान झाले आहे किंवा फसवणूक झाली आहे, हे योग्यरित्या नमूद केलेले असावे.
- नुकसानीसाठी योग्य भरपाईची रक्कम आणि यासंबंधीची पावती किंवा बिल जोडावे.
- तक्रारीसाठी कोणतीही फी किंवा नोंदणी शुल्क नसते.
- ग्राहक स्वतः आपली तक्रार अध्यक्षांसमोर मांडू शकतो; वकिलाची गरज नाही.

नकाशा

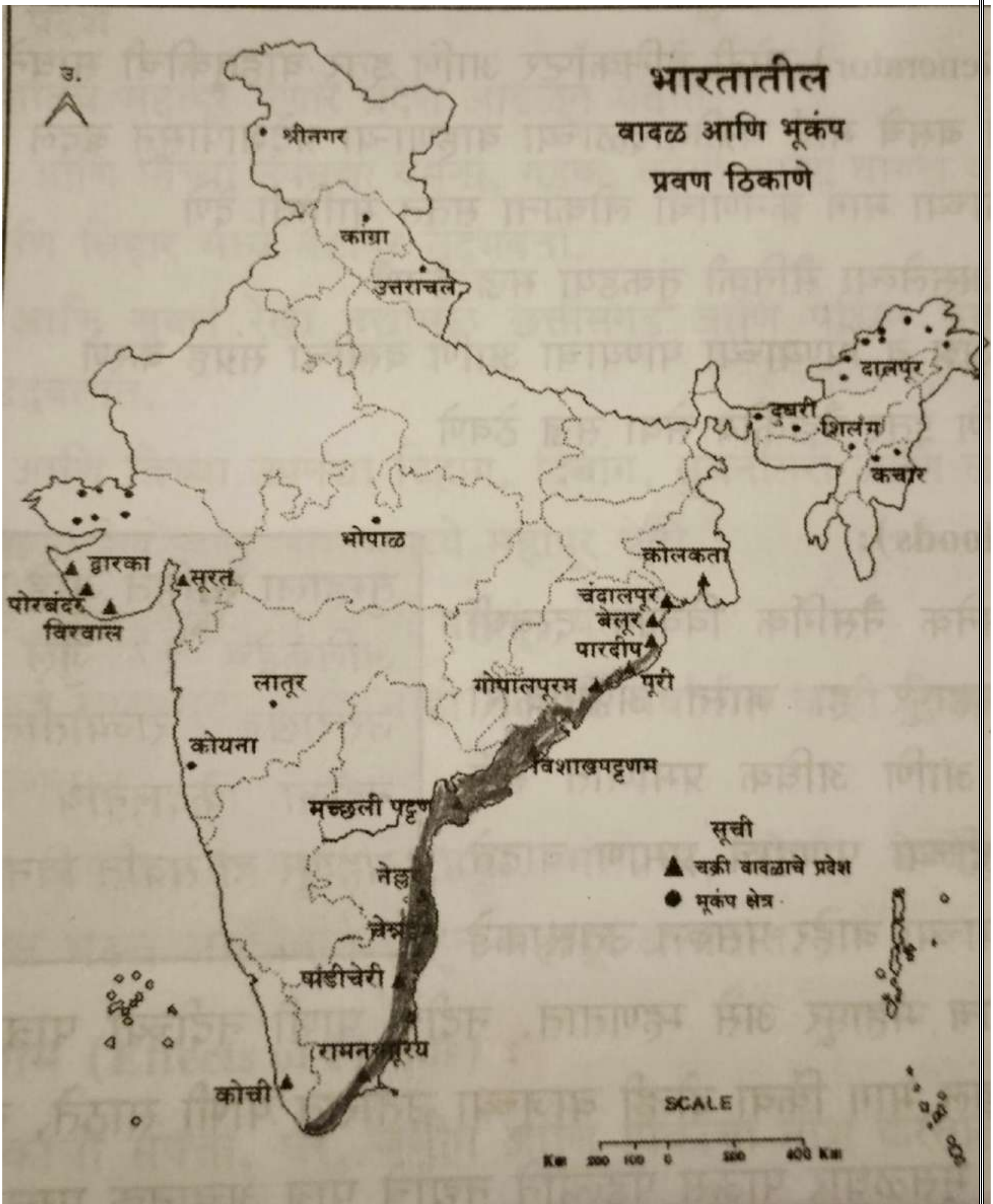

भारताचे प्राकृतिक विभाग
पाकिस्तान
चीन
कैलास पर्वत
पंजाब मैदान
राजस्थानचे मैदान
गुजरातचे मैदान
गंगेचे मैदान
मैदाने
म्यानमार
उत्कल किनार पट्टी
कोंकण किनार पट्टी
मलबार किनार पट्टी
कोरोमंडल किनारपट्टी
अरबी समुद्र
बंगालचा उपसागर
हिन्दू महासागर
सूची (उंची मी. मध्ये)
3000 मी. पेक्षा जास्त
1500–3000
1000–1500
600–1000
300–600
150–300
150 मी पेक्षा कमी

भारत
शक्ति - साधने
नरोरा
राणा प्रतापसागर
मध्यप्रदेश
झारखंड
आसाम
गुजरात
सुरत
मुंबई हायवे
तारापूर
छत्तीसगढ
ओडिस्सा
कोळसा
लिगनाईट केळसा
पेट्रोल
अणु विद्युत
कर्नाटक
कैगा
कल्पकम
तमिळनाडु

भारताच्या
नदीखोऱ्यातील बहुउद्देशीय योजना
पाकिस्तान
बियास
भाक्रा नानगल
गंडकी
कोसी
चंबळ
रीहंद
दामोदर दरी
नर्मदा
हिराकुड
अप्पर कृष्णा
नागार्जुन सागर
तुंगभद्रा
अरबी समुद्र
बंगालचा उपसागर
SCALE
Km 200 100 0 200 400 Km

भारतातील
विविध औद्योगिक स्थळे
फरिदाबाद
कानपूर
बोकारो
जमशेदपूर
कर्तापूर
दुर्गापूर
कोलकत्ता
अहमदाबाद
भोपाल
सूरत
राउरकेला
भिलाय
मुंबई
विशाखापट्टण
सूचि
कागद कारखाने
लोखंड व पोलाद कारखाने.
कापूस वस्त्रोद्योग
भद्रावति
दावणगेरे
बेंगळूरु
सेलं
कोईमतूर
SCALE

भारतातील
वादळ आणि भूकंप
प्रवण ठिकाणे
उ.
श्रीनगर
कांग्रा
उत्तरांचल
दालपूर
धुबरी
शिलांग
कचार
भोपाळ
कोलकता
द्वारका
सूरत
पोरबंदर
विरवाल
चंदालपूर
बेलूर
पारदीप
पूरी
गोपालपुरम
लातूर
कोयना
विशाखपट्टणम
मच्छली पट्टण
पांडीचेरी
कोची
सूची
चक्री वादळाचे प्रदेश
भूकंप क्षेत्र
SCALE
Km 200 100 0 200 400 Km

THANK YOU